

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET JĘZYKOZNAWSTWA
OSSOLINEUM

PRACE
JĘZYKOZNAWCZE

97

ZDZISŁAW
STIEBER

DIALEKT ŁEMKÓW

FONETYKA I FONOLOGIA

PRACE JĘZYKOZNAWCZE

97

Komitet redakcyjny

KAROL DEJNA, KAZIMIERZ POLAŃSKI (redaktor naczelny),
JAN SAFAREWICZ, MIECZYŚLAW SZYMCZAK

ZDZISŁAW STIEBER

DIALEKT ŁEMKÓW
FONETYKA I FONOLOGIA

WROCLAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK · ŁÓDŹ

W ZAKŁAD NARODOWY im. OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1982

///

Okladkę projektowała Danuta Ślusarczyk-Leszczynska

Redaktor Stanisław Drewniak

Redaktor techniczny Alicja Januszczak

© Copyright by Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo. Wrocław 1982

Printed in Poland

PL ISSN 0079-3485

ISBN 83-04-01011-9

Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo. Wrocław 1982.
Nakład: 800 egz. Objętość: ark. wyd. 8,20, ark. druk. 7, ark. A1-9.
Papier druk. sat. kl. IV, 70g, 70 × 100. Oddano do składania 18 VIII
1981. Podpisano do druku 4 X 1982. Druk ukończono w październiku
1982. Wrocławska Drukarnia Naukowa. Zam. 397/81 H-9. Cena zł 80. –

I. WSTĘP

Badania terenowe nad gwarami „Łemków” prowadziłem głównie w latach 1934 i 1935; jedną wycieczkę zrobiłem jeszcze w r. 1936. Głównym celem tych prac było zebranie obfitego materiału dotyczącego gwar ukraińskich na zachód od rzeki Solinki (dopływ Sanu) po polskiej stronie Karpat. Po stronie słowackiej ograniczyłem się do prac mniej szczegółowych, których celem było tylko ogólne zdanie sobie sprawy ze stosunku gwar „Łemków” w Polsce do mowy ich południowych sąsiadów.

Zasadniczy kwestionariusz, opracowany na podstawie dotychczasowej literatury (głównie prac Werchratskiego), i nieco zmieniony w ciągu badań w miarę nabywania nowych doświadczeń, składał się z 360 do 400 pytań. Po polskiej stronie zbadałem podług niego wsie:

w dawnym pow. nowosądeckim: Królowa Ruska, Florynka, Wierchomla, Powroźnik, Nowa Wieś, Mochnaczka Wyżna, Muszynka;

w dawnym pow. gorlickim: Bielanka, Uście Ruskie, Wysowa, Męcina, Gładyszów, Konieczna, Długie;

w dawnym pow. jasielskim: Krempna, Wola Cieklińska;

w dawnym pow. krośnieńskim: Hyrowa, Ciechanie, Tylawa;

w dawnym pow. sanockim: Czeremcha, Posada Górna¹, Wola Sękowa, Wisłok Dolny, Karlików, Besko, Sanoczek, Wielopole, Morochów, Szczawne, Komańcza;

w dawnym pow. leskim: Hoczew, Mchawa, Rabe, Cisna (z Dolzycą), Łupków, Wola Michowa.

We wszystkich wymienionych punktach zapisałem też doraźne obserwacje oraz nazwy miejscowe i terenowe.

Ponadto 100 do 200 form zapisałem w Żegiestowie, Leluchowie, Dubnem (pow. nowosądecki), Polanach (pow. jasielski), Trzecie, Barwinku (pow. krośnieński), Woli Niżnej, Zboiskach, Wisłoku Górnym, Turzańsku (pow. sanocki), Łukowem i w Lesku od człowieka z Jankowiec (pow. leski), notując wszędzie też materiał toponomastyczny. Wreszcie mniej lub więcej dorywcze notatki mam z Tylicza (pow. nowosądecki), Pętnej i Blechnarki (pow. gorlicki), Grabu i Żydowskiego (pow. jasielski), Bełchówki, Tokarni, Rzepedzi, Czystohorbu, Prełuk, Zabutynia, Stróż, Prusieka, Nowosielec, Płonnej, Lipowca, Jawornika, Kostarowice, Wróblika Szla-

¹ Jest to wieś polska, w której było jednak kilkanaście rodzin ruskich.

checkiego² (pow. sanocki), Zaslavia, Kalnicy pod Baligrodem i Huzel (pow. leski).

W części moich badań pomagał mi mgr (dziś profesor) Przemysław Zwoliński, który całkiem samodzielnie zebrał odpowiedzi na pełny kwestionariusz w Bereście (pow. nowosądecki), Świerzowej (pow. jasielski) i od człowieka z Wolkowyci (pow. leski), zaś na około 200 pytań w Daliowej, Szklarach i Woli Wyżnej (pow. sanocki), wreszcie zanotował sporo form od ludzi z Czerteża, Olchowic i Woli Piotrowej (pow. sanocki). Cały ten materiał oddał P. Zwoliński do mojej dyspozycji, za co mu serdecznie dziękuję. Sposób zapisywania uzgodniliśmy podczas wspólnych wycieczek.

Materiał ze wsi Królik Wołoski (pow. Sanok) i Jaworki (pow. N. Targ) podaje podług Atlasu językowego polskiego Podkarpacia (1934).

Po stronie słowackiej „wypytałem” pełny kwestionariusz w Medzilaborcach, Bukowcu Wyżnym (pow. Stropków), Świdniku Niżnym, Andrejowej (pow. Bardiów), Twarożcu (pow. Bardiów), Jastrebiu (pow. Sabinów) i Jarzębinie (pow. Stara Lubowla). Około 50 form zapisałem w Hawaju koło Bukowca. Wszędzie notowałem też nazwy miejscowe i terenowe z okolicy. Resztę czasu spędzonego w sierpniu 1935 r. w Czechosłowacji poświęciłem na zbadanie gwar słowackich okolicy Bardiowa.

Od jesieni r. 1937 prowadziłem wraz z mgrem (później profesorem) Stefanem Hrabcem ze Lwowa badania nad gwarami ruskimi na wschód od Solinki. W pracy niniejszej trzeba się będzie czasem powołać na rezultaty tych badań.

*

Termin „gwara Łemków” nie jest ścisły. Nazwa „Łemko”, którą wschodni sąsiedzi nadali ruskim góralom części powiatu leskiego i okolic położonych dalej na zachód, pochodzi od używanego w tych stronach słówka *lem* ‘tylko’. Trudno jednak opierać naukową klasyfikację gwar na istnieniu czy braku jednego słowa, jeśli zasięg tego słowa nie pokrywa się z ważniejszymi zasięgami gwarowymi. *Lem* mówią też mieszkańcy Sianek w powiecie turczańskim i ich także Rusini z sąsiednich wsi położonych bliżej Turki nazywają Łemkami. Tymczasem gwary jednych i drugich są sobie tak bliskie, jak tylko bliskie mogą być dialekty sąsiednich górskich wsi, a zupełnie różne od gwar „Łemków” zza Osławy. Nazwy ludowe, jakie jedna okolica nadaje drugiej, same w sobie mogą być ciekawe, ale dla dialektologa mają znaczenie podrzędne.

Obszar nazywany Łemkowszczyzną mówił gwarami o dwóch wyraźnie różnych typach. Zachodnia jego część ma, jak wiadomo, akcent „polski” na drugiej od końca, wschodnia ma akcent zupełnie ruchomy, tak jak

² To już właściwie wraz z Wróblikiem Królewskim wyspa ruska odgradzona od zwartego obszaru wsiami polskimi.

reszta dialektów ukraińskich, rosyjskich i białoruskich. Fakt, że w wielu poszczególnych formach miejsce akcentu jest inne niż w „przeciętnej” ukraińszczyźnie, jest wobec samego istnienia fonologicznie ruchomego przycisku, który może padać na każdą zgłoskę, czymś całkiem drugorzędnym. Gdy zaś jeszcze weźmiemy pod uwagę, że gwary na zachód od Osławy są pod względem akcentuacji unikatem w całym obszarze wschodnio-słowiańskim, że ponadto wzdłuż granicy akcentu biegną, przynajmniej po polskiej stronie, granice innych ważnych zjawisk, to doprawdy trudno nam będzie łączyć dialekty po obu stronach Osławy w jakąś jedną grupę.

Istnieje więc na zachód od Osławy wyraźnie odrębna grupa gwar ruskich, mająca swój nie całkiem dokładny odpowiednik po stronie słowackiej, na zachód od Laborca. Że obszar, jaki ta grupa obejmuje, jest znacznie mniejszy niż zasięg nazwy *Łemko*, to oczywiście językoznawcy nie ziębi, ani grzeje. Jeśli więc w tej pracy będę jednak używał nazwy „gwary Łemków” w odniesieniu do całości omawianych w niej dialektów, to tylko dla skrótów, aby uniknąć ściślejszych, ale dłuższych określeń. Obszar z akcentem nieruchomym będę nazywał „właściwą Łemkowszczyzną”, co oczywiście będzie również tylko konwencjonalnym skrótem, tym więcej, że nazwa *Łemko* zapewne powstała na wschód od Osławy, tam gdzie wsie mówiące *lem* graniczą z wsiami nie używającymi tego słowa.

*

Moja praca o „Łemkach” nie jest oczywiście pierwsza. Poprzedziły ją przede wszystkim cenne dziś jeszcze przez bogactwo materiału prace Werchratskiego³, z których korzystałem bardzo wiele, zarówno układając kwestionariusz, jak też kontrolując własne wyniki. Niemniej opisy Werchratskiego same przez się nie mogą nam już dziś wystarczyć. Ich pisownia, bardzo niedokładna, daje tylko ogólne pojęcie o wymowie, lokalizacja faktów jest bardzo niesystematyczna, a czasem błędna. Ma się czasem wrażenie, że autor zapisywał teksty od ludzi urodzonych nie w tych wsiach, których gwary mają reprezentować. Wreszcie zbyt słabo uwzględnił on w swych opracowaniach wpływ polski, ze słowackiego zaś nie mógł sobie zdać dokładnie sprawy, nie znając dialektu wschodniosłowackiego, z którego tak wiele elementów przyjęli „Łemkowie”, nawet ci z polskiej strony. Toteż nowe opracowanie „gwar Łemków” wydawało mi się konieczne; inna rzecz, czy moje stanie na wysokości zadania.

Inne prace dotyczące naszego tematu omówił prof. Ziłyński w „Ludzie Słowiańskim” IV A, 1938, s. 75–101; nie będę ich tu na nowo wyliczał. Z wielu z nich korzystałem również. Między innymi pisząc o gwarze Jawo-

³ I. Верхратський, Про говор галицьких лемків, Lwów 1902, ss. 489, i Знадоба для пізнання угорсько-руських говорів, II, Lwów 1901, ss. 280.

rek pod Szczawnicą, których sam nie badałem, opieram się tylko na opisie Ziłyńskiego w „Ludzie Słowiańskim” III A, 1932, s. 178–212 i danych zawartych w Atlasie językowym polskiego Podkarpacia Małeckiego i Nitscha.

Bibliografia Ziłyńskiego nie mówi już oczywiście o pracy Kuraszkie-wicza Uwagi o lemkowskiem gwarze Polanek i Komłoszy (Sborník Matice Slovenskej XV, 1937, 54–62) i Pańkiewicza Ukrajins’ki howory Pidkarpats’k-koji Rusy (Praga 1938, stron XXXI + 545 i 6 map). Z pierwszej korzysta-łem nieraz w moim opisie, drugiej, która wyszła w chwili, gdy jego pierwszą część oddawałem do druku, już nie wyzyskałem, tak jak nie uwzględniłem szeregu interesujących i ważnych studiów dotyczących gwar lemkowych na terenie Czechosłowacji, które opublikował po wojnie W. Latta⁴.

*

Zbierając materiały gwarowe na Łemkowszczyźnie, tj. w ukraińskich wtedy etnicznie częściach dawnych województw krakowskiego i rzeszow-skiego, a także, choć w mniejszym zakresie, na przyległym do dziś ukraiń-skim obszarze w Czechosłowacji, myślałem o napisaniu monografii dialektu i nie miałem zamiaru opracowania atlasu językowego tych okolic. Niemniej, aby móc badać fakty łatwo porównywalne, zastosowałem jednolity dla całego terytorium kwestionariusz, skutkiem czego zebrany materiał nadawał się w większym lub mniejszym stopniu do mapowania. Kwestio-nariusz zawierał pytania odnoszące się do fonetyki, morfologii i słownictwa lemkowego. Ułożyłem go wybierając przede wszystkim cechy wyróżnia-jące w jakikolwiek sposób gwary lemkowe od pozostałych dialektów ukraińskich. Gdy chodzi o fonetykę, i to zarówno zjawiska współczesne, jak i będące dziedzictwem epok minionych, materiał zebrany daje obraz wcale jasny. Z zakresu słownictwa zwróciłem uwagę głównie na zapoży-czenia polskie i słowackie, na wyrazy „karpackie” związane z kulturą pasterską, wreszcie na specyficzne lemkowe wyrazy, jak *wyhlát* ‘okno’ lub *zaran* ‘jutro’.

Na podstawie zebranych materiałów ogłosiłem jeszcze przed wybuchem drugiej wojny światowej cztery rozprawki dające najważniejsze wyniki badań nad Łemkowszczyzną i terenami sąsiednimi⁵. Na niektóre ważniej-

⁴ Por. np. В. Латта, Отражение восточнославянских рефлексов некоторых общеславянских фонетических групп в украинских говорах Восточной Словакии, Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského XIII, Philologica, Bratislava 1961, s. 83–93, czy Фонологические системы украинских говоров Восточной Сло-вакии, Дуля, т. VIII, № 1/1961, s. 104–110.

⁵ Z. Stieber, Wpływ polski i słowacki na gwary Lemków, Sprawozdania PAU, t. XLI, s. 45–50 (przedruk w StŚJS, s. 474–479); Wschodnia granica Lemków. La frontière orientale de Lemki. Bull. Inter. de l’Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, 1935, s. 232–236; Gwary ruskie na zachód od Oporu. Komisja Nauko-wych Badań Ziemi Wschodnich, Warszawa 1938, s. 10 (przedruk w StŚJS, s. 440–448); Małoruskie $\xi \leq dj$ i czesko-słowackie $\xi \leq dj$, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, z. VII, s. 66–75 (przedruk w StŚJS, s. 123–130).

sze osobliwości fonetyczne zwróciłem też uwagę w pracy Sposoby powsta-wania słowiańskich gwar przejściowych (PAU, Kraków 1938). Materiały toponomastyczne zebrane we wsiach lemkowych przy okazji badań dialektologicznych opublikowałem w pracy Toponomastyka Łemkow-szczyzny, t. I–II, Łódź 1948–1949.

Niniejszą monografię ukończyłem przed samym wybuchem wojny. We wrześniu 1939 r. praca ta była w drukarni, najazd hitlerowski unie-możliwił ukończenie druku. Po wojnie myślałem znów o jej opublikowaniu, zwłaszcza że część czytelnego brulionu się zachowała. Jednak zasadnicze zmiany, jakie zaszły po wojnie w składzie ludności omawianego tu obszaru, skłoniły mnie do zmiany decyzji. Jak wiadomo, na podstawie układu polsko-radzieckiego z r. 1944 większość ludności lemkowej przesiedliła się z Polski na teren Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Rad, pozostała część została osiedlona w 1947 r. w Polsce zachodniej i północnej. Skutkiem tego w polskiej części dawnej Łemkowszczyzny (bo w części czesko-sło-wackiej ludność lemkowa pozostała) po ukraińsku prawie nikt już nie mówi. Dialekty zaś przesiedleńców lemkowych na Ukrainie otoczonych z dawna tam osiadłą ukraińską ludnością muszą ulegać szybkim przemianom. W ten sposób posiadane przeze mnie materiały stały się już dziś cennym zabytkiem przeszłości językowej dawnej Łemkowszczyzny. Wobec tego wydało mi się celowe wydanie tych materiałów możliwie w całości, tym bardziej że chodzi tu o dialekt bardzo ciekawy, bo od wieków wysta-wiony na działanie dwóch języków zachodniosłowiańskich: polskiego i słowackiego. Te właśnie względy skłoniły mnie do opracowania zebranych materiałów w formie atlasu gwarowego, który ukazał się w latach 1956–1964 staraniem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego⁶.

Z końcem 1979 r. zdecydowałem się na wydanie Dialektu Lemków w zasadzie w tej postaci, w jakiej był on przygotowany do druku przed wojną (jedynie skróty nazw miejscowości zastąpiono cyframi odpowia-dającymi numerom punktów w Atlasie). Do monografii włączyłem też opublikowane już uwagi o systemach wokalicznych i konsonantycznych gwar lemkowych⁷. W pracy tej znajdzie czytelnik m.in. szereg form w zapisie oryginalnym, zsyntetyzowanych w Atlasie pod jednym znacz-

⁶ Z. Stieber, Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny, t. I–VIII, Łódź 1956–1964. Por. też J. Rieger, Indeks wyrazów do „Atlasu językowego dawnej Łemkow-szczyzny” Z. Stieberta, Łódź 1966.

⁷ Z. Stieber, Systemy wokaliczne dawnej Łemkowszczyzny, Slavia XXIX/2 (1960), s. 207–211; tenże, Systemy konsonantyczne dawnej Łemkowszczyzny, [w:] Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński, Warszawa 1963, s. 313–319 (oba artykuły przedrukowano również w wyborze moich prac pt. Świat językowy Słowian, Warszawa 1974). Fragment Dialektu Lemków opublikowałem w Studiach z Filologii Polskiej i Słowiańskiej (Z fonetyki historycznej dialektu Lemków, SFPS III, 1958, s. 363–381), a uwagi o akcencie – w Slavii Orientalis (Materiały akcentowe z dawnej Łemkowszczyzny, Slavia Orientalis VIII, nr 2/3, s. 115–121).

kiem i szereg wyrazów pominiętych w Atlasie. Podano tu też wyjaśnienia poszczególnych zjawisk. Tak więc książka stanowi jak gdyby komentarz do Atlasu, a zarazem jego podsumowanie. Omówienie zasięgów poszczególnych wyrazów i form nierzadko powtarza dane Atlasu, jednak zdecydowałem się je pozostawić także dlatego, że Atlas jest już dziś wyczerpany i w wielu bibliotekach, zwłaszcza w nowszych ośrodkach slawistycznych, niedostępny.

Czas terażniejszy, używany w tym tekście w odniesieniu do dialektu Łemków, jest dziś, po ostatnich przesunięciach ludnościowych, oczywiście nieaktualny.

Panu Docentowi Januszowi Riegerowi najserdeczniej dziękuję za trud nad przygotowaniem do druku zdefektowanego w ciągu lat rękopisu tej pracy.

*

Pisownia fonetyczna, jakiej użyłem w pracy, jest taka, jak w większości polskich prac dialektologicznych. Uwagę należy zwrócić na parę szczegółów. Znak *u* oznacza samogłoskę płaską, wysoką, co do poziomego połączenia języka raczej średnią, a więc zbliżoną do rosyjskiego *y*, np. w *był*. Znak *o* odpowiada samogłosce podobnej do tamtej, ale nieco bardziej tylnej. Wreszcie *ω* to samogłoska płaska, tylna, wysoka lub pół-wysoka, brzmiąca już dość podobnie do *o*. Litera *w* oznacza spółgłoskę dwuwargową szczelinową (w Atlasie może ona też oznaczać niezgłoskotwórcze *u*). Znak *i* oznacza szerokie *i*, znak *ij* — samogłoskę jeszcze szerszą i bliższą polskiemu *y*. Litera *l* odpowiada spółgłosce *l* twardszej niż normalne polskie *l* w *las*, ale nie tak welarnej jak *l*. Znak akcentu (pionowa kreska przed samogłoską akcentowaną) dają tylko wtedy, jeśli akcent (przecisk) pada nie na drugą zgłoskę od końca wyrazu.

Zapis w terenie był możliwie fonetycznie dokładny. Jednak nie przetrawione jeszcze przeze mnie przed wojną zasady fonologii, którymi się przejąłem, spowodowały wprowadzenie czasem niepotrzebnych uproszczeń. Dotyczy to zwłaszcza wymowy wargowych.

Uwzględniona w pracy odpowiedź na pytanie kwestionariusza jest zwykle jedną zapisaną w danej wsi. Jeśli jednak zapisałem ją dwa lub więcej razy, a między zapisami zachodzi jakaś różnica, podaję nie tylko postać charakterystyczną dla mowy starszego pokolenia, ale i formy oboczne. „Obiektami” były z reguły osoby urodzone i stale zamieszkałe we wsi, w której zbierano materiał. Byli to ludzie starsi, rzadziej w średnim wieku, zwykle mężczyźni, czasem kobiety. Nie trzymałem się zasady, że należy indagować tylko jednego informatora. Przeciwnie, czasem (np. w Królowej Ruskiej) rozmawiałem z całą gromadą chłopów, którzy znakomicie korygowali wzajemnie swoje odpowiedzi, stwierdzając, która forma jest naprawdę miejscowa. Czasami się zdarzało (np. w Wielopolu),

że informatorem był najstarszy we wsi człowiek. Tacy informatorzy dziś już nie żyją, skutkiem tego ich nieraz wyraźnie archaiczny typ gwary należy uważać za całkowicie wymarły. Nadaje to pracy jeszcze bardziej „zabytkowy” charakter.

Pełny kwestionariusz zawierał 391 pytań. „Odpytano” go w całości w 46 miejscowościach, w tym w siedmiu po stronie czesko-słowackiej. Jednakże nie wszystkie posłyszane formy notowałem (trzeba pamiętać, że w czasie badań terenowych nie miałem jeszcze zamiaru opracowania atlasu). Np. gdy się przekonałem, że pewne cechy morfologiczne występują na całym badanym obszarze w jednakowej postaci, nie wpisywałem już do notatnika całej odpowiedzi, zadowolając się znacznikiem mówiącym, że dana forma brzmi w danej wsi „normalnie”. Oczywiście w ten sposób uszły mojej uwagi odmianki fonetyczne tej samej pod względem morfologicznym formy.

WYKAZ SKRÓTÓW

- AJPP — M. Małecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia, Kraków 1934.
 AŁ — Z. Stieber, Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny, I—VIII, Łódź 1956—1964 (por. też J. Rieger, Indeks wyrazów do Atlasu językowego dawnej Łemkowszczyzny Z. Stieberta, Łódź 1966).
 Czambel, Reč — S. Czambel, Slovenská reč, Turč. Martin 1906.
 Gerovski, Jazyk Podkarp. Rusi — G. Gerovskij, Jazyk Podkarpatské Rusi, [w:] Česko-slovenská vlastivěda, díl III, Praha 1934, s. 460—517.
 Hnatiuk, Rusyny — I. Гнатюк, Русини прямишівської епархії і їх говори. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка XXV—XXVI, Львів 1900.
 Kuraszkievicz, Uwagi — W. Kuraszkievicz, Uwagi o łemkowskiej gwarze Polanek i Komloszy na Szaryszu, Sborník Matice Slovenskej XV (1937), s. 54—62.
 Mossoczy — Mossoczy, Rękopiśmienny słownik gwary wsi Stawiszty w dawnym powiecie gorlickim.
 StŚJS — Z. Stieber, Świat językowy Słowian, Warszawa 1974.
 Vira, Hlásokosloví — J. Vira, Hlásokosloví Osturňského hovoru, Sborník Matice Slovenskej VIII (1930), s. 82—85.
 Werchratski, Doly — I. Верхратський, Про говор долівський. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка XXXV, Львів 1900.
 Werchratski, Nowor — I. Верхратський, Про говор галицьких лемків (Збірник Фільологічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка, т. V), Львів 1902.
 Werchratski, Znadoby — I. Верхратський, Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів. Ч. II: Говори з наголосом сталим (Відбиток із Записок Наукового товариства ім. Шевченка т. XL, XLIV, XLV), Львів 1901.

pd. — południe
 pn. — północ

wsch. — wschód
 zach. — zachód

WYKAZ MIEJSCOWOŚCI

Cyfra oznacza numer punktu na załączonej do książki mapie (a także punktu w Atlasie językowym dawnej Lemkowszczyzny).

1. Jaworki	43. Wisłok Dolny
2. Żegiestów	43-44. Wisłok Wielki
3. Wierchomla	44. Wisłok Górny
4. Królowa Górna (Ruska)	45. Wola Piotrowa
5. Nowa Wieś	46. Nowosielce
6. Florynka	46a. Kostarowce
7. Berest	47. Sanoczek
8. Mochnaczka Wyżna	48. Czerteż
9. Powroźnik	49. Prusiek
10. Leluchów	50. Zboiska
11. Dubne	51. Bełchówka
12. Tylicz	51a. Płonna
13. Muszynka	52. Karlików
14. Wysowa	53. Czystohorb
15. Uście Gorlickie (Ruskie)	54. Jawornik
16. Bielanka	54a. Rzepedź
17. Męcina	55. Łupków
17a. Pętna	56. Komańcza
18. Gładyszów	57. Prełuki
19. Blechnarka	57a. Turzańsk
20. Konieczna	58. Szczawne
21. Długie	59. Morochów
22. Świerzowa	60. Stróże
23. Wola Cieklińska	61. Olchowce (dziś przedmieście Sanoka)
24. Krempna	62. Zahutyń
24a. Żydowskie	63. Wielopole
25. Grab	63a. Zasław
26. Ciechanie	64. Jankowce
27. Polany	65. Huzele
28. Hyrowa	66. Łukowe
29. Trzciana	67. Hoczew
30. Tylawa	67a. Kalnica k. Baligrodu
31. Barwinek	68. Mchawa
32. Czeremcha	69. Wołkowyja
32a. Lipowiec	70. Cisna i Dolżyca
33. Daliowa	71. Rabe
34. Królik Wołoski	72. Wola Michowa
35. Szklary	73. Medzilaborce
36. Wola Niżna	74. Havaj
37. Wola Wyżna	75. Bukovec
38. Posada Górna	76. Svidník
39. Wróblík Szlachecki	77. Andrejová
40. Besko	78. Tvarožec
41. Wola Sękowa	79. Jastreb (Šarišské Jastrabie)
42. Tokarnia	80. Jarembina (Jarabina)

Wykaz alfabetyczny

Andrejová 77	Muszynka 13
Barwinek 31	Nowa Wieś 5
Bełchówka 51	Nowosielce 46
Berest 7	Olchowce 61
Besko 40	Pętna 17a
Bielanka 16	Płonna 51a
Blechnarka 19	Polany 27
Bukovec 75	Posada Górna 38
Ciechanie 26	Powroźnik 9
Cisna (i Dolżyca) 70	Prełuki 57
Czeremcha 32	Prusiek 49
Czerteż 48	Rabe 71
Czystohorb 53	Rzepedź 54a
Daliowa 33	Sanoczek 47
Długie 21	Stróże 60
Dolżyca (i Cisna) 70	Svidník 76
Dubne 11	Szczawne 58
Florynka 6	Szklary 35
Gładyszów 18	Świerzowa 22
Grab 25	Tokarnia 42
Havaj 74	Trzciana 29
Hoczew 67	Turzańsk 57a
Huzele 65	Tvarožec 78
Hyrowa 28	Tylawa 30
Jankowce 64	Tylicz 12
Jarembina (Jarabina) 80	Uście Gorlickie (Ruskie) 15
Jastreb (Šarišské Jastrabie) 79	Wielopole 63
Jaworki 1	Wierchomla 3
Jawornik 54	Wisłok Dolny 43
Kalnica k. Baligrodu 67a	Wisłok Górny 44
Karlików 52	Wisłok Wielki 43-44
Komańcza 56	Wola Cieklińska 23
Konieczna 20	Wola Michowa 72
Kostarowce 46a	Wola Niżna 36
Krempna 24	Wola Piotrowa 45
Królik Wołoski 34	Wola Sękowa 41
Królowa Górna (Ruska) 4	Wola Wyżna 37
Leluchów 10	Wołkowyja 69
Lipowiec 32a	Wróblík Szlachecki 39
Łukowe 66	Wysowa 14
Łupków 55	Zahutyń 62
Mchawa 68	Zasław 63a
Medzilaborce 73	Zboiska 50
Męcina 17	Żegiestów 2
Mochnaczka Wyżna 8	Żydowskie 24
Morochów 59	

II. WOKALIZM

Akcent

Przycisk wyrazowy padał na terenie „właściwej Łemkowszczyzny” w zasadzie na zgłoskę przedostatnią. Przycisk wyraźnie ruchomy i swobodny, identyczny w zasadzie przynajmniej z ogólnoukraińskim, panował we wschodniej części omawianego tu obszaru, a więc koło Sanoka, w dolinie Oślawy i (po stronie czesko-słowackiej) na południe od Łupkowa (55), wreszcie wszędzie na wschód od wymienionej linii. Po stronie czesko-słowackiej ma on występować już we wsiach Čabalovce (na południowy wschód od 73) i Šterkowce¹ w dawnym komitacie zemplńskim. Po stronie polskiej akcent ruchomy i swobodny panował już wyraźnie w 55, Oslawicy, Radoszycach, Dolżycy nad Oslawą, 53, 54, 54a, 51a (nie wiem, jak było w Przybyszowie), 59, Wysoczanach, Mokrem (nie wiem, jak było w Kamieniu i Zawadce Morochowskiej), 62, 60, 47, 48, Kostarowcach i wszędzie dalej na wschód i północny wschód od wymienionych punktów.

Zupełnie albo przynajmniej w ogromnej większości wypadków przycisk wyrazowy ustalony na przedostatniej zgłosce panował po stronie słowackiej już w miasteczku Medzilaborec (73) i dalej na zachód, po polskiej stronie panował on już w 44, 52, 51, 50, 49 i 46. Miejscowości Poraż, Niebieszczany, Bukowsko, Pisarowce i Płowce były od dawna językowo czysto polskie, tu nas więc nie interesują. Wyraźne resztki akcentu nie na przedostatniej, głównie w formach czasownikowych (typ *yd'u*, *teč'e*, *obič'au*) istniały w 37, 43, 44, 45, 49, 52, rzadziej w 31, 32, 36, 40 (zapewne też w Darowie (na pn. cd 43), Polanach Surowicznych (na pn. od 36 etc.)). W 44 były formy, jak *id'e*, *pad'e*, *s'a zow'e* (ale *n'ese*), *skaz'au*, *zaplat'yu*, *zan'is*, *p'očkajite*. Poza czasownikami rzadko tylko trafiały się tu formy z akcentem nie na przedostatniej, jak *kow'al*, *čotov'ik*. W 43 stwierdziłem stan podobny: *n'ese*, ale *dižd'au*, *χοt'iu*, *zan'is*, *χ'odyu* || *χοd'yu*, *vyň'au*, *kaz'au*, a także *wyd'iu*. Poza tym akcent nie na przedostatniej słyszałem tu tylko w *selež'un* 'śledziona' i nazwach terenowych *Čereš'iu*, *Kowal'iu*, *Zawerč'ak*, *Kózin'ec*, gdy w *kow'al* i *čot'óvik* zanotowałem akcent „polski”. Podobny był stan w 52, gdzie poza formami czasownikowymi akcent „niepolski” słyszałem w *z'ahata* i *z'aholowok*.

¹ Tak mnie informowano w Bukowcu koło Stropkowa (75).

W 49, skąd mam mało materiału, przycisk nie na przedostatniej zanotowałem tylko w *bryw'i*; nie wiem, jak jest w czasownikach. Więcej mam danych z 50, skąd również brak form typu „idzie” lub „chodził”. Formy *ókn'o* i *oh'jń* zanotowane w tej wsi mogą być wynikiem wpływu ukraińskiego języka literackiego, tym bardziej, że informator był młody. Nieliczne (około 100) formy zapisane od kobiety z 51 mają zawsze akcent na przedostatniej, także w *χοdyu*, *pri'ade*, *t'ouče*. Od człowieka z 45 zapisał P. Zwoliński *χ'od'yu*, *nos'yu*, *χοt'iu*, *wyd'iu* obck *p'ysau*. W 40 słyszałem *bryw'y* i *kryw'y* (gen. od *krou*), poza tym akcent stale na przedostatniej. Zupełnie „polski” akcent słyszałem stale w 41 i 38. Taki sam stan stwierdził Zwoliński w 33 i 35. W 32 i 36 trafiały się formy typu *tak'e*, *χοd'yu*, ale nieregularnie. Wreszcie nawet w Krośnieńskim słyszałem w 31 *kup'yu*, *vid'iu*, chociaż w sąsiednim punkcie (30) notowałem zawsze akcent „polski”. Nawet na samym zachodzie, na Spiszu, słyszałem oksytoniczną formę *on'e*, podług Werchratskiego ogólnolemkowską. Forma ta, niegdyś zaimkowa, pełni dziś już jednak tylko funkcję interjeksiji bez określonego znaczenia. Za to w 24 słyszałem nawet *druh'iras* (por. zwykle *drug'irás* w polskich gwarach). Po stronie słowackiej częsty akcent oksytoniczny słyszałem w 73 w formach czasownikowych (*zas'au*, *χοd'iu*, *χοt'iu*, *up'ik*, *wyd'iu*, *omolot'iu*, *namoč'iu*, *rospriš'er*, *wwros'yu*). Wyjątkowo tylko zdarza się w 73 akcent „niepolski” w innych formach, jak *mudr'iššo*, *perel'ix*, nieco częściej znów, jak się zdaje, w nazwach terenowych, jak *Kaliń'iu*, *Xwastei'iu*, *Šepel'iu*. Z 74 i 75 (na zachód od Medzilaborec) brak mi form czasownikowych typu „idzie”, „chodził”, poza tym tu i tam akcent stale na przedostatniej. Mogę to stwierdzić zwłaszcza w odniesieniu do 75, skąd mam znacznie więcej materiału niż z 74.

Pod samym Sanokiem, nad Oslawą i dalej na wschód panował akcent, jak już wspominałem w zasadzie typowo ukraiński. Nie znaczy to, że nie było różnic pod tym względem między gwarami tych okolic a literackim językiem ukraińskim, owszem różnice takie są wcale częste. Działy tu niewątpliwie wyrównania analogiczne, zapewne też i inne czynniki. Zresztą różnią się pod tym względem też poszczególne wsie omawianego obszaru. Nad Oslawą występuje m.in. w szeregu wyrazów akcent na pierwszej sylabie: *p'itkulky*, *č'ereslo*, *osjfredok*, *b'órąda* (56)².

Siła przycisku jest w zachodniej części Łemkowszczyzny niewiele większa, niż w sąsiednich gwarach polskich. Siła ta wzrasta już we wschodniej części „właściwej Łemkowszczyzny”, a staje się bardzo znaczna na obszarze o akcencie ruchomym. Im silniejszy akcent dynamiczny, tym wyraźniejsze stają się zjawiska redukcji samogłosek nieakcentowanych. Łączy się z tym przegłos samogłosek nieakcentowanych, zwłaszcza *o* na *ó* lub *u*, zaś *e* na *ý* lub *y*.

² Szerzej o wahaniami akcentu nad Oslawą i Hoczewką zob. Z. Stieber, Materiały akcentowe z dawnej Łemkowszczyzny, *Slavia Orientalis* VIII, nr 2/3, s. 115—121.

[Prarus. *a* pochodzące z dawn. *e realizuje się na ogół jako 'a, np. w wyrazach *praża*, *robiat*, *miaso*, jednakże w szeregu form występuje tu *i* lub *e*.

W czasowniku *t'ahati* (i w niektórych innych) mamy 'a m.in. w 2 (*t'ahati*, ale także *pot'ihati*, *prisihati*), 24 (*t'ahne*), 30 (*t'ax*), 36 (*t'ahne*), 38 (*t'ax*), 41 (*t'ahnu*), 68 (*t'ahne*), 71 (*t'ahne*), 73, 78, 79, 80, zaś *i* z jednej]* strony w 2, 10 i 11, z drugiej — w Pętnej (na pn. od 18), 21, 25, 26, 27, wreszcie słyszałem *t'ihnuu* w 47, *pot'ihajut* w 50, *nat'ihuuut* i *post'ihaly* w 55, *pidt'ihat* w 63. Na formy tego typu zwracałem uwagę tylko przygodnie, ale już z tych nielicznych danych widać, że są one powszechne na całym obszarze³. Występują one, jak widzimy, również na terenie „właściwej Łemkowszczyzny”, która w zasadzie nie ma zwężenia *a* po palatalnej. Widoczny tu jest jakiś, niejasny dziś dla nas, związek między *i* ≤ prarus. 'a i aspektem form typu *zatihati*.

Na całym obszarze częste jest *i* ≤ prarus. *a* w formie *preci* (lub *precin*, *-k*, *-š* etc.) ≤ prasl. *perdo se*. Notowałem je nie tylko na samym zachodzie (np. w 5, 9, 78, 79 etc.), ale też w centrum Łemkowszczyzny (18, 24, 76 etc.); mamy je też na wschodnim i północno-wschodnim krańcu omawianego obszaru (47, 69). Formy z *a* niezmiennym notowałem w 40, 71, 80 (*preca*), 4 (*preca*), 58 i 63 (*prycak*), wreszcie w 70 (Cisna: *prec'at* || *prec'at*). Z okolicy 73 i 75 nie mam danych.

Głoska *e* na miejscu prarus. *a* jest w „rdzennej Łemkowszczyźnie” rzadkością. Na samym zachodzie słyszymy ją w *wece* (-y) 'więcej' (AŁ 322) i *weksi* 'większy' (AŁ 315). Pierwsza z tych form sięga na wschód po północnej stronie Karpat aż po dawną granicę między powiatami krośnieńskim i sanockim (słyszałem ją jeszcze w 30); na południowej stronie Karpat co najmniej po 73. Forma *weksi* (-*u*) obejmuje po północnej stronie b. powiaty nowosądecki i gorlicki, po południowej łemkowską część Spisza i Szarysza, gdy w Zemplinie występuje jeszcze w 75, nie ma jej zaś w 73. Na wschód od obszarów z *wece* i *weksi* mówi się *bilše* i *bilšyi* (-*ši* etc.), formy *wiače i *wiakši nie występują nigdzie.

Liczebniki *iedenis*, *dwaccet* etc. (AŁ 331—333) obejmują całą „właściwą Łemkowszczyznę” z wyjątkiem Spisza, gdzie np. w 80 mówi się *iedenis* i *dwac'at*. W 10 podobno *iedenis* i *dwac'et*, ale w 11 znów na pewno *iedenis* i *dwaccet*. Na wschód sięga ten typ po polskiej stronie po 38 i 43 włącznie, w 40 i 42 mamy *iedenis* i *dwajc'at*, natomiast w 41, 44, 47, 50 i wszędzie dalej na północ i wschód *iedenis*, *dwajc'it* lub rzadziej *iedenis*, *dwajc'et* (z palatalnymi *e* i *t*). Cały omawiany obszar objęły

* Powyższy tekst został odtworzony z zapisów terenowych Z. Stieberta — J.R.

³ Por. też Werchratski, Howor, 40, Znadoby II, 26. Formy tego typu panują też w gwarach „Bojków” co najmniej po Opór, jak stwierdziłem wraz z S. Hrabcem. Mossóczy podaje *prisihati* ze Stawiszy (na pd.-zach. od 15) etc.

formy *majetok* i *šćesća* (AŁ 348); tylko w 63 słyszałem *šćesća*, a w 17 i 36 *šćasća*. Gdy *šćesća* jest niewątpliwym polonizmem, to *šćasća* należy chyba przypisać wpływowi literackiego języka ukraińskiego; być może zresztą, że obie formy występują tylko u niektórych osób. Zwężenie *e* na *y* (*šćyšta*) na wschodzie (69 etc.) jest zjawiskiem wtórnym, spowodowanym przez wpływ spółgłoski miękkiej.

W 41 mamy też *e* w *šćestywyi*. W innych miejscowościach przymiotnika „szczęśliwy” nie notowałem.

Z faktów lokalnych warto też zanotować *meso* (AŁ 69) w 11, 78 i 79 (Werchratski, Znadoby II 26 ma *meso* z Cigelki na pn.zach. od 78 i Czircza na pd. od 10), gdy zresztą wszędzie mamy *miaso*, nawet w 77 i 80. W 52 Zwoliński zanotował *šweto* (AŁ 339) i *do redu*. Wreszcie obok normalnej formy *hladati* (AŁ 389) stanowczo przeważającej zarówno na właściwej Łemkowszczyźnie, jak i nad Oslawą i Solinką, trafia się czasem *hledati*, np. w 32, 52, 53, 56, 73, 75, 76; Werchratski (Howor 186) podaje tę formę z 43—44. Jednak i po południowej stronie Karpat przeważa chyba *hladati*, formę tę notowałem we wszystkich punktach w Czechosłowacji poza tu wymienionymi. W 38 słyszałem 3 plur. *spet* || *spjat*.

Formy jak *wece*, *weksi*, *meso* są prawie na pewno zapożyczeniami z dialektu wschodniosłowackiego, może też *majetok* etc.

O ile w „Łemkowszczyźnie właściwej” *e* lub *i* na miejscu prarus. *a* (≤ prasl. *e*) zdarza się tylko wyjątkowo, to pod Sanokiem, nad Oslawą i dalej na wschód i północ przejście *a* po palatalnej na *ä*, *e*, *é* lub nawet *i* jest wcale częste. Tak np. w 47 słyszałem *jadm'in*, *d'ewiet*, *d'eset*, *idyn'ajc'et* *dw'ajc'it* (ale *piat*). W 63 *z'ajic*, *z'ajici*, *r'obiät*, *Ō'ejšyn* 'Czaszyn', *ieie'e*, *šä s'ije*, *präd'e*, *d'jwjet*, *d'jšät*, *jedn'ajc'it*, *du'ajc'it* (ale *piat*).

W 55 oprócz *nat'ih'uuut* mamy też *z'ajc'i*, *ieie*, *du'ajc'ik* (-*t*), *dujčetyško*, *piet* || *piät* || *piat*, ale *d'ewiat*, *d'esat*. W 72 słyszałem *zajc*, *pauč'eika*, *ier*, ale *m'is'ac'* etc., w 70 (Cisna) *i'ermo*. Zdaje się, że zwężeniu *a* sprzyja głównie obustronne sąsiedztwo palatalnych i brak akcentu, choć czasem wystarczy sama palatalność spółgłoski poprzedzającej.

Zmiana *a* ≥ *e* trafia się też nieraz w najdalej na wschód wysuniętych wsiach, które zaliczam jeszcze do właściwych gwar łemkowskich. Tak np. w 43 mamy *preža*, *zabječe*, *iečmiñ*, *pet*, *devjet*, *ieie*, *mišeci* || *mišac* (obok typowo łemkowskich *iedenis*, *dwaccet* i powszechnych na całym obszarze *majetok*, *šćesća*), w 50 *jalyc'a*, *devjet*, *dešet*, *duajc'it*. Na odwrót, na samym wschodzie badanego obszaru nasilenie zmiany 'a ≥ e słabnie; w 70 (Cisna), a zwłaszcza w 69 jest ona rzadsza niż nad Oslawą. Podawanie całego materiału rozszerzyłoby może niepotrzebnie tę pracę.

Labializacja *a* ≥ *o* przed *u* w tej samej zgłosce obejmuje obszar na północ od 69, 68, 67a, 51a, 41 wraz z tymi wsiami; brak jej natomiast już w 70 (Cisna), 71, 57a, 58, 52, 42, 40 i dalej na południe. Przykłady z 68: *nazywou*, *spitkouem*, *zoutra*, *Məjouka* (nazwa terenowa). W innych wsiach na północnym wschodzie słyszałem *ou* ≤ *au* również w formach typu

vžou, mou, zoutra (*zoutra* oczywiście z wyjątkiem tych miejscowości, gdzie panuje *zaran* 'jutro'). W 67a słyszałem też *hou* $\leq$ *hau* 'tu'. W wielu jednak formach *au* pozostało nie zmienione, np. w 63 obok *zoutra, pýsou, mouym* mówi się *ščajun'yk, šk'auronok, Šč'ajunoj* 'Szczawne', *Z'astau*; podobny stan w innych wsiach. W 51a natomiast słyszałem też *mou* 'mam' (*maju* $\cong$ *mau* $\cong$ *mou*). Czasami labializacja *a* dochodzi aż do *ó* lub *u*, tak np. w 67 *moujem* || *muujem*.

W formach *paauk, paaučyna* (AŁ 148—149) mamy wszędzie *a*; jedynie w 41 słyszałem *paučyna* obok *paauk*, zaś w 70 (Cisna) *pauuk* i *pauučyna*. W jednym i drugim wypadku mamy jednak do czynienia z fonologicznym *a*. To samo można powiedzieć o formie *H'uščauka* (nazwa teren.) w 55. Całkiem oddzielona terytorialnie od obszaru z *ou* $\leq$ *au* koło Sanoka i Leska jest wieś Hyrowa (28), w której jednak mamy stale *ou* w typie *mou, wžou* (formy *za utra tu nie ma; mówi się *zaran*). Formy *paauk* i *paaučyna* mają tu *a* normalne. We wsiach sąsiadujących z Hyrową (27, 29) mamy zawsze *au* nie zmienione.

We „właściwej Łemkowszczyźnie” nie spotykamy przejścia nieakcentowanego *a* (po twardej) na *đ*. Natomiast nad Oslawą i dalej na wschód oraz koło Sanoka zjawisko to jest nierzadkie. Poza faktami z 56 przytoczę: z 47 *p'adaty*, z 58 *káč'ur*, z 63 *zárž'a, bártijx, dákoł'y*, z 69 *káč'ur, kártyn'a* 'kretowina', z 55 *'uopást* i *Laz'ы*, z 72 *neweršnyk*. Po słowackiej stronie nigdzie nie zauważyłem tego zjawiska.

Prasłowiańskie *e*

Znacznie bardziej skomplikowany jest rozwój ogólnoruskiego *e*. Dawne *e* wydłużone (powstałe przede wszystkim skutkiem ukraińskiego wydłużenia zastępczego w związku z zanikiem jerów) brzmi przed spółgłoską miękką i przed twardą, ale w zgłosce zamkniętej jak *i*.

Nawet w 80 na Spiszu (gdzie mamy często *'y* $\leq$ **ě*) notowałem zwykle *'i* na miejscu **e* w tej pozycji: *postil, kudił, modriń, jašiń, wešila* obok *šyst*⁴. Podobny stan na całym badanym przeze mnie obszarze, gdy w najzachodniejszym cyplu Łemkowszczyzny, pod Szczawnicą, mamy — jak wiadomo — stale *'y* $\leq$ *ě*.

Przed tautosylabiczną spółgłoską twardą zaszła na całym opisywanym obszarze, choć w różnym nasileniu w różnych miejscach, zmiana *'ě* $\cong$ *'u*. Zupełnie nie ma jej tylko pod Szczawnicą, może też w najbliższych wsiach spiskich.

Każda forma z *'u* ma nieco inny zasięg, niemniej można jako przybliżoną granicę *u* $\leq$ *e* po polskiej stronie podać linię idącą przez 43—44, 52 i 59. Pas z *u* ciągnie się jednak dalej na północ, wzdłuż polskiej granicy językowej, skoro formy jak *ńus* etc. mamy jeszcze w Kuźminie (dawny pow. dobremilski). Na wschód od wymienionej dopiero co linii formy z *u*

⁴ Tu mogła nastąpić zmiana *i* $\cong$ *u* pod wpływem stwardnienia *š*.

stają się coraz rzadsze, aż zanikają zupełnie. Na zachód od niej rzadkie są zwłaszcza w 40. Po południowej stronie Karpat trudniej ustalić granicę omawianego zjawiska: w 77 występuje ono w dużym nasileniu⁵, które jednak słabnie w 76, a jeszcze bardziej w 75 i 73. Nie trzeba jednak zapominać, że panuje ono znów znacznie dalej na wschód, na Ukrainie Zakarpackiej.

Na zachód obszar z *'u* $\leq$ *e* sięga po 2, 3, 79⁶; na północno-zachodnim Spiszu i koło Szczawnicy mamy już stan całkiem odmienny. W 80 słyszy się *i* lub — głównie po wargowych — *iy*: *pečijka, lit, palińka, wečir, pačisne, pońis, ščijka* || *ščitka, miyt, popijł, xpiyk, Kamijńka, wwiyrka*. Jedynie w *trepjurka* i *jaščurka* słyszałem tu *u* $\leq$ *e*, może to zapożyczenia z polskiego, zwłaszcza *trepjurka*.

Poza okolicą Szczawnicy i północno-zachodnim Spiszem mamy na zachód od wyżej podanej linii formy z *'u* albo z *i*.

Inny ciekawy rozwój **ě* przed twardą stwierdziłem koło Leska w 63, 63a i 66. Notowałem tam formy: w 63a *spiók* 'upiekł' (obok *miut*), w 63 *mńót, lót, ńós, spiók*. We wszystkich tych formach mamy na miejscu **ě* przed twardą wąskie, wysokie *ó*. Inaczej znów w 70 (Cisna i Dołżyca), gdzie w tej pozycji (zresztą nie tylko w tej) mamy nieraz *ü* podobne jak w niemieckim *müde*, ale krótkie i poprzedzone miękką, np. w *ščitka, pičijky, tütka*.

Zagadnienie dyspalatalizacji *e* w gwarach ukraińskich ciągle jeszcze nie jest dostatecznie wyjaśnione, sądzę więc, że warto będzie poświęcić mu tutaj więcej miejsca, podając dokładnie zasięg każdej formy z *'u* $\leq$ *ě*.

Forma *pałujka* (AŁ 63) sięga na zachód po 2, 3, 10, 79 włącznie, na północ (idąc od zachodu) najpierw po granicę językową polską z tym, że na samej północy obok tego wyrazu mamy też *zhońjka* || *hońjka* (4, 6, 15, 17). Od 17 na południe występuje *pałujka* w 18, 21, 26, gdy już w 22 i 24 *zhońjka*, zaś w 27 *palińka*, podobnie jak w 30, 31 i 32. Dalej na wschód i północ po polskiej stronie *zhońjka* (*hońjka*); jedynie w 55 znów *palińka*. Po stronie słowackiej formę *pałujka* słyszałem w 77, 78 i 79, dalej na wschód *palińka*, tak samo w 80.

Pečijky 'wątroba' mamy w 11, 30, 32, 35, 36, 43, 58, 76, 77, 78, 79, a więc w długim i wąskim pasie ciągnącym się od 79 do 58. Na północ i południe od tego pasa, jak również na wschód i zachód od niego mówi się *pečijky* (czasem *pečijky*, np. w 7).

⁵ Podług Werchratskiego (Znadohy II, 23—24) mamy dość częste formy z *u* też w Legnawie i Krempachu (na wsch. od 80) na Spiszu, mamy je też w tekstach Czambela z Orłowa (na zach. od 10) i Niżnych Repasz (między Sabinowem i Kieżmarkiem, Reč 459—464). Hnatiuk podaje je z Krempachu (na wsch. od 80) i Litmanowej (na pn. od 80), gdy w Lipniku Wielkim (na pd. od 1) mamy podług niego już typ *ńys* (Rusyny, 57).

⁶ To *'u* występuje też w Polance i Komłoszy (na pn.-wsch. od 78). Por. Kuraszewicz, Uwagi, 55.

Formę *šcutka* (*šć-* etc.; AŁ 404) notowałem w 20, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 43, 55, 56, 58, 73, 75, 76, 77, 78, 79, a więc znów w wąskim pasie, od którego na północ i wschód mówi się *šćitka*, na zachód *šćitka* lub *šćiytka*. Werchratski (Znadoby II, 22) ma *šcutka* też z Czircza (na pd. od 10).

Wyraz „popiół” (AŁ 8) brzmi jednak przeważnie *popil* (-y), czasem *popyl* (13, 65, 70, 78, 80), *popiū* (44). Wymowę *popiū* z wyraźnym *u* słyszałem w 2, 3, 16, 17, 26, 53, 77. W 76 *popiōu*, w 5 słyszałem *popiū*.

Forma *mjut* (*mñut*, AŁ 61) ma na zachodzie granicę tę samą co *pałuyka* i *lut*, na północy taką jak *lut*, z tym, że *mit* notowałem nie tylko w 40, ale i w 39, zaś *mjut* w 61. Najdalej na południowy wschód wysunięte punkty, w których stwierdziłem *mjut*, a które należą jeszcze niewątpliwie do zwartego obszaru objętego przez tę formę, to: 63a, 59, 51a, 52, 43, 31, 77. Już w 76, 32, 53, 58 i wszędzie dalej na południowy wschód mówi się *mit*. W 63 i 66 mamy *mñót*, też w 48 *mñót* || *mit*, w 65 *mit*, ale *mjōdu kupyty*, wreszcie w 67 znowu *mjut*. Tu i ówdzie trafia się *met*; tak jest w 78, 70 (Cisna) i 51a (w 51a || *mjut*). W 1 i 80 *mijt*.

Lut (AŁ 287) sięga na zachód tak daleko jak *pałuyka*. Na wschód dochodzi po polskiej stronie po (włącznie) 37, 42, 52, 59 i 60. Po zachodniej stronie tej linii tylko w 40 i 32 notowałem *lit*; na wschód od nich mamy *lōt* w 63 (pewno też w 66, gdzie *mñót*, *piōk*), gdy znów w 65 i 67 *lut*. W 43 słyszałem formę *let*, w 44, 58, 68, 69 i dalej na południowy wschód mówi się *lit*. Po stronie czesko-słowackiej notowałem *lut* w 79, 78 (obok *let*) i 77, dalej na wschód ciągnie się obszar z *lit*, z którym się łączy 32. Też w 80 słyszałem *lit*.

Wyrazy „paczoski”, „paczęsne” (plótno) są znane po polskiej stronie tylko w zachodniej części badanego obszaru. Kończą się one właściwie już w powiecie krośnieńskim; niespodziewanie *pačusky* występują znów w 35. Po południowej stronie sięgają na wschód co najmniej po 73 włącznie. Jeśli chodzi o rozwój *ē* w tych formach, to *pačusky*, *pačusne* (z *u* ≤ *ē*) notowałem w 73, 75, 79, a Zwoliński w 35. Poza tym wszędzie tam, gdzie wyrazy te są znane (w niektórych wsiach już ich nie używają), notowałem formy z *i* ≤ *ē*. Co do formy *pačusne*, to jest ona o tyle nieregularna, że *s* było w niej niegdyś półmiękkie, a więc nie było fonetycznej przyczyny do dyspalatalizacji *ē. Trzeba ją tłumaczyć wyrównaniem do *pačusky* tam, gdzie ta forma z *u* ≤ *ē (z *s* zawsze twardym przed *o) istniała.

Słowo *večerka (AŁ 137) występuje w formach z *u* (*wovjūrka*, *wvjūrka* etc.) w 2, 3, 4, 5, 6, 8, 16, 17, także w 80 i dość niespodzianie w 40 (*šivjūrka*). W 28 słyszałem *wovjūrka*, w 67 *wovyrka*, w 68 *wywerka*, w 47 *wyvyrka*, poza tym wszędzie *wovirka*. Zwraca uwagę, że formy z *u* występują prawie wyłącznie we wsiach łemkowskich sąsiadujących bezpośrednio z polskimi. W tym wypadku należy powstanie tego *u* przypisać może raczej wpływowi polskiemu, niż normalnemu rozwojowi fonetycznemu formy łemkowskiej.

Forma *večerz (AŁ 276) brzmi dziś na zachodzie po polskiej stronie

zwykle *wečer* aż po 24 i 26. Na zachód od tych wsi notowałem *wečir* tylko w 4, *wečiv* || *wečer* w 5 i *wečir* || *wečer* w 14. Na wschód od 24 i 26 mamy *wečur* w 27, 28, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 43—44 i 52, a więc na zwartym obszarze, który się łączy z obszarem zajęтым przez *wečur* po południowej stronie Karpat. Dalej na wschód występuje *wečor* (*wyčor*) w 53, 55, 56, 58, 66, 69, 72, a więc znów na zwartym obszarze, wśród którego tylko w 71 słyszałem *wečur* (tu zresztą *u* mogło powstać z nieakcentowanego *o*). Na północnym wschodzie mamy znów *wečer* (*wečyr*, *wečyr*; *y*, *ŷ* ≤ nieakc. *e*) w 38, 40, 41, 47, 50, 59, 63, 67. W 63a słyszałem *wečir*. Na południowej stronie Beskidu mamy we wszystkich badanych punktach *wečur*; gdy w 1 mówi się *wečiv*. O gen. sing. od *večerz patrz niżej s. 25.

Podwieczorek (AŁ 66) nazywa się po północnej stronie Karpat zwykle *pidwečirok* (-y-, -iv- zależnie od zachowania miękkości *č* lub jego stwardnienia) z wyjątkiem centrum obszaru (24, 28, 30, 33, 36), gdzie się mówi *pidwečurok*. Niespodziewanie tę samą formę zanotowałem w 55. *Pidwyčurok* mamy też w 34 (AJPP, mapa 312). Po południowej stronie granicy politycznej mówi się *olovrant* (75, 76, 78, 79), *olovranok* (73) lub *pidvečirok* (80). Formy z *i* lub *u* powstały zapewne przez wyrównanie do przypadków zależnych, w których wzdłużenie *e* i jego przejście w *i* lub *u* można uważać za normalny rozwój fonetyczny.

Wyraz „ciotka” (AŁ 247) brzmi po północnej stronie na całym zachodzie *teta* po 30 i 32 włącznie. W formie tej oczywiście *e* było zawsze krótkie. Dalej na wschód mamy obszar z *tutka*: tak w 33, 35, 36, 37, 43—44, 42, 41, 50, 52, 58, 59, 63a. W 40 znowu *teta*, w 47 *titka* (może tu lokalny wpływ języka literackiego), w 49 *čotka*, w 48 i 63 *čōča*, w 64 *totka*, w 38 *čutka*, te ostatnie formy są oczywistymi chyba polonizmami. Na południowy wschód od linii 43-44—58—59—63 mówi się *titka*; tak już w 53, 56 i 67. Tylko w 70 (Cisna i Dołżyca) mamy *tūtka*.

Przepiórka (AŁ 144) nazywa się w 80 *trepjūrka* (oczywisty polonizm), poza tym *perepīlka* wszędzie aż po 40, 41, 73 włącznie⁷. Wszędzie dalej na wschód mówi się *perepelyča*, przynajmniej po polskiej stronie. Z samego zachodu nie mam danych ze wsi nad Popradem.

Wyraz *perko (AŁ 128) brzmi *pijūrko* w 3 (zapewne polonizm). Poza tym tu i ówdzie notowałem *perko* (4, 13, 16, 30, 67). Dość częste zdrobnienie *pirce* (15, 22, 28, 30, 43, 56, 70 — Cisna).

W 3, 6, 8, 24, 25, 44 i 67 słyszałem formę *pačurky*, w 80 *paceriky* (z wschodniosłowackiego?); nigdzie natomiast nie słyszałem formy *pačirky. Mosceczy ma *pačurky* ze Stawiszy (na pd.zach. od 15). W 17 zapisałem

⁷ Werchratski podaje jeszcze *trepjūrka* z Ujaku (na wsch. od Starej Lubowli) i Legnawy (Znadoby II, 24) i *perepūyka* z 7 i z Rostok (na pd.-zach. od 41, Howor, 25). Co do ostatniej formy, to chodzi tu zapewne o wpływ *u* na poprzednie *i*. Jest on nieraz bardzo silny, ale zwykle doraźny (pozostaje w sferze „parole”, a nie „langue”), ja więc w tym wypadku za „normalną” przyjmuję formę *perepīyka*.

paćurnik 'jakiś drzewo, czy krzew'. Formę *zacurka* 'zacierka' zapisałem tylko w 20, gdy w 30 *zatirka*.

Nazwa gada **vërtenünikü* (AŁ 154–155) brzmi *wereturnyk* w 13, 44 i 78, w 33 *weretürnyk*, w 28 *weretelnik*. W pow. sanockim i leskim panuje na ogół forma *weretilnyk* stwierdzona tam w 15 miejscowościach, podobnie w 73 i 75, a w pow. krośnieńskim w 30. W pow. gorlickim i jasielskim wyrazu tego nie spotykałem. Por. też niżej, s. 58.

Inny gad „wrzecionica” (AŁ 154–155) nazywa się *wereturniça* w 7 i 8, *wereturniça* w 3, 5 i 79, *weretilnyça* w 15, 38 i 76, *weretylnyça* w 22, *weretelnýça* w 4, 6, 13, 14, 18, 20, 21, 77 i 80.

W 16, 17, 23, 24, 26, 40, 59 nie znalazłem nazw „wrzeciennika” i „wrzecionicy”, mimo że o nie pytałem.

Siodło (AŁ 403) nazywa się na całym obszarze *śidło*. Jedynie koło Leska i Sanoka mamy *sódło* (41, 49, 63) lub *śudło* w 67. Ta pierwsza forma jest oczywistymi polonizmem.

Kaczor (AŁ 123) wszędzie nazywa się *kačur*. Jedynie pod Sanokiem (38, 40, 47, 50) m ówi się *kačor*. Druga z tych form jest polonizmem, w pierwszej *u* nie musi koniecznie pochodzić z *e*, formę tę można było utworzyć od pnia *kač-* (uzyskanego przez odrzucenie *-ka* w *kačka*) za pomocą przyrostka *-ur*.

Formy **neslō* (AŁ 371), **vezlō*, **pletlō* (AŁ 376), **velklō* (AŁ 372), **peklō* (AŁ 374) brzmią w środku naszego obszaru *ńus*, *vius*, *pluu*, *vluk*, *piuk*. Na zachód sięga typ *ńus* tak daleko, jak formy *miut* i *tut*, na południowy wschód po 62, 59, 52, 42, 30, 26, 77 włącznie. Koło Leska w 63, 63a i 66 mamy typ *ńós*, w 65 *ńis*, w 67 znów nieoczekiwanie *ńus*. W 68, 58, 43–44, 36, 33, 31, 76 i wszędzie dalej na południe i wschód mówi się *ńis*, *vis*, *pliu* itd. Od strony północnej formy z *i* występują już w 48 i 61, ale w 60, 47, 40 i dalej na zachód wzdłuż polskiej granicy językowej aż do 3 mamy wszędzie *ńus*, *vus*. W 80 *ńis*, *pliu*, *xpiyk*, w 1 panuje typ *ńys*, podobnie jak w Wielkim Lipniku⁸.

Wieś Jasionkę w pow. gorlickim nazywa okoliczna ludność *Iaśunka*, tak samo nazywają „Łemkowie” polską wieś Jasionkę w pow. krośnieńskim. Polską również Kamionkę koło Nowego Sącza nazywają Rusini z 4 *Kamiunka*, gdy Kamionkę na Spiszu nazywają w 80 *Kamiunka*.

W formie *iaščurka* (AŁ 145) może *u* być prastare, albo też pochodzić z *ē* skutkiem „łemkowskiej” dyspalatalizacji. Może też ta forma być zapożyczeniem z polskiego. Na zachodzie mamy ją nie tylko w 3 i 79, ale także w 80, na wschód sięga po 38, 50, 59, 58 i 56 włącznie, po południowej stronie Karpat co najmniej po 73. W 40 mówi się *iaščirka*, gdy w 47, 59, 63, 67, 68, 69, 71, 72 *i'aščerka* (*i'aščyrka* z *y* ≤ nieakc. *e*); w 59 też *iaščurka*. W 55 słyszałem *iaščierka* i niespodziewanie *iašurka* w 70 (Cisna).

Słowo **ženōka* (AŁ 246) 'kobieta, żona' występuje (w formie *žynka*)

⁸ Hnatiuk, Rusyny, 57.

tylko na samym północnym zachodzie (47, 48, 61, 64, 63a). W 40 notowałem *žynka* || *žena*, ale już w 41, 49, 50, 60, 63, 67 i wszędzie indziej mówi się *žena*.

Klon (AŁ 175) nazywa się normalnie *kłen*, *klen* (*klýn* etc.), czasem *klýn* (23, 41, 43, 56, 67). Formy **klun* nie słyszałem, *klin* tylko w 17 i 50.

Różne postacie przybrało słowo **selzenb* (AŁ 259). Formy *śleżun*, *seleżun*, *seleżun* etc. z *u* występują w 5, 6, 8, 13, 14, 15, 16, 30, 31, 33, 36, 41, 43, 47, 56, 78. W 5 też *śleżon*, podobnie w 23, w 17 i 67 *seleżon*, w 8 i 63 *śleżona*. Niektóre z tych form są oczywistymi polonizmami, inne robią wrażenie kontaminacji form polskich i ruskich. Ruską formę *seleżin* mamy w 3, 4, 13, 18, 20, 21, 22, 24, 26, 32, 37, 40, 58, 70 (Cisna), 72, 73, 76, 77, 80. Poza tym w 79 *śleżynka*, w 69 *šłyžyn*, w 28 *seležen* (?), w 55 *salizyn*. Formy z 55, 69 etc. wskazują, że w wielu wypadkach mamy do czynienia z dawnym *-ń*.

Liczebnik **sedmb* (AŁ 328) brzmi wszędzie *śim* z wyjątkiem 79, 10, 11, podobno też Zubrzyka (na zach. od 2), gdzie mówi się *sedem* i 78, gdzie słyszałem *śidem*. Obie ostatnie formy należy przypisać wpływowi polskiemu i słowackiemu, nader silnemu w wymienionych wsiach.

Zdrobnienie od nazwy terenowej *Kučera* brzmi tylko w 30 *Kučurka*, w 7, 18, 23 i 42 mamy formy z *-ir-*, w 6 i 52 z *-er-*, w 56 *pit Kučyrky*. O formach *Kužiuka* i *pričukky* (*pričukky* etc.) patrz niżej.

Przed dawną miękka mamy na miejscu dawnego *ē* w zasadzie *i* na całym zbadanym przeze mnie obszarze, są jednak pewne odstępstwa. I tu więc warto przejść po kolei poszczególne formy, co do których mam więcej danych.

Forma „sześć” (AŁ 327) brzmi *šest* w 79, 10 i 11 (zapewne wpływ słowacki), w 78 i 77 *šyist*, w 13 i 2 *šwist*⁹, w 80 *šwst*. W trzech ostatnich formach *u*, *y* powstały niewątpliwie z *i* ($\leq \bar{e}$) skutkiem stwardnienia *š*. W 28 słyszałem *šüst*.

Jesion (AŁ 173) nazywa się *iasin* (*-ń*) w większości punktów na całym obszarze. Czasem również *iasyn* (4, 17, 18, 23, 40, 41, 47, 50) lub *iasin* (38). W 15, 39, 75, 76, 77 mamy *iasen*; również w 79, obok *iasin*. Z 73 nie mam danych. W 80 *iasin*.

Łóżko (AŁ 11) nazywa się w znacznej większości punktów *postil*. Czasem mamy formę z *e* (42, zresztą informator niezbyt pewny), *é* (41, 49, 76), *i* (6, 78). W 66, 67 i 68 mówi się *postyla*, w 69 znów *postil*.

Forma **elenb* (AŁ 132) ma dziś najczęściej kontynuanty z *e* na miejscu **e* w drugiej zgłosce (*jelēn*, *olen* etc.). Formy z *i* mamy w 24, 27, 38, 43, 55, 56, 58, 61, 63, 66. Formy z *-y-*, dość częste we wschodniej połowie badanego obszaru od 33 na wschód, powstały zapewne przez późną zmianę nieakcentowanego *e* na *y*.

⁹ Por. też *šwist* etc. w Komłoszy (na pn. wsch. od 78), gdy w Becherowie (dalej na pn.) *šist* (Kuraszkiewicz, Uwagi, 55).

Kądziel (AŁ 36) ma na całej „właściwej Łemkowszczyźnie” po obu stronach Karpat nazwę *kudil* (czasem *kudiu* etc.) z *i*. Nad Oslawą i dalej na wschód mówi się *kud'yla*, w 59 *kudyl*.

Forma *iačmiń* (-*n*) (AŁ 195) obejmująca północny wschód obszaru ma również zawsze *i* ≤ *ē*. W górach *iarec* ‘jęczmień’.

Forma **pektb* (AŁ 5) brzmi wszędzie *pec*. „Przypiecek” (AŁ 6) nazywa się wszędzie *prypecok*, w 61 *prypięcok*, tylko na samym wschodzie mamy *prypięcok* w 67, 68, 69, 70, 71, gdy w 66 *prypicok*. Podobnie „zapiecek” nazywa się *zapecok* na całym obszarze, tylko w 66 i 68 występuje *z'apicok*, w 69 *zapičok*. Z 67 i 71 nie mam danych (w 70 *zapecok*).

Kamień (AŁ 235) nazywa się dziś wszędzie *kamiń*. Wyjątkowo tylko słyszałem *kamen* w 16, *kamen* || -*én* w 79, *kamyń* w 63 (tu jednak *y* ≤ *e* nieakc., podobnie jak w 79 *é* ≤ *e* przed miękka). W 55 słyszałem *pjrstin* (por. *pyrścin* w 34, AJPP mapa 402), w 18 i 76 *hrebín*, w 10 *cworen*. Wyraz „modrzew” (AŁ 183) brzmi zwykle *modreń* (jeśli nie *škvirk*, *mudryk* etc.). W 3 zapisałem *modriń*, w 80 *modriń* || -*eń*. W 27 i 30 mamy *modryń*, ale tu pewno *y* ≤ *e* przed miękka.

Nazwa węgorza brzmi w 47, 63, 67, 68, 69, 71 *uher* (|| -*yr*; *y* ≤ *e* nieakc.); dalej na zachód po polskiej stronie mówi się *węgor* lub *węgoś*. Po południowej stronie Beskidu nie notowałem nazw tej ryby, której zresztą w górach nie ma, jednak Werchratski (Znadoby II 27) podaje *węgor* z Ujaku (na wsch. od St. Lubowli) w Szaryszu.

W typie **perbje*, *veselbje* (AŁ 255) mamy zawsze *i* ≤ *ē*. Wszędzie mówi się *pirja*, *vesila*, w 70 notowałem też *kamińa*, w 18 *pretstawińa* (o częstych *ižyńa*, *sižyńa* p. ust. o *ž*, s. 79-81).

Zmiana *e* ≤ prasl. *e* po *č*, *ž* na *o* występuje w omawianych gwarach rzadziej niż w ukraińskim języku literackim. Wprawdzie prasl. *brčela* brzmi dziś wszędzie *pčola* itp., za to prasl. *čelo* (AŁ 266) wszędzie *čelo* (*čyl'o* z *y* ≤ *e* nieakc.) lub *čalo*. Natomiast forma **pričelokb* ‘część stodoły’ (AŁ 16) panująca w „rdzennej Łemkowszczyźnie” wykazuje inny rozwój. Najdalej na wschód notowałem ten wyraz w 40, 59, 37 i 75, przy tym dookoła 59 go nie spotykałem. Na samym zachodzie (3, 80) brzmi on *pričulok*, w 28, 30, 36, 38 *pričitolok*, na południu w 75, 76, 78, 79, a też w 33, 35 i 37 *pričulok*, poza tym po północnej stronie granicy politycznej od 2 i 4 aż do 24 i 26 *pričotok*. W 40 notowałem tylko nom. plur. *pričilyky*. Podobnie na zachodzie w 20 i 6, gdy w 78 *pričulku*. Forma *pričotok* jest jasna, mamy tu *o* ≤ *e* po *č*. W *pričitolok* i *pričulok* (druga forma powstała z pierwszej przez stwardnienie *č*) *i* zapewne dostało się z nom. plur., w którym powstało z *ō* (lub z *ē*). Również wyrównaniem do nom. plur. *pričulky* można tłumaczyć *u* w *pričulok*, tylko że *u* w *pričulky* można chyba tylko wywodzić wprost z *ē*, nie z *ō* ≤ *ē*. Zostaje jeszcze możliwość, że *pričotok*, *pričulok* są zapożyczeniem z polskiego *przyczółek*. Trzeba by jednak stwierdzić, czy w sąsiadujących z Łemkowszczyzną wsiach polskich taka nazwa istnieje.

Formę **čepce* notowałem tylko w 11 i 2 jako *čepce*, w 55 jako *čup'ce*

(*u* ≤ *o* nieakc.?), w 43–44 jako *č'upec* ‘kręcone włosy’ i w 56 jako *čop'ec* ‘czepiec’. Liczebnik **četyre* (**četyre*?) (AŁ 415) brzmi na całym obszarze *štvi* (-*y*-), tylko w 48 *čotyry*, w 47 *čotyry* || *štiry*. Z 64 i 69 nie mam danych. Za to ‘40’ (AŁ 333) nazywa się *čotyrdesat* na całej „właściwej Łemkowszczyźnie” po polskiej stronie aż po 38, 36 i 37 włącznie. Na obszarze tym tylko w 33 i 35 notował Zweliński *četyrdesat* (-*y*-), ja zaś *štyracet* w 11 i (-*acet*) w 10. We wszystkich punktach po stronie słowackiej notowałem *štyracec* z wyjątkiem 80, gdzie się mówi *štyrac'at*. Na wschód od wyżej określonego obszaru mamy po polskiej stronie wszędzie *sorok*; tak już w 40 (tu obok *štyrdeści*), 41 i 44. W AJPP (mapa 471) mamy *četwero* ‘czworo’ z 34. O innych formach pokrewnych patrz ustęp o **r* (s. 46).

Forma **vččera* (AŁ 301) ma wszędzie *e* lub *a* ≤ *e* (zob. niżej). W 28, 67, 74, 76, 77, 78, 80 notowałem gen. sing. *wečera*, w 73 i 75 *wečara*, w 53 instr. *wečerom*, natomiast w 72 *wečora*, w 71 *wečorom*. O *ča* ≤ *če* zob. niżej; formę *wečara* można by też tłumaczyć wpływem wschodniosłowackiego *večar*.

Praruska forma *černžib* (≤ prasl. *čjrnžib*) brzmi na całym obszarze *čornžij* (-*y* etc.). O formach *čorniči* || *černiči*, *čarniči* zob. niżej (o *ča* ≤ *če*).

O **žena* p. wyżej. Żołądz (AŁ 170) nazywa się wszędzie *žolūt* (-*t*), tylko w 79 notowałem *žauūt* (Werchratski podaje tę formę ze Snakowa; Znadoby II 23), poza tym w czterech wsiach słyszałem inne nazwy (41, 59, 69, 72). W *žauūt* należy *a* przypisać wpływowi gwar słowackich (wsch.-słow. *žaluc*, np. w Zborowie).

W formie **želodokb* mamy zwykle *o* ≤ *e*, jednak w 11, 43, 59, 75, 76, 77, 79 notowałem *žaludok*. Ponieważ Werchratski (Znadoby II 23) podaje *žaludok* też z Komłoszy (na pn.wsch. od 78) i Snakowa, widzimy, że forma z *a* jest charakterystyczna dla środkowej części Łemkowszczyzny zakarpackiej wraz z 11 (w 73 i 80 nie występuje *žoludok*), a sporadycznie trafia się po północnej stronie Beskidu. W 24 słyszałem *žyjudok* (*y* ≤ *e*), w 20 *žludok* || *žoujudok*. Formę *žaludok* trzeba przypisać, podobnie jak *žauūt*, wpływowi słowackiemu. W 38 słyszałem *žorno* ≤ prarus. *žerno*.

Dla części omawianego obszaru charakterystyczna jest, późna niewątpliwie, zmiana *če* ≥ *ča* (*čá*). Zmiana ta najczęściej zaszła nad górną Oslawą i górnym Wisłokiem oraz w sąsiedniej części dawnego komitatu zemplińskiego¹⁰, nigdzie jednak nie objęła wszystkich form. Poza tym obszarem zdarza się tylko wyjątkowo. W słowniku Mossoczego nie ma ani jednej formy z *ča* ≤ *če*.

Forma *čalo* (AŁ 266) występuje po polskiej stronie wszędzie na południe od linii 32, 36, 43, 44, 58, 72, istnieje też we wszystkich tych wsiach. Po południowej stronie notowałem ją w 73, 74, 75 i 76. Werchratski podaje *čalo* z Bodrudzału (na zach. od 32) w Szaryszu (Znadoby II 23). *Čalenky* ‘członki palców’ (AŁ 260) mamy w 33, 36, 37, 53, 55, 57, 58, ale w 32, 44,

¹⁰ Por. też Gerowski, Język Podkarp. Rusi, 473–474.

56, 72 *čelenky*, gdy znów w 43 i 54 słyszałem *čálenky*. Poza tym wszędzie *čelenky* z wyjątkiem samego wschodu, gdzie *členky* (68, 71) lub *kyčalmyky* (69, 70).

Forma *fčara* (*y*-, *š*- etc. AŁ 301) panuje w 43-44, 57, 57a, 58, 73, 75 i (|| *fčera*) 76. W 56 słyszałem *fčúra*, zresztą wszędzie notowałem formy z *-če*-. O gen. *wečara* zob. wyżej s. 25.

W 37, 41, 43 i 55 słyszałem *čapiky*, gdy w 33, 35, 38, 67, 68 mamy *čepiky*. W 32 *časut* 3 plur., *čaše* 3 sing., w 36, 56 i 57a *časati*, gdy w 59 *časaty*. W 44 słyszałem wyjątkowo *čalovik*, gdy poza tym *člowek* lub *čolovik*. W 56 mamy *ščabli*, *ščazne* i *ščat* 'szczotka'. Formę *čarnici* (AŁ 185) mamy w 15, 21, 38, 40, 41, 50, 52, 59, 67, a także w 80 (|| *čer*-). W 55 i 58 słyszałem *čárnyci* (*á* ≤ nieakc. *a*?), w 71 i 79 mamy *čornyci*, poza tym *černici* lub *čyrnyci* (64, 67, 75) z wtórnym *y* ≤ *e*. Formę *čarnyci* można by też tłumaczyć wpływem polskim, zwłaszcza na zachodzie albo wschodniosłowackim (por. wsch. śl. *čarnice* przez analogię do *čarni*). Kuraszkiewicz (Uwagi 57) podaje też *ščabli* z Polanek i Komłoszy (na pn. od 77). Formę *pečariky* (ib.) można by uważać za polonizm.

W formach *wečerija* (AŁ 64), *čeres* 'przez' (AŁ 225) i *čeres* 'pas' (to słowo słyszałem tylko w 55 i 79), *čerstwa*, *čekati* (AŁ 391), *pečena*, *pečene* (*miąso*), *čerwenyi*, *čeremka* (AŁ 177) słyszałem zawsze *če*.

Warto zaznaczyć, że nazwa terenowa *Kyčera* występuje w 43, 53, 73 w postaci *Kyčara*, gdy w 30, 31, 69, 71 mamy formę z *-e*-. Podobnie w 56 *Čartiš* (nazwa polany; pień *čjt-), gdy w 36 i 72 słyszałem *Čyrtiš* (*y* ≤ *e* przed miękką), w 29 i 70 *Čertiš* etc. Wieś w dawnym komitacie ziemplńskim nazywa się u okolicznej ludności *Čertižne* (-*k*'-).

Nazwę ludową wsi Czerteż koło Sanoka (p. 48) zapisał Zwoliński jako *Čertiš*, ale obok tego zanotował przymiotnik *čartižańske* i nazwę mieszkańców *čartižnyci*. W 55 słyszałem nazwę wsi *Ščarbanička* (pol. Szczerbanówka).

Ruskie *e* różnego pochodzenia ulega we wschodniej części naszego terytorium zwięźeniu przed następującą po nim spółgłoską palatalną. Przykłady z 56: *čoh'yn* || *oh'yn*, *m'e'ža*, *myži* || *myži* 'między'. Podam jeszcze garść form z 75: *žylizo*, *wyčyria*, *trjbič* 'koniczyna', *syrniak* (ale *serna*), *perjliž*, *typ'er* || *type'r*, *pjči* inf., *wyrž*, *djbrja*, *gnys*, *dwyri*, *čyrniči*, *wyžo* 'wiele', *miži* || *meži*.

W większości tych form dawne *e* znajduje się pod akcentem, a więc nie brak akcentu spowodował jego zwięźenie. Jak widzimy, w *miži* zwięźenie doszło aż do *i*; forma ta występuje w wielu innych miejscowościach, podobnie jak *wišila* (w 75 mówi się *swalba*). Zachodnia granica zjawiska, o którym mowa, jest bardzo płynna. Występuje ono niewątpliwie w 38¹¹, również w 30, 31 i 76, choć nasilenie jego w tych miejscowościach nie jest zbyt wielkie.

Jeszcze rzadziej słyszy się wymowę *selyšin*, *pryči* etc. w 26 i 27, a już

bardzo rzadko w pow. jasielskim. W 77 zauważyłem ją tylko w *bodyny'ka*, gdy tymczasem Kuraszkiewicz (Uwagi 57) słyszał w Wyżnej Polanie (na północ od 77) *žymtu*, *na derjwi*, *padjys'at* etc. W pow. gorlickim i dalej na zachód po polskiej stronie nie obserwowałem zwięźenia *e* przed miękką, natomiast po słowackiej stronie słyszałem jeszcze w 79 *kameň* || *kamen*, zaś w 80 *hnyska* i *nyš*.

Również w północno-wschodniej części powiatu sanockiego zjawisko omawiane traci na sile; już w 41, 47 i 50 jest rzadsze niż np. w 56, a zupełnie rzadkie staje się w 40 i 39. Natomiast na samym północno-wschodnim krańcu naszego obszaru zdaje się nie bardzo słabnąć. W każdym razie w 63 mamy formy jak *uh'yn*, *wrub'yt*, *dys*, *n'yška*, *d'jvijt*, *d'yšyt* etc. Z miejscowości wysuniętych dalej na północny wschód mam mało materiału; jednak w 64 mówi się *uoh'yn* i *nyš*, w 46 *n'yška* i *d'yvjet*, w 48 *uoh'yn*, *n'yška* etc.

Przykłady jak *žymla* (forma częsta na wschodzie), *djbrja* świadczą, że nawet niebezpośrednie sąsiedztwo palatalnej spółgłoski powoduje zwięźenie *e*. W formach typu *nyska* (48, 80) *y* ≤ *e* musiało powstać przed stwardnieniem *s*.

Również na *y*, *ý* zamienia się *e* nieakcentowane różnego pochodzenia, także przed twardą. Zasięg tego zjawiska jest nieco mniejszy od zasięgu typu *n'yš*. Zwięźenie nie akcentowanego *e* występuje po polskiej stronie w całej pełni nad Oslawą i dalej na wschód, a także pod samym Sanokiem. Przykłady z 56: *pr'ype'cek*, *sm'eryk*, *b'ere'ž*, *ne'm'a* || *nem'a*, *žerėb'a*, *sjlo* || *se'lo*, *te'p'er*, *pyk'a'r*, *že'n'a*, *cybula*, *ore'nd'a'r*, *za Smjrk'owec*. Podam jeszcze z 69 *č'erysto*, *žjryb'ja*, *perjpył'yca*, *sjl'o*, *w'ityr typ'er*, *zbjry'aty sa*, *b'erjž* etc. i z 47 *p'idwyčyrok*, *žyryb't'a*, *v'ečyr*, *jdyn'aicēt*, *žyl'izo*, *k'užyl*, *wyržijn'yčne* (*połotn'o*), *žyl'eń*, *syrn'uk*, *čjł'o* etc. Już w 41, 43 i 52 przegłos nieakcentowanego *e* jest nieco rzadszy i słabszy. Im dalej na zachód, tym bardziej słabnie nasilenie tej zmiany. W 33, 35 i 38 istnieje ona jeszcze niewątpliwie, już w Krośnieńskim jest bardzo rzadka, z drugiej strony i w Jasielskim usłyszysz się czasem wymowę *w'ityr*, *žabjry'yny*, a nawet w sądeckim powiecie zapisał Zwoliński *B'erėst* (7).

Generalizując można stwierdzić, że zwięźenie nieakcentowanego *e* jako zjawisko dość powszechne nie przekracza zachodniej granicy powiatu sanockiego. Na terenie tego powiatu zjawisko omawiane prawie że się nie zdarza w 40.

Na południowej stronie Beskidu nigdzie nie spotkałem zwięźenia nieakcentowanego *e*, które by można było przypisać właśnie brakowi akcentu.

Prasł. *e* występuje jako *o* tylko w formach *osiń* (AŁ 294), *ozero* (AŁ 229), *olen* (AŁ 131), *ożyna*. Pierwsze dwie objęły cały opisywany obszar (tylko w 80 słyszałem *żazero* || *ozero*), przy czym pierwsza forma jest całkiem powszechna, druga nie zawsze znana; zapewne istnienie jej należy częściowo przynajmniej przypisać wpływowi cerkwi (w Ewangelii jest mowa o jeziorze Genezaret). Forma *oleń* (*wo*-, *yo*-) sięga po 73, 43, 42, 52, 51a, 58,

¹¹ Por. w AJPP formy, jak *wišila*, *dweri* etc. z 34.

68 i 69 włącznie, gdy już w 74, 37, 36, 41, 51, 59, 66 i 67 oraz wszędzie dalej na północ i zachód mamy formę *jeleń* lub pokrewne, o których będzie mowa poniżej. Tylko w 64 mówi się *wylyń*; może to kontaminacja form *jełyń* i *wolyń*. W 14 mamy *ożyna* 'krzak, na którym rosną *černic'i*, Werchratski podaje *wożyna* z Łabowej (na pn.zach. od 5; Howor 35).

Jodła (AŁ 182) nazywa się na całym obszarze *jalica* z wyjątkiem 4, 78 i 80, gdzie występuje *jelica* (-*éa*) i 79, gdzie się mówi *jedlica* (podobnie jak w Łukowie na pd. od 13, por. Werchratski, Znadoby II 144). Z 10 i 11 nie mam danych.

Nagłosowe *e, które nie przeszło w *o*- lub *ja*-, zachowuje się dość różnie. Tak jeleń nazywa się *jeleń*, *ijleń* na całym obszarze nie zajęтым przez formę *oleń* z wyjątkiem jego południowego wschodu, gdzie w 74 mamy *eleńc'a*, w 33, 36 i 37 *glyń* (-*lyn* etc.), w 35 *eleń*, choć w 32 i 75 *jeleń*. Liczebnik „1” występuje wszędzie z *je*-, podobnie jak słowo posiłkowe *jem* $\leq$ *esmb.

Wygłosowe *e* zanikło w *ne moš* 'nie można' (72).

Ciekawe *a* $\leq$ *e* mamy w przeczeniu *na* 'niem. *nein*' (AŁ 351); zwykle ze zwarciem krtaniowym na końcu. Zanotowałem je w 2, 3, 9; Werchratski zaś podaje je z 2, Złockiego (na zach. od 9) i Czynnej (na wsch. od 7; Howor 440). Niewątpliwie lemkowski *na* ma jakiś związek z taką samą formą, w polskich gwarach okolicy Piwnicznej (słyszałem ją parę razy u tamtejszych Polaków).

Prasłowiańskie *ě*

Głoska *ě na całym obszarze z wyjątkiem okolicy Szczawnicy zamieniła się normalnie na *i* miękką poprzedzającą spółgłoskę (pomijam tu na razie pozycję po *c*, *š*, *ž*, *č*, *ž*). Jednak prawie wszędzie trafiają się jakieś wyjątki od tej zasady. W 3 po wargowej mamy *i*, *ii* lub *ii*: *b'itaku*, *b'itly(i)*, *š'iz'a woda*, *š'ipivati*, *običati*, *m'isto*.

Podobnie w 2, gdzie jednak zapisałem *biyla*. W 13 zawsze *i*, ale raz słyszałem *biylok* 'białko'. Także w 21 *d'iyra*, w 52 *san'y*, *hrabty*, *comply* 'sople', w 41 i 47 *san'i*, w 58 *san'i* i *d'ira*, w 56 *zlyu* || *zlyu*, *san'y*, *d'ira*, w 57 *M'irku* (nazwa pola), w 71 *bylok* (*b* twarde!) i *š'yna*, w 63a *h miš'écé*, w 60 i 62 *šyra*, w 72 *z'or'uka*, *myžyrč'a* 'worek do tytoniu', *d'ira*, *Wola Mižowa*, *kw'ytné* || *k'vit*, *b'ylok*, *ryka*. Najwięcej odstępstw od stanu normalnego mamy obok 72 w 63 (*san'y*, *mižyrč'a*, *kwit*, *krypk'y* 'mocny', *biłok*, *m'isto* || *m'usto*, naz. ter. *Myrk'y*, *na r'jku* || *rika*), w 70 (Cisna *š'ut*, *ab'udati*, *zur'uka*, *rika*, *Püd Łop'nykom*), ale i tam stanowczo przeważają formy z *i* $\leq$ *ě*. Nawet w 80 na Spiszu stan w zasadzie podobny: słyszałem tam wprawdzie *v'iytor*, *biylok*, *biyla*, *h miyš'ti*, *Za D'š'yl*, *do H'nyst*, *d'iyra*, *lys*, ale też *m'isto*, *H'izda*, *š'iz'dy*, *ito*, *suš'ik*, *š'ino*, *š'ile* 'zsiadłe', *k'isto*, *oblisok*, *beš'idowal jem*, *š'elizo*, *k'vita*, *m'isac*, *š'niž*, *mižyt*, *mižerina*, wreszcie nom. plur. *koš'eli*,

san'i, *hu'ni*. Dopiero w 1 stale *y* $\leq$ *ě*, podobnie jak w Wielkim Lipniku (na pd. od 1, Hnatiuk, Rusyny 57–8), a także w Folwarku (na pd. od 1), Hodemarku (koło Kieźmarku) i Lubickich Kąpielach (koło Kieźmiarku)¹².

Osobno warto potraktować formy przeczenia pochodzące od *ne est (AŁ 351), a występujące zawsze pod silnym akcentem. Typ *ny* (*n'i*) notowałem w 5, 59, 63, 63a, 70 (Cisna), 79, zaś *nyt*, *n'iet*, a nawet *n'iet* w 32, 69, 72, 73, 75, 76. O *na* zob. wyżej.

Po *š*, *ž*, *č*, zachowuje się *i* $\leq$ *ě* podobnie jak etymologiczne *i*, to jest albo przechodzi na *u*, *y*, jeśli poprzednia spółgłoska stwardniała, albo też zachowuje się jako *i*, jeżeli spółgłoska nie uległa stwardnieniu. Tak np. wyraż *grosze* (AŁ 34) brzmi *hrošy* w całej zachodniej części polskiej politycznie Łemkowszczyzny aż po 30, 38, a nawet 32 włącznie (czasem tylko trafi się na zachód od tej linii wymowa *hrošy*). W 35, 55, 56, 59 notowaliśmy *hroš'i*, w 33 *hroš'y*, w 70 i 71 *hroš'i*. W północno-wschodniej części naszego obszaru mamy *hrošy*, tak już w 43-44, 47 (|| *hroš'i*), 63, 67, 69, a w 41, 50 i 68 nawet *hrošy*. W 55 słyszałem *koš'i* 'kosze'. Na -*ě* po *ž* mam mało przykładów: *kryžy* z 32, 33, 37, 38, 43, 44, 56, 58, *žyžy* 'chałupy' z 18, *slyžy* (gatunek ryb) z 27, *ružy* z 79, wreszcie *Čertežy* z 20, 31, 80 i *Storožy* (nazwa wsi) z 60 i 63.

Formy typu *obručy*, *owočy* (AŁ 190), *kliščy*, *iščy* 'jeszcze' obejmują po polskiej stronie (z wyjątkiem 10 i 11) cały zachód aż po 24 włącznie, zaś po południowej stronie Beskidu — Spisz (w 80 *obručy*, *iščy*). Dalej na zachód po stronie słowackiej wszędzie typ *pleč'i*, *gač'i* lub nawet *pleč'i*, *gač'i*. Po polskiej stronie już w 30 mówi się *owoč'i*, w 33 *išč'i* 'jeszcze'; dalej na wschód mamy wszędzie na południe od pasm Bukowicy i Wielkiego Działu -*č'i*, *č'i*. Ale również w 52 słyszałem *plič'i* 'plecy' obok *obručy*, w 59 *žrušč'i*, *išč'i*, w 67 *leuč'i* 'luśnie', gdy dalej na północny zachód -*čy*: w 41 *gačy*, w 40 *owočy* i *pryščy*. Pomiedzy 24 z -*čy* i 30 z -*č'i* przejście stanowi jak się zdaje 27, gdzie zanotowałem *hoyowačy*. W powiecie nowosądeckim 10 i 11 mają *gač'i* podobnie jak sąsiednie wsie po stronie słowackiej, gdy już w Wojkowej (na pn.wsch. od 11), 2 i 9 mówi się *gačy*.

Przykładów na *ě* po *ž* $\leq$ *dj nie mam. Po **g*₃ zawsze *i* w *pi'naži* (AŁ 34), choć gdzieś słyszałem *pi'nažu*. Po **k*₂ mamy normalnie *i* (*zajaci*, *m'isaci*), tylko w 76 słyszałem *zajacy* || -*ci* || -*ce*, w 5 *zajacy* obok normalnych *k'erp'ci* i *m'isaci*, zaś Zwoliński w 37 zapisał *žacy*.

Nigdzie na całym obszarze nie mamy formy *dytyna* z nowym *y*. Wszędzie mówi się *ditina*, *dityna*, na samym zachodzie *zecko* (AŁ 251).

Głoskę *e* na miejscu prasł. *ě* słyszałem w 11 w formie *wareža* 'wielka łyżka używana przez bace' (gdy w 13, 24, 55 i 73 *war'iza* 'warzcza domowa')¹³, w *kresy'o* (3, 15 i 24), wreszcie w *kresač'ka* 'siekiera ciesielska' (13 i 14) i *wera*

¹² Vira, Hlaskoslovi, 82–85.

¹³ Również podług Werchratskiego (Howor 28) *war'iza* w 5 i Pielgrzymce (na wsch. od 23).

boże (9; u Mossoczego ts. ze Stawiszy — na pd.zach. od 15). We wszystkich tych formach, z wyjątkiem chyba *warexa*, należy e tłumaczyć wpływem polskim lub słowackim.

Forma *člowek* (AŁ 243) z $e \leq \check{e}$ obejmuje zachód i środek naszego obszaru. Po południowej stronie używana jest (nieraz obok *čoločik*) wszędzie, nawet w 73. Po polskiej stronie mamy ją jeszcze w 30, 31, 38, 41, a nawet 42, gdy w 32, 33, 35, 36, 43, 44, 47, 50, 51 panuje już chyba wyłącznie *čoločik*.

$a \leq \check{e}$ mamy w *calkom* i *šara* 'mleko krowy po ocieceniu'. Pierwsza forma jest znana wszędzie, drugą zapisałem w 38. Werchratski ma jeszcze *całbi* z Sulina (na pd.zach. od 2) i Łukowa (na zach. od Bardiowa) i *wcale* z Liwowa (na pd. od Łukowa, Znadoby II 20 i 144), ale też z Liwowa *čilti* (ib. 116).

Nagłosowe $i \leq \check{e}$ ma zwykle, choć nie zawsze, prejotację *i*. Formy bez prejotacji notowałem: *iduo* 'jadło' (AŁ 72) w 6, 15, 16, 78, *ist, ist* 'je' (AŁ 97) w 15, 43, 75, *ižyna* (AŁ 74) w 7, 15, 20, 36, 58, 78, *ižati* w 16, obok tego jednak słyszy się na całym obszarze *iisty* (AŁ 73), *ižaty* (AŁ 99) etc.

Prasłowiańskie *i*

Prasl. *i* brzmi na samym zachodzie jak *i* równe polskiemu, w zasadzie jednak nie miękczy poprzedniej spółgłoski (wyjątki od tej zasady podam przy opisie konsonantyzmu). Taki stan obserwowałem w 2, 3, 5, 10, 11, 13, 78, 79 i 80. Dźwięk *y*, podobny do polskiego *y* w *być* lub do normalnego małoruskiego w *robyty*, w tych okolicach w ogóle nie istnieje (o rozwoju prasl. *y* zob. niżej). Gdy mówiłem np. *χodyty, grypp*, ludzie w 2 i 11 poprawiali mnie, mówiąc, że w ich gwarze mówi się *χoditi, grip*. Po stronie słowackiej na wschodzie od 77 (z tą wsią łącznie) począwszy, mamy wahanie między *i* lub nieco szerszym *i* a *y* podobnym do polskiego, stanowczo jednak wymowa *χoditi* lub *χoditi* przeważa nad wymową *χodyty*. Po polskiej stronie wahanie między *i*, *i* a *y* mamy już w 4, 6, 14, 15, 19. Siega ono aż po granicę powiatu sanockiego. Na tym obszarze przejściowym pozorny wyjątek stanowi 20, gdzie stale słyszałem *i*. Łączy się ona jednak z wsiami o tej samej wymowie po stronie słowackiej¹⁴. W 30 i 31 słyszałem prawie zawsze *i*, te wsie znów łączą się pod tym względem z okolicą niedalekiego 75 po stronie słowackiej, gdzie mamy zwykle $i \parallel \check{i}$ obok rzadszego *y*. Na samym południu powiatów sanockiego i leskiego zachodzi jeszcze wahanie między *i* a *y* z przewagą *y* w 55 i 70 (Cisna). Jednak już w 41, 52, 56, 68 i wszędzie dalej na północny wschód panuje wymowa *χodyty, robyty* etc. W 43 i 40 zdarza się jeszcze *i*, ale bardzo rzadko.

¹⁴ Kuraszkievicz (Uwagi, 55) stwierdza w Polankach i Komłoszy (na pn.wsch. od 78) wahanie między czystym *i* a wysokim *y*. W każdym razie wyraźnego $y \leq i$ tam nie ma, chyba w specjalnej pozycji.

Na ogół trzeba stwierdzić, że na całym naszym obszarze mamy tym częstsze *i*, im dalej na południowy zachód, zaś tym częstsze $y \leq i$, im dalej na północny wschód. Dzięki temu na północnym wschodzie istnieją pomyślnie warunki dla zlewania się fonemów **i* i **y* w jeden.

Na całym prawie obszarze przejściowym z $y \parallel i$ zdarza się w wygłosie czasem $y_i \leq i$. Tak już w 7 zanotował Zwoliński *desy_i \leq hdesi, dity_i* nom. plur., *obwry_i* nom. plur., *koły_i, rozhartaty_i, hladaty_i, skarżyty_i, plesty_i*, imperat. *idy_i*, wreszcie *mbity_i*. Podobnie w 33 *praty_i*, w 50 *hladaty_i*, w 6 *na kony_i*, nom. plur. *husy_i* etc. To y_i trzeba chyba traktować jako stopień pośredni między *i* a *y*; początek samogłoski uległ już rozszerzeniu, gdy koniec jeszcze zachował pierwotną wąskość artykulacji¹⁵.

Prasl. *i* przechodzi po *š, ž* w zasadzie na całym obszarze na tylne *ɨ*. Obok tego w wielu wsiach trafia się też często, zwłaszcza u młodszych, wymowa *šy, žy* (*šyja, žyto* etc.). Na północnym wschodzie mamy czasem stale *šy, žy*; tak słyszałem w 56, zwykle w 43-44 i 68, zaś Zwoliński w 52 i 69. Jednak w 67 notowałem *švija, žvito, žvita*, w 59 *žvito, fšvutko*, w 66 *žvita*, w 50 *fšvutko*, gdy w 63 i 64 znów *šy, žy*. W 40 słyszałem *šyja, čeremšyja, žyto, skarżyty* etc., ale *fšvutko_i*, w 41 *žyto, žyta, fšytko_i*, ale *švokv*, gdy w 38 niespodziewanie raczej *šŷ, žŷ*¹⁶: *šŷja, žŷto* obok *šyto, žyta*. W 55, 70, 72, wszędzie na zachód od 30 i 32 i wszędzie po stronie słowackiej za panującą należy uznać stanowczo wymowę typu **švija, žvito*. Typu **šŷja, *žŷto* nie spotkałem nigdzie. Co innego *ši \leq šči* (zob. niżej).

Po *č* mamy *i* nie zmienione wszędzie po południowej stronie B-skidu z wyjątkiem Spisza. W 80 mówi się *prewlečv, paučvina*, ale już w 79 *oblečv, paučvina, boščvica, pečv, lučviki*; podobnie wszędzie dalej na wschód. Po polskiej stronie można mówić o trzech obszarach.

Północno-zachodni sięgający po 28, 27 i 20 włącznie, a w Sądeckiem nie obejmujący 10 i 11, ma zawsze typ *čvstvi, paučvina, ryžviki, mežvi* 'między'. Drugi obszar obejmuje 29, 30, 31, 32, 36, 37, 43-44, 56 i 58. Wszędzie tu mamy wymowę *čvstvi, paučvina, ryžviki, meži* (sic!). Na pograniczu między tymi dwoma terytoriami panuje wymowa *čy, žy* w 21 i w 26 (tu jednak słyszałem już raz *pečv*, choć zwykle *χlopčvsko, paučvina, pyrščvčyk, ryžviki* etc.). Trzeci obszar, północno-wschodni ma wymowę *čy, žy*; na samym zachodzie (38, częściowo 41 etc.) nawet *čv, žv*. Obszar ten obejmuje 38, 40, 41, 42, 47, 52, 59, 63, 66, 67, 68, 69, 71 etc. (w 64 *ručvici, χlopčvsko*). Na pograniczu tego obszaru i terytorium z *čv, žv*, mamy stan przejściowy w 34, gdzie Małecki (w AJPP) zapisał *šičv*, ale nie tylko *doščvčka, ščit, blyščvica*, lecz też *orčik*. W 35 mamy *čvsta, paučvina \parallel ryžvčyk, blyščvčica*; w 33 *paučvina, χlopčvsko, blyščvčici, čužy, ryžviki \parallel pečv*. Podobnie w 55,

¹⁵ W ten sposób pojmuje powstanie ukr. $y \leq i$ L. Ossowski (Sprawozdania PAU XL 1935, s. 249-251). Że przejście $i \geq y$ mogło się odbyć tą drogą, świadczą też formy *švyst, šyist \leq šist* około 10, choć oczywiście zmiany są w tym wypadku całkiem specjalne, a samo *i* pochodzi z **č*.

¹⁶ Ale w 34 mamy znów *švija, nežvito* etc. (AJPP).

58, 70 i 72 słyszymy *čy, žy* || *či, ži* (*ži*). Jednak i na obszarze północno-wschodnim można czasem obserwować wahanie: tak np. w 59 słyszałem *ručýci, pačučyna, blyščýci, čotočý, ryžyky*, ale też z jednej strony *na čubočy*, z drugiej *piči* 'piec'. Nie zmienia to jednak ogólnego obrazu.

Nagłosowe *i* zachowuje się dość różnie. Nazwę szronu (AŁ 288) notowałem w 15, 20, 22, 23, 28, 40 w postaci *inyži*, w 38, 44 i 59 jako *inyži*, gdy w 43 (podobnie jak Zwoliński w 33) słyszałem *ynyiži*. W 59 *inyži* || *in*, gdy w 63 *inyži* || *in*. W 55, 56, 58, 69, 71, 72, 73, 75 panuje typ *inyži* (*inyži, jenyži*). W różnych formach czasownika *iti (AŁ 99, 377, 380) mamy prejotację w absolutnym nagłosie tylko wyjątkowo (*iyt* w 67), zdarza się ona natomiast po samogłosce w wygłosie poprzedniego wyrazu (np. *de žideš* 16, 20 i 28). Poza tym na zachodzie mamy *i-*, ale już w 23 słyszałem *ydu, žide*, zaś Zwoliński zanotował w 22 *ydyži, ytte*. Dalej na wschód występują na przemian formy z *y-*, *ī-*, *i-*; nie da się tu chyba wyznaczyć jakichś zasięgów. Nowa nazwa *indyk* (AŁ 124) występuje tylko w północnej części naszego obszaru; nie ma jej po stronie słowackiej, gdzie się zawsze mówi *pulak, puloš*, nie ma jej również w 18, 20, 21, 32, 33, 37, 43-44, 55, 56. Formy tego słowa z *iy, iž, iž* mamy w 47, 50, 58, 63 (||*ī-*), 68, 69, 70 (Cisna), 71, 72. W 52 *yndyk*, w 67a *indyk*. Na zachód od 50 i 47 *indyk*. W 70 (Cisna) wreszcie słyszałem *ijstyk* 'kij do wygarniania błota z pluga', z nazw miejsc. można wymienić *Izvoriky* w 3¹⁷.

Forma *velkvi* (*k'i* etc.) z zanikiem *i* obejmuje zachodni skrawek naszego obszaru, sięgając po polskiej stronie po 6, 8, 13¹⁸ włącznie, po słowackiej co najmniej po 79 (z 78 nie mam danych). Kuraszkiewicz (Uwagi 58) podaje już z Polanek i Komłoszy (na pn. wsch. od 78) *velikvi*.

Prasłowiańskie *y*

Zachowuje się ono nieco różnie w zależności od tego, czy następuje po przedniojęzykowych, tylnojęzykowych, czy wargowych. Na zachodzie, w środku i na południu obszaru po polskiej stronie, jak również wszędzie po stronie słowackiej panuje typ *dvm* (AŁ 9), *ty, svpanec* (AŁ 21) etc.¹⁹ Jednak koło Sanoka np. w 40, 47, 50, 66 etc. mamy w tej pozycji raczej *y* podobne do *y* polskiego i niewiele różne albo całkiem identyczne z *y* ≤ *i. Z drugiej strony jednak u Polaków w Tarnawie Dolnej (na pd. od 63) uderzyła mnie wymowa *k'edy*, powstała chyba niewątpliwie pod wpływem ruskim. Po wargowych trzeba znów wyróżnić dwie pozycje: po *w* (≤ prasl. *v*) i po innych wargowych.

¹⁷ Kuraszkiewicz (Uwagi, 55) ma z Polanki i Komłoszy (na pn. wsch. od 78) *y-* lub *i-*, Werchratski (Znadoby II, 21) podaje *ihla* z Cigelki (na pd. zach. od 14), *žikra* z Keczkwieci (na pn. od 76), gdy w byłej Galicji ma raczej formy z *i-* (Howor 30).

¹⁸ Werchratski (Howor, 396) podaje tę formę też z 15.

¹⁹ Podług Kuraszkiewicza (Uwagi, 54) w Polance i Komłoszy (na pn. wsch. od 78) po *z, n, t, d* mamy *y* bardziej środkowe.

Po *p, b i m* mamy na całym obszarze w zasadzie tylne *u, u*. Koło samego Sanoka trafia się często i typ *mydło*, ale nawet w 47 słyszałem *hryby*, w 62 *byk*, zaś chłop z 64 mówił *moš*. Wszędzie też pod Sanokiem mówi się *boju*. W 40 słyszałem *mjš, mjdło* || *huby, hryby*. W 63 znów stale notowałem typ *mjš*, co prawda informator był bardzo stary. W 56 występuje zwykle odmiana *u* z lekką labializacją: *žmukaty, z mudłom, muty ša, hryby^u*, gdy w *boju* słyszałem znów *o* (jak gdyby odlabializowane *o*). Podobnie *boju* mamy w 64, 67, 68, w 67 też *mudło!* W 59 mamy *moty ša* i *modło*, podobnie *modło* w 75, zaś w 33 *byk* || *bok* i *smokky*.

W 80 słyszałem *kobula*, gdy już w 79 *kobyła*. Formy **byti, *byl* brzmią wszędzie *buti, bu lub buty* etc., choć tu i ówdzie młodszy ludzie mówią już *bu*.

Po *w* mamy w zasadzie *u* lub *u*. Jednakże w 26, 32, 33, 56, 59, 66, 70 (Cisna), 75, 77 mamy formy *wobraty, woszne, wotterty, wohlat* etc., gdy w 53 *Ubraństvo* 'część wsi, skąd dawniej miano powoływać „wybrańców” do wojska'. Wieś 69 nazywają jej mieszkańcy *Wukowoža* || *Woukuwožja*, zaś sami siebie *Wukowožcy*. Słowo *wišni(ž)* (AŁ 216) ma wszędzie *u* (*u*), ale znów w 67 *Wasoka Hcra* (nazwa terenowa).

Po *k, g, h* mamy *u* na całym obszarze z wyjątkiem 39, 40, 49, 50, 60, 62, 63a, 65 i miejscowości położonych na północ od tych wsi, gdzie mówi się *pryčilk'i, sok'ira, spryži, muži* (40), *douh'ij* (46) lub *sok'ira, klusky* (49), *muk'j* (60), *suk'gra, mužj* (65), *boriuk'i, sošnak'i* (50). W 63 bardzo stary gospodarz mówił *sok'ira, muži, pyrohy, hałusky, k'istky*, gdy drugi „obiekt” około 60 lat wymawiał już *sok'ira* || *sok'gra, muži* etc. Widać z tego, że typ *muži* ekspanduje powoli na południe.

U młodszych ludzi w wielu miejscach zaznacza się tendencja do przedniej wymowy prasl. *y*, co w rezultacie prowadzi często do zaniku różnicy fonologicznej między *y a *i.

Prasłowiańskie *o*

Prasl. *o* w głosce zamkniętej po zaniku jeru dało na samym zachodzie *u*. Taki stan mamy zarówno w 1, jak i w 80, zaś o Zubrzyku (między 2 i 3) informowali mnie zgodnie ludzie z 2 i 3, że mówi się tam *byp, pyt, kyn, wys* etc. Zubrzyk jednak jest jedyną wsią po polskiej stronie Popradu, w której się ta wymowa utrzymała. Przykłady z 80: *žablun, plyt, nys, nyžti, nyč, šyl* (sic!), *kytko* 'ile', *kyn, kyžlata, byp, byk* 'bok', *pyt* 'strych', *ubyc, wyl, wysk, xwyst* etc.²⁰ Poza tym najzachodniejszym zakątkiem

²⁰ Podług Werchratskiego (Znadoby II, 29) i Hnatiuka (Rusyny, 55, 57, 63, 64) wymowa taka panuje też w Sulinie (na zach. od 2), Krempachu (na wsch. od 80), Jakubianach (na pd. od Starej Lubowli) i Wielkim Lipniku (na pd. od 1), podług Vírý (Hláskosloví, 89) oprócz wymienionych też w Kamionce (na zach. od 80) i Polwarku (na pd. od 1), gdy w Litmanowej (na pn. od 80) podług Hnatiuka (Rusyny, 61) mamy *i* ≤ *o*. To samo mówiono mi o Litmanowej w 80. Podług Czambela (Reč, 459-462) mamy w Repaszach Niż. (między Sabinowem i Kieźmarkiem) *ü* ≤ *o*; taką samą wymowę (*püp, kyn*) słyszałem w sąsiedniej Torysce.

Łemkowszczyzny mamy na całym badanym obszarze w zasadzie $i \leq \bar{o}$; tak już w 2, 3, 10, 79; podług Czambela (Reč 462—5) też w Orłowie. Dopiero na samym południowo-wschodnim krańcu naszego obszaru mamy dość konsekwentnie $\bar{u} \leq \bar{o}$. Tak w Cisnej (70) notowałem *sül, drüp, plüt, dünyk, potük, küt, kün, k'üstka, küša, pül, zbüža, wüt, püdhorla, wüs, top'ür, wüsk, xwüst*. Czasem to $\bar{u}$ staje się bardzo lekko labialne i jakby pośrednie między $\bar{u}$ a y : *klopjyt, na pjyt*, zdarza się też wreszcie czasem czyste y , $\bar{i}$ lub nawet i : *żawyry, spüdnak, zbiža*. Niewątpliwie jednak zasadniczym kontynuantem * $\bar{o}$ jest w Cisnej $\bar{u}$. Od chłopca z sąsiedniej Dolżycy (70) słyszałem również prawie stale $\bar{u}$: *nüs, nüxli, nüč, düm, tülko, żabtyńky, küstka, külko, szüt, markütno, Hapküüci, Zahün, kün, ubüč, bük 'bok', püdu, püdyti, bülse, büp, Ryčywuł etc.*, ale też *Ščyrbanyjuka, żabtyń, Hirnaky*, a nawet *çlopim* dat. plur.

Częste $\bar{u}$ stwierdził Hrabec także w Kalnicy (na wsch. od Cisnej), 69 itp.

Widzimy, że formy z $\bar{u} \leq \bar{o}$ trafiają się (poza częścią Spisza) wyłącznie we wschodniej części naszego terytorium, wcale zaś częste są na południowym wschodzie. Można przypuszczać, że niegdyś obszar z normalnym zastępstwem dawnego $\bar{o}$ przez $\bar{u}$ był znacznie większy niż dziś, z czasem jednak na większej jego części zaszła dyslabializacja $\bar{u} \geq \bar{i}$, i , której początki możemy dziś obserwować również w Cisnej i Dolżycy (70). Rezultatem tej dyslabializacji jest powolny zanik fonemu $\bar{u}$.

O wpływie i , $\bar{i} \leq \bar{o}$ na poprzedzające spółgłoski będzie mowa w rozdziale poświęconym konsonantyzmowi. Tu zaznaczę tylko, że na całym obszarze z $i \leq \bar{o}$ zdarzają się wyjątki z y , u , $\bar{u} \leq \bar{o}$ i wyliczę tu te wyjątki zapisane przeze mnie i przez Zwolińskiego.

Najczęstsze są w 63, gdzie notowałem *hyrñaky, Zahyria, Ternawa Dylña i Hyrna, pötyk, nüč* (z $\bar{u}$ dość słabo labialnym). Obok licznych form z i , $\bar{i}$, mamy w 71 *mycny, pydhorla, żabtyńka, pyźnišše, spytkay, żabtyń*, w 72 *sül, k'ün, plüt*, w 55 *hlüx, top'ür, büp || bip, püp, Obüs* (nazwa terenowa) i *pyynyči*, wreszcie w 51a *plüt, nüs, wüs*, obok *kün, żablin, stit, topir, kit, potik etc.* Poza tym formę *dyjnik* (AŁ 108) zapisałem w 3, 4, 6, 8, zaś Zwoliński *dynyk* w 33. *Topyr* (AŁ 28) mamy w 26, 32, 37, 63, 64, 65, *topür* w 33, 40, 54, 56, *hwurkyñi* w 11, *hyrkyñi* w 25 i 44, *syl || sil* (AŁ 58) w 7, *wyhyn* w 22 i 37, *hyrñak'i* w 63a, *kyrñaky* w 41, *hyrnyste pole* w 33, *pitpyrky* (AŁ 24) w 76, *plyt, ptyt* w 49, 56 i 78, *plüt* w 54, *perelyx* (AŁ 221) w 78, *quhyr* (AŁ 220) w 67, *żabtyñ, żabtyñ* w 57a, 61, 63a, 66, 67, 68, 39 (tu $\bar{y}$), *potyk* w 48, *nyč* (AŁ 275), *kjñ* (AŁ 96) w 69, *żawyry* w 59 i 68, *Iawyrnyk'i* (nazwa terenowa) w 40, *pyšñane polotno* w 57a, *bjyp* w 28, *styt* w 39.

Jeśli porównamy fakty tu podane z obserwacjami Werchratskiego, to widzimy znaczne różnice, gdy chodzi o wieś 2 i 28. W obu tych wsiach podług Werchratskiego mamy w zasadzie $u \leq \bar{o}$, tymczasem ja stwierdziłem w 2 zawsze i , w 28 prawie zawsze (z wyjątkiem *bjyp*). Można przypuszczać, że Werchratski pomylił się co do 2, mógł np. mówić w tej wsi z czło-

wiekim z sąsiedniego Zubrzyka (między 2 i 3), w którym $u \leq \bar{o}$ do dziś panuje. Natomiast sądzę, że należy ufać materiałowi zebranemu przez niego w 28, gdzie autor był dłużej, zapisał tu bowiem wcale obszernie teksty (z 2 podaje tylko krótkie piosenki). Trzeba więc chyba przypuścić, że w czasie kiedy Werchratski zbierał swój materiał (ok. 40 lat wcześniej), mówiono w 28 *wüt, dwur etc.*, ale dziś ta wymowa zanikła pod wpływem gwar okolicznych wsi, w których stale mówi się *vil, dwir* itd. Można by jeszcze przyjąć, że ja natrafiłem w 28 na specjalnie złe „obiekty” (mężczyzna i kobieta około 40 lat i ich dzieci), jednak w 29 zwracano mi uwagę, że w 28 właśnie w formie *byp*, a nie w innych wyrazach mamy y ; moje spostrzeżenia zgadzają się dokładnie z tą informacją. „Obiekty” zresztą nie były takie złe, skoro zachowały hyrowskie *ou \leq au* (*všou, mou*), z którego się śmieją mieszkańcy sąsiednich wsi.

To, cośmy powiedzieli przed chwilą o resztkach $\bar{u} \leq \bar{o}$ na wschodzie, jak również fakt zaniku $u \leq \bar{o}$ w 28 świadczy, że obszary z u , y , $\bar{u}$ kurczą się na rzecz wielkiego obszaru z $\bar{i}$, $i \leq \bar{o}$. Dzieje się to częściowo skutkiem procesów „czysto fonetycznych” (delabializacja $\bar{u}$), częściowo skutkiem przejmowania „lepszej”, bo powszechniejszej wymowy typu *kün, vis* na miejsce „gorszej”, bo lokalnej typu *kün, vts*.

W przedrostkach **do-*, **po-*, po których następuje spółgłoska, mamy i ($\bar{u}$, u etc.) nawet tam, gdzie nie było fonetycznych warunków po temu. Por. *dizriy, rosprister* 73, *dižday jem* 43, *diždati* 67, *distanete || dostanete* 15, *zistawat* 56, nawet *na piperek* 50.

Polskie *o* w zgłosce zamkniętej w wyrazach zapożyczonych brzmi dziś jak i (u , $\bar{u}$) lub o . Tak pol. *ogon* (AŁ 118) ma dziś formę *ogin* wszędzie tam, gdzie występuje, pol. *markotno*, forma znana wszędzie, brzmi dziś zawsze *markitno* (- u - w 80, - $\bar{u}$ - w Cisnej — 70), o pol. *wilgoć, wilgotny*, p. niżej. O formach typu *kril, driga* będzie mowa w ustępie o prasł. *tärt*.

Obok „normalnej” formy *blošćyca* z o zachowanym (24, 26, 33, 76 i dalej na zachód) mamy wszędzie prawie na wschodzie formy z $-y-$ lub $-i-$. Jedynie w 71 *blošćyca || blyšćyca*, w 40 *bošćica*.

Nagłosowe *o znajdujące się dziś w zgłosce zamkniętej ma w zasadzie na całym obszarze kontynuanty *vi, wü, wü etc.* wskazujące na dawne wzdłużenie. Jednak na zachodzie mamy w tym położeniu też czasem *o-*.

Przyimek i przedrostek **ot-* brzmi na zachodzie *ot, od*, np. w 77 *otxodyt*, w 11 *od Iurja*, w 75 *ot fčü*, w 44 *odnosyt*. Jeszcze w 57 mamy *uöd mene* (zweżenie w pezycji nieakcentowanej), ale w 65 już *vid mene*. Formy „stad, stamtąd, skąd” brzmią na zachodzie *ottal* (AŁ 238), *ottamtal* (AŁ 239), *otkal* (AŁ 240) lub podobnie — z *ot-*. Ten typ sięga na wschód po 73, 44, 52, 41 włącznie. W 40 słyszałem *zvitty, zvitk'i* obok *ottal* i *otkal*. Poza tym na północy: w 47, 50, 64 i 65 mamy typ *vitkel, vitkei etc.* z *vit-*, gdy wschód naszego obszaru ma formy z *uot-*, *uöt-* (55, 56, 58, 67, 72), *wyt-* (59, 68, 69), *wut-*, *wüt-* (51a, Cisna — 70) lub *uot-*, *wot-* (55, 63, 67). Wyjątkowo w 57 i 57a *vit-*, mógłby to być jakiś lokalny wpływ ukraińskiego języka

literackiego. Werchratski podaje *oddau* ze Zbójnego (na pd.wsch. od 73 (Znadoby II 170)).

Wyraz „oś” notowałem w formie *vis* w 41, 47, 49, 56 i 75, *wiś* w 80, zaś *oś* w 21, 22, 24, 26, 27, 79, wreszcie *oś* (zwężenie przed miękka) w 32. W AJPP (mapa 121) mamy w 34 również *oś*, tak samo u Mossoczego.

Słowo „olcha” występuje wszędzie w formie *vilxa*, zaś w 80 *wilxa*. Por. też nazwy *Vilxovec*, (76,79), *Vilšanka* (tamże), *Vilxinići* (61), *Wylšna* (27), *Welšna* (30). Słowo „on” brzmi wszędzie *vin* (w 1, 80 etc. *wyn*), słowo „okno” (AŁ 3) wszędzie tam, gdzie jest znane, występuje w formie *vikno* (w 1 i 80 *wikno*). Gen sing. od *otec* notowałem tylko 13 i 56, tu i tam w formie *vitca*. W 16 dziś mówią *visnyk* ‘ośnik’, ale to nowa nazwa, dawniej mówiono *oburućnyj niš*. Miejscowość Orłów nazywają w 80 *Wurlyu*, w 11 *Virliu*. Wieś Orlik nazywa się w 76 *Werlix*. Liczebnik ‘8’ (AŁ 329) brzmi na całym obszarze *visem*, *višim* z wyjątkiem samego zachodu, gdzie się mówi *osem* (2, 3, 5, 9, 10, 11, 78, 79, 80).

Owca (AŁ 89) nazywa się na zachodzie *uŭca*, *uća*, (-ca etc.) po 24, 25, 77 włącznie. Dalej na wschód panuje forma *viŭca* (Cisna — 70: *vüŭc’a*); forma ta szerzy się dziś również na zachodzie.

Dawne *o* nie wydłużone brzmi dziś w śródgłosie jak „normalne” *o*, jeśli nie uległo zwężeniu w pozycji nieprzyciskowej lub skutkiem działania następującej po nim spółgłoski miękkiej, albo wreszcie wskutek tzw. harmonii wokalicznej. Wypadki silniejszej labializacji, poprzedzającej *o* śródgłosowe, notowałem tylko w 3, 32 (*k^oosa*), 4 (ts.), 2 (*k^oosa*, *k^oošar*, *p^ootik*), 76 (*k^ooc’a* ‘warkocz’), 44 (*dak^oolŭ*), 11 (*k^oopa*), 77 (*k^oocur*), 33 (na *p^oodi*), 56 (na *p^oodi*, *p^ooštŭl*). Jak widzimy, zjawisko to zachodzi tylko po *k* lub *p*.

Nagłosowe **o* w zgłosce otwartej brzmi dziś we wschodniej części naszego terytorium jak *wo* (*uo*), zupełnie identyczne z *wo* ≤ **vo*. Taka wymowa panuje już w 55, 56, 51a, 51, 47, 46 i wszędzie dalej na północ i wschód. Na zachód od tych wsi mówi się wszędzie w zasadzie *osa* (AŁ 157), *ohen* (AŁ 7), *otec* (AŁ 244) etc., czasami tylko zdarzają się wyjątki. Wyłącznie *o-* notowałem już w 54, 44 (tu i tam mówiłem z bardzo starymi ludźmi), 52, 41 i 40. Trzeba przy tym stwierdzić, że dziś już nigdzie prawie nie panuje wyłącznie typ *wosa*, *wotec*; we wschodniej części obszaru mówią tak zawsze jeszcze bardzo starzy ludzie i to nie wszyscy, gdy młodzi starają się zawsze mówić *osa* etc. Obserwacje moje potwierdził sołtys z 71, który sam wymawia *uo-* zamiast *o-* tylko w szybkiej bardzo wymowie. Gdy mu zwróciłem na to uwagę, przyznał się od razu, że w 71 i okolicy mówi się w zasadzie *wosa*, *woleń*, ale że dziś ta wymowa uchodzi za brzydką i dlatego zarówno on, jak i inni ludzie młodzi lub w średnim wieku starają się jej unikać. Oczywiście, zdarzają się skutkiem tego „hiperpoprawności”, jak w 47 *orobel*.

Na odwrót, na zachód od podanej dopiero co granicy można tu i ówdzie, choć bardzo rzadko, usłyszeć *uo-* lub raczej **o-* (ale prawie nigdy *wo-*) ≤ *o-*.

Tak w 53 słyszałem **oleń* obok siedmiu form z *o-*, w 43 (ale nie w 44) *wobmyty*, w 33 Zwoliński zanotował **orkiš*, w 32 słyszałem **ošiń*; we wszystkich tych wsiach jednak zapisaliśmy bardzo wiele form z *o-*. Od człowieka z 50 slyszełiśmy *uobič* i **Ohran’iŭci*, ponieważ jednak w obu tych formach było pierwotne *u* (*ubič* i **Uhryniŭci* ‘Węgrzynowce’), można przypuścić, że nagłosowe *u* powstało tu jeszcze przed zamianą *u* na *o*. Poza tym w 50 mamy *o-*.

W 41 zawsze *o-* u starych i młodych, ale wrone nazywał stary człowiek *worona*, zaś młody *orona*. Podobnie w 38 mamy-zawsze *o-*, ale przy tym też *ošcena* ‘wosk’ (sic!). W 32 slyszełem *owirka*, w 24 stary człowiek mówił *wowirka*, ale *opatka*, młody *owirka* i *ološa* ‘włosy’. W 21 slyszełem *Owuvec* ‘Wołowiec’. Werchratski (Howor 258) podaje z 26 *olat* ‘wołą’. Por. też Howor 82 i Znadoby II 52. Wreszcie Mossoczy podaje *opata* ze Stawiszy (na pd. zach. od 15).

Po stronie słowackiej mamy również normalnie *o-*, jednak wyjątki są tu chyba częstsze niż w polskiej politycznie części właściwej Łemkowszczyzny. I tak w 78 notowałem **osu*, w 75, 76 i 80 **ošiń*, w 77 *osa* || *uosa*, a więc wyjątki znalazłem tu w czterech miejscowościach na sześć, w których zebrałem odpowiedzi na pełny kwestionariusz, gdy po polskiej stronie na 35 punktów na zachód od powyżej podanej linii zaledwie w czterech. Do tego dwa z tych czterech punktów leżą na samym wschodzie obszaru z *o-* (43-44, 53). Możemy więc powiedzieć, że po polskiej stronie granica między (ginącym zresztą dzisiaj) *uo-* a *o-* jest wcale wyraźna, mniej natomiast wyraźna jest na południu. Ciekawe też, że w najdalej na wschód wysuniętym punkcie po stronie słowackiej, tj. w 73, notowałem tylko *o-*, choć mówiłem tam z bardzo starym chłopem. Jednak mówi się tam *owirka*, podobnie jak w sąsiednim 74 i niedalekiej 32, gdy w 75 i dalej na zachód *wowirka* (AŁ 136)²¹.

Nie wszystkie wymienione tu formy musimy sobie koniecznie tłumaczyć jako resztki dawnego hipotetycznego stanu, kiedy i we właściwej Łemkowszczyźnie panowało *wo-* ≤ *o-*. Sądzę raczej, że taki stan nigdy nie istniał. Tendencja do dyftongizacji *o* nagłosowego wystąpiła we właściwej Łemkowszczyźnie podobnie jak w innych gwarach ukraińskich (i polskich), choć może nie w tym samym czasie, została ona jednak, jak dotychczas, pokonana przez tendencję konserwatywną, skutkiem której powstały formy „hiperstaranne” typu *owirka*²². Walka między obydwoma tendencjami trwa, jak się zdaje, nadal.

²¹ Werchratski podaje *woko*, *woblak* i *wowad* ze Zbójnego (na pd. wsch. od 73), a więc z miejscowości położonej na wsch. od Medzilaborców (73, Znadoby II, 25). W jego tekstach z dawnej Galicji mamy stale *o-*, jednak w Howor 35 podaje on też formę *wokša* z 5 i z Roztok (na pd. wsch. od 5) i *wožyna* z Łabowej (na zach. od 5), a więc z samego zachodu.

²² Co rozumiem przez „hiperstaranność” por. Slavia Occidentalis XII, 1933, s. 13–17 (przedruk w: Z. Stieber, Świat językowy Słowian, Warszawa 1974, s. 161–165).

Trzeba wreszcie zaznaczyć, że ^u zdarzające się czasem przed *o- u „właściwych Łemków” nigdy prawie nie brzmi tak samo jak *w*, *u* ≤ prasl. *v*. Tymczasem nad Oslawą i dalej *u* (*w*) w *uosa* (*wosa*) jest zupełnie identyczne z *u* (*w*) w *woda* (*uoda*) i stanowi ten sam fonem. Mamy więc w każdym razie różnicę fonologiczną między „właściwą Łemkowszczyzną” a gwarami na wschód od niej.

Wpływ akcentu na barwę *o* różnego pochodzenia zaznacza się silnie na obszarze *o* przycisku ruchomym. Nieakcentowane *o* zwięża się tam często na *ó*, rzadziej na *u*. Formy jak *wór'ota* (AŁ 19), *chrób'ak* (AŁ 147), *pólótn'o*, *kóm'ora* (AŁ 21), *uón'a*, *z'armó* słyszy się tam bardzo często, rzadziej trafia się wymowa *wur'ona* (AŁ 140), *kum'ora* (AŁ 21), *mń'asu* (AŁ 69) etc. Ciekawe, że *u* ≤ *o* notowałem bardzo często w formach z przyrostkiem *-ec*: *kun'ec* (AŁ 214), *skup'ec* (AŁ 107), *ut'ec* (AŁ 244).

Zjawisko zwięzania nieakcentowanego *o* zachodzi też we wschodniej części gwar z akcentem stałym po polskiej stronie, jednak wszędzie tu zwiężenie jest słabe (*ó*, nigdy *u*) i rzadkie (np. w 33 i 35 *stódoła*, *wórota*, w 32 *zernó* etc.). Czasami trafia się ono i dalej na zachód, było może kiedyś też w Gorlickiem, skoro mamy tam dziś formy *studoua* (15, 16), *budeyka* (15, 16, 17, a nawet 7) lub *bódeyka* (16, 17, 18) z *ó* lub *u* ≤ *o* ograniczonym bodaj że tylko do tych form. Po południowej stronie Karpat zwiężenia *o*, które by można było przypisać działaniu akcentu, nie obserwowałem. Nie notuje ich też Kuraszkievicz w Szaryszu.

O „hiperstarannej” wymowie *o* lub *ó* zamiast nieakcentowanego *u* patrz niżej (rozdział o *u*).

Obok braku przycisku wpływają jeszcze na zwiężenie *o* trzy czynniki: 1) *w*, *u*, a nawet *l* występujące po *o*, 2) następująca po *o*, choćby nie bezpośrednio, głoska miękka, 3) obecność samogłoski *u*, lub *ó* w głosce następnej.

Zwiężenie przed *w* lub *u* (tautosylabicznym lub nie) obserwowałem ja lub Zwoliński w 32 (*jadł'ówec*, *wd'owa*, *Dal'owa*, *wóuk*, *króu*), 33 (*ówes*), 35 (*hd'owa*, *hol'owa*), 36 (*jadł'ówec*) i 37 (*zahol'ówok*, *hd'owa*, *hol'owa*), w 75 (*b'ukou*, *d'ouho*, *z'ou nou* 'ze mna', *jal'owa*), w 73 (*zo unou*), w 44 (*uouk*), w 40 (*króu*), 58 (*króu*), 21 (*wouk* i *Owuvec* 'Wołowiec'), 67 (*króu* i *wouk*), 56 (*wouk*, *zo mn'ou*, *touče sa*, *potouče*), w Cisnej — 70 (*króu*, *zo mn'ou*), w 55 (*zou n'ou*), w 71 (*wd'owa*, *touče* i *króu*), w 59 (*zou n'ou*) etc., w Dolżycy — 70 (*D'oužyc'a*). Hrabec stwierdził częste zwiężenia tego typu w 69 z okolicą. Por. też w 34 (AJPP) formy jak *wduwa*, *nanaškúwe*, *mótu* etc.

Formę *pčóla* (AŁ 158) zapisaliśmy w 36, 38, 63, 69, 71, w 68 nawet *pčúla*. W AJPP mamy *pščúla* i *mótu* z 34. W 69 Hrabec zapisał też *h'ólos*, *p'ótoń*, etc. Fakt występowania *ó* ≤ *o* przed *l* tłumaczy się chyba artykulacją tyłu języka podobną jak przy *u* lub *ó*.

Zwiężenie *o* przed palatalną także w pozycji akcentowanej obserwowałem często w 75 (*pól* 'chodź', *p'ópiu*, *p'ós'kil*, *dóč* 'deszcz', *p'óriř*, *t'ópir*, *n'óřti*, *h'órci*, *ó'bit*), w 32 (*uol'ósa*, *w'óřin*, *c'ómpli*, *ró'blat*, *k'óričma*, *xl'óřim*, *p'óřik*, *W'óla*, *p'óřim* || *p'óřim*, *Sók'óřiu*, *ós*), w 38 (*p'óřiu*, *p'óřiu*, *bóřisko*,

p'óriř, *t'ópir*, *ř'óřiu*, na *stór'óńi*), 55 (*p'óřil*, *p'óřik*, na *rob'óři*, *R'óřička*, *u'óřin*, *k'óřička*, *xl'óřim*), 36 (*čol'óřik*, *ř'óřiu* itd.). W 34 również pełno takich form. Rzadziej nieco występuje *ó* ≤ *o* w tej pozycji w 27, 30, 31, 33, 37, 41, 42, 56, 58, 59, 63, 66, 67, 68, 70 (Cisna), 72, zaś wyjątkowo słyszałem je w 22, 24, 25, 52, 73, 76. W 47, 50 mamy zwiężenie przed miękką tylko w pozycji nieakcentowanej, przyczyna jest więc tutaj inna. W 40 zwiężenia *o* przed miękką nie zauważyłem. Widzimy, że zjawisko to obejmuje mniejszy obszar niż zwiężenie *e* ≥ *y* przed miękką.

Wśród wyżej podanych przykładów niektóre, jak np. *cómpli*, *póřik* etc., mogą przemawiać przeciw przypuszczeniu, że w typie *póřik* powodem zwiężenia jest miękkość spółgłoski następującej po *o*. W *póřik* bowiem *t* jest twarde, zaś w *cómpli* miękkie *l* oddziela od *ó* grupa *mp*. Przykładów takich można podać zresztą więcej, np. *póřiu* (Cisna — 70), *Króřyk* (38), *uóřin* (72) etc. Można by twierdzić, że mamy tu typową harmonię wokaliczną: samogłoska przednia w zgłosce następnej powoduje zwiężenie *o* w zgłosce poprzedniej, choćby spółgłoska lub grupa spółgłoskowa znajdująca się między nimi była twarda. Jednak fakt oddziaływania miękkiej spółgłoski na poprzedzające *o* nie może ulegać wątpliwości: w formach *pót*, *dóč*, *ós* nie ma przecież mowy o jakiejś harmonii wokalicznej. Można się spytać, czy po prostu nie mamy tu do czynienia z dwoma zjawiskami odrębnymi: w typie *ós* ze zwiężeniem pod wpływem miękkiej spółgłoski, w typie *uóřin* z objawem harmonii wokalicznej, zaś w typie *póriř* z obydwojoma zjawiskami równocześnie. Wyjaśnienie takie byłoby niezłe, gdybyśmy brali pod uwagę tylko zwiężenie *o*. Jednak jest chyba oczywiste, że istnieje związek między zwiężeniem *o* w formach typu *ós*, *póriř*, *uóřin* a zwiężeniem *e* w formach typu *gnys'*, *dwyři*, *yřin*, chociaż zasięgi obu zjawisk nie są identyczne.

Otóż obok form *wyřiř*, *wyřba*, w których *y* ≤ *e* tłumaczy się miękkością *ř*, trafiają się w tej samej okolicy formy *wyřuř*, *wyřba*. Niewątpliwie i w tych formach zmiana *e* ≥ *y* zaszła skutkiem oddziaływania *ř*; gdy z kolei *ř* stwardniało, *y* ≤ *e* pozostało już bez zmiany. W analogiczny sposób możemy tłumaczyć nie tylko *y* ≤ *e* w *yřin*, ale też *ó* ≤ *o* w *uóřin* (zwłaszcza że tu i ówdzie mamy jeszcze formy *řetiń*, *uóřin* z miękkim *l*). Co do typu *póřik*, to trzeba pamiętać, że właśnie na obszarze, który cechuje zwiężanie *e* i *o*, mamy częste oboczności typu *stíl* || *stíl* || *stýl* w jednej i tej samej wsi. Obok siebie współżyją więc np. formy *póřik* i *potik* (te dwie formy słyszałem rzeczywiście z ust tego samego człowieka w 56); nic dziwnego, że przez oddziaływanie pierwszej na drugą może też powstać *póřik*. Trzeba jeszcze zaznaczyć, że w ogromnej większości wypadków zwiężenie *o* zatrzymuje się na stopniu *ó*, wyjątkowo tylko dochodząc do *u*. Głoska *ó* ≤ *o* ma też tendencję do stania się fonemem, np. w formie *póřik*, gdzie nie jest już zależna od sąsiedztwa.

W formach typu *róřlat*, *cómpli* lub *pidhóřla* (33) trzeba przyjąć lekką palatalizację spółgłosek poprzedzających *l*.

Zwężenie *o* pod wpływem *u* lub *ó* w następnej zgłosce notowałem w 32, 33, 35, 36, 37, 38, 41, 43-44, 52, 54, 56, 59, 74, mniej pewne przykłady mam z 75 (*žolūt, hól'ówa*), 73 (*ž'uwut*) i 42 (*Wólū*), w tych formach bowiem można tłumaczyć zwężenie *o* wpływem *w*, *l* lub *l̥*. W 72 słyszałem acc. *čk'ódu*, w Cisnej 70 *m'ótus*, w 63 raz *k'óčur*. W 47, 50, 67, 68, 71 i w okolicy tych wsi nie słyszałem *ó* $\leq$ *o* w formach tego typu, stwierdził je za to Hrabec w 69²³.

Przykłady z 44: *hól'ówa* || *hoł'owa*, *bór'ódu* || *bor'oda*, *kor'ówu* || *kor'owa*, *na r'ósu*, z 56: *w'údu*, *sw'óru*, *ne m'užu*, z 38: *kór'ówu*, *sór'óku*, *bór'ódu*, *k'óžuž*, z 32: *stór'unu*, *dór'óhóu*, *m'ótus*, *k'óžuž*, z 41: *bez h'óru*, *hoł'uwu*, *stor'unu*, *d'óžžu*, *ž'óču*, *k'óžuž*, *m'ótus*, z 54 *bór'udu*, z 74 *l'óšku*. W Krcśnińskim i Jasielskim zwężenia tego typu nie obserwowałem, podobnie w 76. Dalej na zachód tylko w 20 zapisałem *m'ótus* i *ž'óyut* (w tym ostatnim przykładzie *o* $\geq$ *ó* raczej pod wpływem *u*).

Na całym prawie omawianym obszarze (18, 22, 24, 26, 38, 41, 52, 59, 63, 67, 68, 69) występuje forma *nah'auky* 'spodnie płócienne' z *a* $\leq$ nieakc. *o*, choć mamy też i *noh'auky* (56, 58, 71, 77, 78).

Również w nazwach miejscowych zauważyłem wypadki przejścia nieakcentowanego *o* na *a*: *Nawoś'iyky* (67), *Nahot'anye* (47) i *Naot'anec* (42) 'Nowotaniec', wreszcie *Zalač'ywija* (-*u*-?; 67) 'Zahoczewie'. Zmiana ta pozostaje zapewne w związku ze zmianą nieakcentowanego *o* na *u*. Byłaby ona objawem psychicznego oporu przeciw tej drugiej; podobnie jak zmiana nieakc. *u* na *o* (typ *žolot*; zob. ustęp o *u*).

Praruskie *u*

Praruskie *u* ($\leq$ **u*, **o*) pozostało w zasadzie nie zmienione na całej przestrzeni. Nagłosowe *u* w wyrazach takich jak *ubič* (AŁ 227), *wižo*, *užo*, *usa* (AŁ 269) etc. przybiera we wsch. części naszego obszaru protezę *u*. Tak np. w 67 słyszałem *uuhlysko*, *quher* 'węgorz', *quhyr* 'ugór', *uusa*, *uwižo*, w 71 *wuher*, *ubič* || *na uboči*, *wwižo*, *wuža*, *wusa* etc. Najbardziej na zachód wysuniętymi punktami, w których *qu-* $\leq$ *u-* jest częste i niewątpliwe, są po polskiej stronie chyba: 43, 59 i 47, jednakże też w 52, 49 i 50 trafia się wymowa *qu-* lub **u-*. Dalej na zachód słyszałem *wusy* || *wuša* (sic!) w 40 (może tu *w* pod polskim wpływem), **wižo* w 32, a *wwižo* w 23; normalnie jednak panują w tych wsiach formy z *u-*. Po południowej stronie słyszałem w 73 **uhla*, obok *ubič*, *wižo*, *uš*, w 75 **uža*, **wižo*, ale *u* *pekarija*, *uš*, *ubič*. Dalej na zachód mamy *u-*, jedynie w 14 i 78 obok formy z *u-* usłyszałem *hbič* $\leq$ *ubič*.

Wyraz „już” (AŁ 304) brzmi po polskiej stronie wszędzie *juš* z wyjątkiem 10 (zapewne też 11) na zachodzie, a 43-44, 55, 56, 58 i 72 na wschodzie, gdzie się mówi *uš* (nigdy nie słyszałem wymowy **uš*). Po południo-

²³ I. Zilyński (Litopys Bojkowszczyzny X, 1938, s. 84) podaje też z 34 za Nitschem *dórohu*, *dólóu*, z 38 — *doruhu*, *nuku*, *koruwu* etc. W AJPP mamy z 34 w *hóru* (mapa 325), *bórsuk* (mapa 214) etc.

wej stronie słyszałem wszędzie *uš*; tylko w 73 *uš* || *juš*. Oba drobne obszary z *uš* po polskiej stronie łączą się z wielkim obszarem po stronie słowackiej, na której panuje ta forma.

Przyimek i przedrostek *u*, jeśli się znajdzie przed samogłoską, zmienia się często na *h* (przed dźwięczną) lub *ž* (przed bezdźwięczną). Na całym prawie obszarze mówi się *h nas*, tylko w 14, 72, 78, 79 i 80 słyszałem *w nas* lub *v nas*, w 10 *h nás* || *w nas*, w 2 *h nas* || *u nas*. W 24 mamy *h mene*, w 23 zapisałem *hmre*, *hlizut* i *hmyž*, w 28 i 66 *hmer*, w 43 *hmyty ša*, w 67 *hmyty*, gdy w 2 *wmer*, w 55 *um'er*, w 73 *umer*. W 5, 22, 23, 24, 29, 32, 36, 38, 76, 77, 78, 79, 80 słyszałem *žpik* (*žpik* etc.) 'upiekł', gdy w 72 i 73 *up'ik*, zaś w 21, 40 i 75 *fpik* (*fpik*). W 9 słyszałem *fěby ša*, w 40 *fěat*, w 28 *ftuk*, w 76 *fpik* i *ftik*, w 32 *žpau*²⁴.

Wreszcie w 21 mamy *whir* 'ugór', a w 14 i 78 *hbič* 'ubocz, zbocze', gdy poza tym *uhir* i *ubič* (jeśli nie *obič*).

Jak widzimy, typ *u-* lub *u-* panuje w 55, 72 i 73. Przyimek i przedrostek **u* złął się zupełnie z przyimkiem i przedrostkiem **vž*. Toteż ustęp powyższy powinien sobie czytelnik zestawić z ustępem o **vž*.

Proteza przed *u* śródgłosowym, następującym niegdyś po samogłosce (typ *pažuk* — AŁ 148), jest zjawiskiem powszechnym. Powszechne jest również przejście **u* na *u* w *zaužra* tam, gdzie ten wyraz występuje (AŁ 302).

W śródgłosie po spółgłosce notowałem tylko wyjątkowo protezę **u* w formie *k^uut* w 38.

Przejście *u* na *i* zdarza się tylko wyjątkowo, zaszło ono zwykle w sąsiedztwie palatalnej. Tak *čyže* (*čiže*) $\leq$ *čuže* notowałem w 41, 50, 63, 63a, 66, 67, 68, 69, 71 (tu || *čuže*), a więc na północnym wschodzie, gdy już w 40, 43, 44, 55, 57a, 70 (Oisna) i wszędzie dalej na południe i zachód mamy *čuže* (jeśli ten wyraz jest w ogóle używany). Z 59 nie mam danych, w 47 słyszałem *čuže*, może to jednak wpływ ukraińskiego języka literackiego. W 52 słyszałem *čyie* 'cudze'. W formie *čyže* mamy dziś *y* skutkiem stwardnienia *č*; zapewne zmiana *u* $\geq$ *i* zaszła tu, kiedy *č* było jeszcze miękkie.

W 43, 73 i 75 słyszałem formę *klič*, w 72 *klič* || *klüč*, w 63 i 66 *klóč*. W 35, 37, 41, 47, 59 i dalej na wschód mamy po polskiej stronie *kluč*. Po stronie słowackiej mamy *kluč* w 76, 79 i 80; z 74, 77 i 78 nie mam danych. Zdaje się, że w formie *kluč* powstała niegdyś skutkiem działania *l* nie samogłoska *i*, ale jakaś inna, która złąła się z ówczesnym kontynuantem *ē* w zgłosce zamkniętej twardą i potem w różnych okolicach rozwijała się dalej tak, jak ten kontynuant. Stąd na zachodzie, gdzie się mówi *mjut* etc., mamy też *kluč*, w 63 i 66 gdzie panuje typ *mńót*, mamy *klóč*, wreszcie w 72, gdzie *mít*, *pópit*, *up'ik* etc. mówi się *klič* || *klüč*. Tylko w 72 słyszałem *žih'as* $\leq$ *žuh'as*.

²⁴ Muszę stwierdzić, że w formach *ftuk* etc. slysze zwykle wargowo zębowe *f*. Tak też Kuraszkiewicz (Uwagi, 59: *ftuk*).

W formach *čyže*, *klič* uległo dawne *u* zmianie w pozycji między dwoma miękkimi, mamy jednak też wypadki przejścia $u \geq i$ (*y*) po dawnej twardej, ale przed miękką.

Zmianę taką mamy w *pitkiłky* (formę tę notowałem w 72, poza tym po północnej stronie Beskidu mówi się *pitkulky*, po południowej używa się innych wyrazów — AŁ 24). W 54a i 56 mówi się *uobrič*, w 39, 63a, 67, 69 i 76 *obruč* (*wo-*), z innych miejscowości nie mam danych.

W 74 mówi się *k'ije* 'kuje', *pok'ij mi koňa*, w 75 słyszałem *k'ije*, *wosluh-ije*, *nasn'ije* 'nasnuje', ale *banuie*; w 80 *kyie*, *kupyie*, *banyiu*; natomiast w 73 *kuie*, *banuiu*, *zimuuut*, w 76 *kuie*, *bešiduieme*, w 79 *kuie*, *tancuiut*, w 78 *kuie*. Z 77 nie mam danych. Formy na *-ije* można by tłumaczyć też wyrównaniem do typu *šije*, *liie*.

Mamy również formy z $i \leq u$ po miękkiej (dziś lub dawniej), ale przed twardą. Na całym obszarze panuje forma *br'ix* 'brzuch' (AŁ 257), gdy *br'iuχ* słyszałem tylko w 5, 10, 11, 79 i 80. W 59 mamy *šywar* 'szuwar'. Ciekawe *polidne* (74) i *polidenok* (73, 75 — AŁ 71) z *ti* na miejscu normalnego *lu*. W 72 słyszałem *kapyt'ix* $\leq$ *kapyt'uχ*.

W Cisnej (70) zapisałem *tüčnyj* z $ü \leq u$.

Jak o tym była mowa już wyżej, nieakcentowane *o* ma, zwłaszcza we wschodniej części naszego obszaru, tendencję do przechodzenia na *ó* lub nawet *u*. Tej czysto fonetycznej tendencji przeciwstawia się druga, psychiczna, dążąca do zachowania dawnego stanu. Dzięki tej tendencji nie tylko często nieakcentowane *o* pozostaje nie zmienione, ale co więcej, powstają formy „hiperstaranne” z *ó*, *o* na miejscu etymologicznego *u*. Tak np. *χódoβα* 'bydło' (AŁ 88) słyszałem w 52, 71, a Zwoliński w 37, *χod'oba* słyszałem w 68 i 72, *ž'olót* w 52, *ž'olot* (-*t*) w 55, 56 i 58 (AŁ 170), *ioh'as* w Cisnej (70 — AŁ 116), *kór'astrá* w 67, *kór'astrá* w 22, 35, 69 i 71 (AŁ 114), *boh'aij* w 63 i 71 (AŁ 86), *t'utón* w 50 (AŁ 70), *kon'ica* 'kuna' w 55. Poza tym wyrazy te, o ile istnieją w danej miejscowości, mają *u* nie zmienione. Zmiana $u \geq o$ trafia się też nieraz w nazwach miejscowych, jak *Dóšatyn* (57a), *Rodaŋka* (33), *Sórowyca* (33), *Pólany Sorowičky* (32), *do Bók'iuska* (50) etc.

Forma *obič* (*óbič*, *uobič* etc. — AŁ 227) notowana w 21, 22, 24, 27, 33, 47, 50, 52, 63 powstała zapewne skutkiem walki poczucia językowego z fonetyczną tendencją do zmiany $o \geq ó$ ($\geq u$) przed miękką. I to więc by była forma „hiperstaranna”. Poza tu wymienionymi miejscowościami, wszędzie panuje „normalna” forma *ubič* (chyba, że samo słowo nie jest znane), tylko w 14 i 78 *hbič* (zob. wyżej).

Polskie kontynuanty *e i *o

Wpływ polski wprowadził na północ od Beskidu pewną ilość wyrazów z polskimi w zasadzie kontynuantami nosówek. Tak np. w 40 mamy *wusa* || *wusy*, w 17, 23, 28, 33, 38, 41, 43 słyszałem *wansy*, w 50 *wąsy*, w 3, 4 i 5

wansy (AŁ 269). Tylko w 3, 4 i 17 zanotowałem formę *paionk* (w 17 || *paujuk* — AŁ 148), zaś jedynie w 3 i 4 *paiončyna* (AŁ 149). W 49 mamy *skont* i *stamtont*, w 50 *šency* (AŁ 322)²⁵, w 41 *tańča*, w 69 *tyńča* (AŁ 291).

W 23 *skrant* 'część wozu'. *Okrent* 'jedna z belek w konstrukcji dachu' zanotowałem w 15, 16, 17 i 18, gdy w 21 powiedziano mi, że to polski wyraz. Za polskie słowo uważa się też normalnie formę *wantroba* (zawsze z *an!*), notowaną w 28, 30, 43, 44 i 63; tylko obiekt z 63 uznał ją za „swoją”. Forma *kšonc* 'ksiądz, zarówno rzymsko-, jak i grekokatolicki' (AŁ 334), występuje prawie wszędzie po polskiej stronie, przy czym zwykle gen. sing. brzmi *kšenzá*. Tylko w 11 i na południowym wschodzie, w 52, 55, 58, 69, 70 (Cisna), 71 mówi się *kšenc*. W 67 słyszałem *kšunc*.

Stryszek nad boiskiem w stodole nazywają *plantro* w 5, 14, 15, 17, 18, 20, 25, 26, 28, 30, 63 i 79, gdy w 52 mówi się *plontro*, w 31 i 50 *platro*. Kędzierzawe włosy nazywają w 75 *kaňžurjawy*, w 78 *kunžerjawy*, w 17 *kaňžuraty*, w 76 *kandraty*, w 63 *kynžyrjawy*. Ryba miętus ma w 24 i 55 nazwę *mentus*; o nazwę tę pytałem tylko w kilku punktach. O słowie *wengor* (-*oš*) patrz wyżej, s. 24. Formę *wentka* słyszałem tylko po polskiej stronie (3, 4, 5, 6, 8, 13, 15, 16, 24, 67, 68, 69), choć Werchratski podaje ją z Komloszy i Liwowa (Znadoby II 27); w 38, 58 i 71 słyszałem *vyntka* lub *vjntka*, w 63 *wontka*. Wreszcie w 5 słyszałem *ienky roboti*. W 38 istnieje słowo *sundiuka* 'sprawa sądowa'. Obok *majetok* na całym północnym zachodzie mówi się też *majontok*. Trzeba tu jeszcze przypomnieć, że miejscowości Sącz, Pętna i Krępna nazywały się w gwarach Łemkowskich *Sanč*, *Pantna* i *Krampna*. Ciekawa jest nazwa wsi *Wagrinec* po stronie słowackiej z *a* pochodzącym chyba z dawnej polskiej nosówki *a*.

Prasłowiańskie *o* i *u*

Prasł. *o* ma na całym obszarze w większości wypadków kontynuant *o*. Tak więc wszędzie mamy przyrostek *-ok* $\leq$ *-okə* (*zahołowok* — AŁ 12, *budymok*, *žoludok* — AŁ 257 etc., etc.). W 58 słyszałem *kapok* gen. plur., w 2 *korunok* ts. Wszędzie mówi się *bodeňka* (AŁ 56), *cerkou*, *krou* (AŁ 261), *tot* 'ten', *doč* (*dojč* etc.) 'deszcz' (AŁ 281), *wos* (-*š*) 'weź' (AŁ 379), *zo mnom* (*mnou* — AŁ 356). W Cisnej (70) słyszałem *bos*, w 43 *mošek* i *nohoł*, w 3 *uoš*, w 18 *puatou*, w 2 *krikou*, gdy w 56 *krokou*, w 24 i 28 *kolotou*, w 80 *kolotou*, w 75 *bukou*, w 3, 18, 24, 54 *morkou*. W 24 zapisałem *bočka*, w 76 *dočka* 'deseczka', w 80 *došky*, w 38 *doščečky*, w 56 i 57 *pidoiĭma* 'część wozu' (tak samo w AJPP mapa 126, z 34), w 14 *lawočka*, w 47 *drou* gen. plur. W 10, 11, 79, 80 (podobno też w Uhryniu — na pd. zach. od 5 i Szczawniku — na wsch. od 2) mówi się *kođu* 'kiedy' (z późniejszym wzmocnieniem *jeru*,

²⁵ Forma ta występuje, jak stwierdziłem wraz z S. Hrabcem, też koło Dobromila (Lackie, Wojtkowa etc.). Werchratski (Doły, 26) podaje *вентъ* z Niżankowic.

jak w pol. *kiedy*²⁶, w 55 *tođy*, w 21 *todi* 'wtedy'. W 30 słyszałem *vikonce*. Przyrostek *-ok* mamy nawet u wyrazów obcych, jak *carok* (rum. *țare*) lub *pripecok* (pol. *przypiecek* — AŁ 6).

Czasem w zgłosce zamkniętej mamy na miejscu τ kontynuanty długiego δ , które się tu dostały niewątpliwie drogą wyrównań analogicznych. Tak np. po polskiej stronie mówi się na wschodzie *cerkounyk* 'kościelny', aż po 43-44, 47 i 52 włącznie (na wschód od tej linii tylko w 59 i 70 — Cisna słyszałem *cerkiunyk*, choć o kościelnego pytałem we wszystkich punktach „głównych”). Również na południu mówi się *cerkounyk* w 73, 75, 76, 77 i 78. Tymczasem od 40, 41, 36 i 37 na zachód aż po 15 i 20 panuje forma *cerkiunyk* (o ile nie *kościelnik*); tylko w 6 i 22 notowałem *cerkounyk*. Z 79 nie mam danych, w 80 *kostiunik*. Podobnie w 72 mówi się *kołotouca*, ale w 43 *kołotiúca*.

Analogiczne *i etc.* $\leq \delta$ na miejscu τ mamy też nieraz w przedrostkach: *zihnyle* (41, 43, 44, 58), *zyhnyle* 56, *zibrati ša* (40, 52), gdy znów w 38 słyszałem *zobradi ša*.

Nierzadkie są formy z $e \leq \tau$. Duży obszar zajmuje forma *sonečnik* występująca w większości punktów. *Sonočnik* (*sanočnik etc.*) mamy na południu w 74, 75 i 76 (dalej na zachód *sonečnik*, w 73 *mis'ačnik*), po polskiej stronie w 17, 20, 21, 23, 32, 33, 36, 37, 40, 43-44, 63, poza tym wszędzie *sonečnik*.

Forma *teras* (AŁ 303) sięga na wschód po 78²⁷, 13, 8, 7, 6 włącznie. Dalej na wschód mówi się *teper* (już w 7 *teres* || *teper*), ale znów *teras* w 40. Na samym zachodzie mamy też *k'edvi* 'niem. *wann*' (AŁ 298) w 2, 3, 10 (tu || *kodvi*), 9, (|| *kołi*), gdy *k'et* 'niem. *wenn*' obejmuje całe południe (18, 20, 74, 75, 76, 78, 79)²⁸. Formę *debrija* (*dep*, *deber*, *dybrija* z $y \leq e$) 'wawóz' (AŁ 224) notowałem w 2, 21, 55, 63a, 70 (Cisna), 72, 73, 75, 80 (jako apellativum, poza tym częste nazwy terenowe *Debrija etc.*). W tej formie mamy *e* nawet u Huculów. W 78 powiedziano mi jednak, że to słowackie słowo używane w sąsiednim Złatem. Kret (AŁ 139) nazywa się *kret* na północnym zachodzie w 2, 4, 5, również w 79, na północy powiatu gorlickiego (w 16 starzy mówią *kwertyća*, młodzi *kret*, w 17 słyszałem tylko *kret*), wreszcie na północnym wschodzie (38, 41, 47, 49, 59, 63, 63a, 64, 67; w 61 starzy mówią *k'ert*, ale młodzi *kret*). Większość badanego obszaru mówi jednak *kwertyća etc.* W 4, 5, 17 mamy formę *izdepka* 'jedna z izb w chacie', w 5 *hadi űep* 'jakiś owad podobny do szerszenia'. W 28 *k'epsk'i*, w 26 i 72 *podenok* 'strych nad stajnią', w 41 *bes*, w 70 (Cisna) *wkence*. W znacznej większości wypadków formy z $e \leq \tau$ należy tłumaczyć wpływem polskim lub słowackim.

²⁶ Hnatiuk (Rusny, 65) podaje *kody* z Krempachu na Spiszu (na wsch. od 80) Werchratski (Howor 223) ze Złockiego (na zach. od 9).

²⁷ Już z sąsiedniej Cigelki podaje Werchratski (Znadoby II, 271) *teper*.

²⁸ Werchratski podaje tę formę z Banicy (na pn. wsch. od 8), Czarnego (na pn. zach. od 21), Radočyny (na pd. od 21), Mszany (na pd. od 28) i 8 (Howor, 181, 207, 216, 227, 230). Na południu mamy u niego *keđ* nawet ze Zbójnego (na pd. wsch. od 73, Znadoby II, 169). Również Mossoczy ma *ket* w Stawiszy (na pd. zach. od 15).

Wyraz „łyżka” (AŁ 68) brzmi po polskiej stronie *łyška* z wyjątkiem środkowej części obszaru, gdzie od 14 do 32 mówi się *łyčca*. Na południu w 73 i 74 *loška* (też w Cisnej 70 *loška* || *łyška*), w 76 i 77 *wžyc'a*, dalej na zachód *łyška*.

W formie *worobel* (*wurubyl etc.*; $y \leq e$) mamy może też *e* na miejscu dawnego τ , choć wtórny, skoro po litewsku mówi się *žvirblis*. Forma ta występuje zarówno na zachodzie, jak i na najdalszym wschodzie naszego obszaru, w środku mamy wyspę z *worobec*.

Późny τ w formie **ogznb* $\leq$ **ognb* (AŁ 7) brzmi dziś na całym obszarze jak *e* (*ohen*) lub *y*, $\dot{y} \leq e$ przed miękką (*uoh'yn* etc.).

Dawny τ brzmi zwykle jak *e*. Przykłady z 4: *peleven*, *steška*, *studenka*, *bodejka*, *čwrbet*, *gnes* $\leq$ *dn̄n̄sb*, *čuopec*, *hornec*, *otec*, *stolec*, z 24: *dveri*, *šypanec*, *žarec*, *kawalec*, *owec* gen. plur., *šk'ipec*, *pes*, *sworen*, *šóityleń*, *owes*, *steška*, *preč*, *čwrbet*, *hneska*, *dižečka*, *doščečka*. Podobny stan w innych wsiach.

W przyrostku **-čk̄* mamy zwykle $o \leq \tau$; tak np. w 43 *ostrišok*, *zbušok*, *dinyčok*, *žoučok*, *biłok* obok *mošek*, w 24 *dinyčok*, *čvirčok*, *berežok*, *žoučok*, *zbušok*, *hačok*, w 78 *zbušok*, *berežok*, *žoučok*, *biłok*. Forma **šbdl̄* brzmi wszędzie *šoy*. Obok *ležky* 'płuca' (16, 24, 27, 58, 72) mamy też *ložk'i* 'ts.' w 47.

Nowe *e* lub *o* ruchome mamy w *óiter* lub *óitor* (AŁ 280). Forma z *e* zajmuje po polskiej stronie cały zachód po 21 i 24 włącznie, mamy ją też w 28 i na całym północnym wschodzie po 40, 41, 47, 59, 68, 69 włącznie. Obszar ograniczony od północy przez 26, 27, 30, 38, 52, 58, 71 mówi *óitor*; wyjątkowo tylko słyszałem *óiter* || *óitor* w 30 i 57a. Po południowej stronie Beskidu mamy *-o-* w 73, 75, 76, 78 i 80, gdy w 77 i 79 *óiter*. Te dwie ostatnie miejscowości łączą się z zachodnim obszarem z *óiter* po polskiej stronie.

Wstawne *e* nowe mamy również w *waternik* 'kamień przy „watrze” w szalasiu' (11), w *žaselce* (24), *žaderko* (3), *uhel* (43, 59), *uhel* (2).

W 13, 14 i 28 słyszałem *pje* z zanikłym τ , podobnie Werchratski ma z 26 *wyne* i *zabe* (Howor s. 216 i 218), ale z zachodu (Roztoka — na pd. wsch. od 5) *zabuč* || *zabju* i *buo* (ib., s. 178). W AJPP mamy z 34 *bje*, ale z samego zachodu, z 1 *bije ša* (mapa 201). Natomiast tu i tam *pjanij* (mapa 370).

Prasłowiańskie *r* i *l̄*

Prasł. *r*, *l̄* mają w zasadzie kontynuanty ukraińskie, mamy jednak dużo odstępstw od tej zasady dzięki zapożyczeniom z polskiego i wschodniosłowackiego.

W formach ukraińskiego pochodzenia mamy na miejscu *f* grupy *er*, *er'*, *yr'* ($y \leq e$ przed miękką) lub *yr*. W tym ostatnim wypadku stwierdzenie *f* zaszło zapewne już po zmianie $e \geq y$.

*břdo w postaci *berdo* 'część krosien' zanotowałem w 21 i 72.

*břlogz (AŁ 407) w znaczeniu 'brud', 'stara słoma' etc. występuje

na całym obszarze po polskiej stronie w postaci *barliχ* (-oχ). Wyjątkowo *bārlyχ* w 63 i *berliχ* w 40. Po południowej stronie zapisałem w 80 *barloχ*, na *barloži*.

*bṛščb zanotowałem tylko w 56 jako *boršé*.

*bṛz-. Wszędzie powszechne *bars* 'bardzo'.

*čbtvřt-. W 3 słyszałem *četver* 'czwartek', w 78 *štvert*.

*čřn-. Wszędzie mamy *čorny* (-i) z późnym *o* $\leq e$. O „czernicach” zob. w ustępie o *e (s. 26).

*čřp-. W 15, 24, 63, 67 mamy *čerpak*, w 73 *čyrpak* z *y* $\leq e$ przed dawnym *ř*.

*čřk-. Formę *čřkavb słyszałem w 3 i 18 jako *cerkou*, zaś w 74 jako *cyrkou*. W *cerkounik* (AŁ 337) mamy *er* prawie wszędzie, gdzie ten wyraz występuje, tylko w 35 i 39 zapisał Zwoliński *cyrkounyk* (-kiu-), tam zresztą pewno *e* $\geq y$ pod wpływem akcentu.

*čřstv-. Formę *čerstva* 'świeża' (zwykle o wodzie) słyszeliśmy w 3, 5, 6, 7, 8, 15, 16, 17, 18, 30, 33, 35, 43 (w niektórych punktach nie pytałem o ten wyraz). Poza tym w 78 zanotowałem nazwę gatunku grzybów *čerstvacki*.

*čřv-. Formę *červený* (-i) notowałem przygodnie w 2, 9, 10, 24, 43. Poza tym *červenýca* w 56 i 58 'jakiś pasożyt na koniczynie'.

*dřt-. W 41 słyszałem *podertej* nom. sing. neutr. Por. w AJPP *der*, *poderte* z 1 i 34 (mapa 488).

*dřžak 'dzierżak u cepów' zapisałem w 21, 24, 38, 56, 67, jako *deržak* (*dřřž'ak* etc. z *y* $\leq e$ nieakc.).

*grb-. W 70 (Cisna) słyszałem *horbu* 'góry', w 41 *horbok*.

*grd-. Wszędzie prawie mamy wyraz *hardy* 'ładny' (AŁ 308). Tylko w 47, 55, 63a, 64, 71, 72 mówiono mi, że tego słowa tam nie ma, zaś w 67 i 73, że wyraz ten znają, ale używają go rzadko. Widać z tego, że na wschodzie używany jest rzadziej niż na zachodzie.

*grdlo słyszałem w postaci *horlo* w 37, 41, 47, zaś jako *garlo* w 6 i 14 i jako *gardlo* w 80. Podgardle krowy (AŁ 83) nazywa się w 17 *pidhoruo*, gdy w 7, 8, 13, 16, 18, 20, 22, 23, 24, 33, 35, 37, 38, 55, 56, 58, 59, 67, 69, 73, 75, 76, 79, 80 mamy *pidhorla*, *pidhorlyca*, *pidhorlyna*. Jednak w 2, 5, 15 zapisałem *pidgarla*, w 4 *pidgarlića*, a Zwoliński w 7 *pidharla* (|| *pidhorla* || *pidgarla*). W 70 (Cisna) słyszałem dziwną formę *pidharta*.

**gřn'ec* występuje na całym obszarze w formie *hornec* 'garnek', pl. *horc'i*. Mały garnek nazywa się w 17 *horčok*, w 80 *hornočok*, w 73, 76, 78 *hor'ia*.

*gřnoti występuje zwykle w formie *-hornuti*. Formę *rozhornuti* zanotowałem w 5, 8, 22, 24, 37, 41, 52, 69, *zahornuti ša* w 7, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 58, 68. Częstotliwe *rozhartati* panuje na całym obszarze, oprócz tego słyszałem *pozhartati* w 76, *zhartati* w 33, *zahartalo ša* w 68, *rozhartaty* w 64, *pozahartati* w 7, wreszcie *prihartac* 'rodzaj sicci' w 24 i *zahortka* 'rodzaj bluzki kobiecej' w 11.

*grstb-. W 56 i 71 słyszałem *horsty*.

*čřrk-. W 3 i 9 słyszałem *kiň forkat* 'parska' (por. wschłc. *koň farka*). W 72 *werteno fyrkat*. U Werchratskiego (Howur 477) mamy *forkotaty* z Śnietnicy (na zach. od 15) i *fwrkaty* 'plappern'.

*kořřba (AŁ 178). Małopolska *koćierba* 'czeremcha' dostała się do gwar łemkowskich jako *koćirba* 4, 5, *koćerba* 17, *koćerřka* 38, *koćerbyna* 23, *kućurbyna* 43, *koćurba* 15, 22, *kucuryba* 32, 36, *kućuruby* pl. 67, *kućurupka* 50, *koćupka* 69, *kucurba* (niepewne!) 59, *kućurupčyna* 41. W niektórych miejscowościach nazwy te oznaczają tylko same jagody czeremchy.

*krčma (AŁ 343) brzmi dziś wszędzie *korčma* (-š-). W 32 słyszałem *kořčma*, w 76 *kořčma* (zob. niżej ustęp o *r* spółgłoskowym). Natomiast na miejscu *krčmarj (AŁ 344) mamy dziś *kačmar* ($\leq karčmar$) w 13, 16, 17, 24, 28, 30, choć zdarza się też *korčmar* (5, 6, 15). Najczęściej zresztą *karczmarz* nazywa się *šenkar*.

*krk (AŁ 263) brzmi wszędzie *kark* (-χ).

*krp-. Forma *kerp'ci* (*Kerp*-, *kyrp*-, *kyrp*- etc. — AŁ 48, przy czym *y* należy uważać za drugorzędne, jak np. w *vyřχ*, *zymla* itd.) obejmuje po polskiej stronie cały zachód po 32, 37, 35, 38 włącznie. Dalej na wschód mówi się *řodakby*. Po południowej stronie mamy *kerp'ci* etc. w 80, 79, 78, 77; dalej na wschód mówi się *bočkoru*.

*mřk-. Na całym obszarze panuje forma (*z*)*merkat ša* 'zmiercha się' (AŁ 277). Tylko w 76 słyszałem *zmerkat ša*, w 27, 33, 70 (Cisna) *zmyrkat*, w 55 *zm'yrkat*, w 32 *zmerikat*, w 35 i 37 mamy (Zwoliński) *zmerkat ša*.

*mřky. Marchew nazywa się *morkou* w 3, 18, 24, 54, zapewne i gdzie indziej.

*mřk-. Na całym obszarze mamy *markitno* 'smutno'.

*mřl-. mamy *wmer* (*h*- etc.) w 2, 55, 73.

*mřt-. W AJPP (mapa 20) jest *smert* w 34.

*mřva. W 73 słyszałem *mirva* 'stara słoma' etc. Musiało tu jeszcze niedawno być *ř*, skoro *e* $\geq i$.

*přřač (AŁ 152—153). Chyba od tej formy należy wyprowadzać nazwę nietoperza brzmiącą na przeważnej części naszego obszaru *perhač* (*mřišperhač*, w 80 *šperhač*), czasem też *p'yřhač* (33, 35, 37, w 17 raczej *pwřhač*). Na wschodzie (52, 56, 58, 59, 63, 63a, 68, 69, 70 — Cisna, 71, 72) mamy *pyřh'ač*, *přřh'ač*. Nie wiem, czy *y*, *y* odpowiadają tu dawnemu *y* czy też nieakcentowanemu *e*; za tym drugim przypuszczeniem przemawia fakt, że w 55 słyszałem *perh'ač*. W 73 mamy *pyřhač* z miękkim *ř* i *y* $\leq e$ przed miękką, wobec tego *-y-* w 33, 35 i 37 można uważać za kontynuant *e* niegdyś zwięzonego przed miękką. W 63a mamy *čopyřh'ač*, w 60 *čepirh'ač*, w 47 *čypyřh'ač*, w 65 *čypřh'ač*. W 77 *wošporhač*. W 67 etc. polska forma *gacok*. Por. w AJPP (mapa 216) *perhač* z obu punktów (1 i 34).

*přř-. W 3, 8, 13 słyszałem *parřa* 'pasczyt na koniczynie'. Z *přř*- należy chyba też wyprowadzić formy *zberšnit* (-*te*) 'spróchniałe (drzewo)' w 4, 6, 7, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 28, 37, 79, 80 i *zberšnit* (-*te*) w 3, 5, 17, 75, 78.

*prprica. Formę *porpłica* 'paprzyca przy żarnach' słyszałem w 8, 16, 18, 21, 23, 32, 36, 56 i 70 (Cisna).

*pfst-. W 20 słyszałem *persteneć* 'palec serdeczny', w 31 *pyrścin*, w 55 *perstini*. W AJPP (mapa 402) mamy *pyrścin* z 34.

*ppt-. W 59, 67 *portki* 'spodnie płócienne'.

*pfv-. W 44 słyszałem *perśy*, w 2 *perše*, w 78 *perwa štvert*.

Niewątpliwie dawny rdzeń *pfv*- mamy w formie *teper* 'teraz' (AŁ 303). Forma ta z twardym *r* i *e* zajmuje przeważną część obszaru (oczywiście poza wsiami z *teras*), gdy *teper*, *t'ep'er* etc. mamy w 26, 73, 75, 76, *typ'yf* w 70 (Cisna) i 72, *tep'er* (*ty-*) w 56 i 71. Akcentowane *y* przed *ś* w 70 (Cisna) i 72 pochodzi niewątpliwie z dawniejszego *e* zwężonego przed palatalną. W 55 słyszałem *tep'erka* || *tep'irka* z twardym *r*, w drugiej formie można *i* tłumaczyć wpływem *ś* niegdyś miękkiego. Natomiast *y*, *ŷ* ≤ *e* w pierwszej zgłosce na wschodzie (*typ'er* etc. w 58, 69 i in., *tj'p'er* w 56) powstało oczywiście skutkiem „redukcji” nieakcentowanego *e*.

*skrg-. Formy *skarha*, *skarżyti* (zawsze z *-ar-*) panują na całym obszarze. W 41 *skarhaty śa*.

*skvfk (AŁ 183). Modrzew nazywa się *śóirk* (także *śkóirk*, *śkwyrk*, *skóir*, *śóirśóok*, *ćóirćóok*) w 2, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 40, 41, 78, 79. Oprócz tego powszechna też nazwa *modrin* itp.

*smfd-. W 63 zapisałem formę *smērdačka* 'jagody czeremchy', w 79 *smēr-ż'uz* 'jakieś drzewo'.

*smrż- (?). W 16 mamy *smarže* 'gatunek grzybów'.

*sfđ-. W 3, 24, 43, 79 słyszałem *serce*.

*sfñ-. Na całym obszarze występuje forma *serna* (czasem *s'erna* — AŁ 129). Tylko w 21, 32, 37 słyszałem *sfñna*. Samiec sarny nazywa się zwykle *serniak* lub *serniuk* (AŁ 130). W 50 *sarniak*, w 69 *sárn'uk*, w 3 *śuren*. W 27, 32, 33, 36, 37, 75 mamy *syriak*; tu *e* mogło się zwęzić pod wpływem *ń* w następnej zgłosce.

*sfp-. W 24, 36, 58 mamy *serp* 'sierp'.

*sfstb-. W 3 słyszałem *serst* 'sierść'.

*stfñ-. W 16 słyszałem *sternianka* 'niższy koniec żdźbła zboża'. W 56 *styrna* 'ściernisko', w 63 *na sterny loc*.

*stflb-. W 73 zapisałem *rozprist'er* 'rozpostarł'.

*svfb-. Rdzeń ten występuje w nazwie krzaka *sverbohus* (58, 76), *sverbohuzyna* (14), *sverbuzy pl* (73). W AJPP (mapa 265) mamy *swərbjačka* z 34.

*šfš-. Szerszeń nazywa się w 3, 5, 14, 15, 23, 24, 30, 56, 73 *šeršeñ* (-*n*), w 75 *šyršyñ*, w 6, 7, 41 (w 41 niepewne!) *šaršoñ*, w 4 *saršoñ*, w 78 *saršoñ*. W 67 słyszałem pl. *sarsony*.

*tyg-. W 50 *torx* 'targ'. W 33 zanotował Zwoliński *torhiuka* 'rodzaj płótna'.

*tfn-. Tarnina nazywa się gdzieś *ternauky*, w 28 *terky*, w 73 i 76 *tyrna*, w 7 *ternyna*.

*tft-. W 73 mamy *terli pract.*, w 59 *wotterty inf*.

*tvfd-. W 2 słyszałem *twerdbi* nom. pl.

*vŷba (AŁ 179). Wierzba nazywa się *verba* w 23, 24, 25, 36, 40, 43, 44, 56, 57, 59, 67, 78, 79, 80. W 76 *werbina* i *vyŷba*, w 31 *v'erba*, w 75 *wyrba*.

*vrgy-. W 30 słyszałem *worhy* 'wargi'.

*vŷkoč (AŁ 268). W 17 i 75 słyszałem *warkoč*, w 75 i 79 plur. *warkoči*.

*vŷx-. Góra nazywa się *verx* w 3, 4, 17, 21, 25, 33, 35, 52, 56, 58, 68, 78, 80, *wyŷx* w 43-44, 53, 73, 36 (tu raczej *wyrŷx*), *weŷx* w 76, *veŷix* w 32. Poza tym w nazwach terenowych występuje *Werx* w 2, 6, 20, 22, 23, 25, 33, 42, 52, 56, 57, 57a, 68, gdy *Weŷx* mamy w 21, 31, 36, 69, *Wyŷx* w 37, 73 i 74, *Wyrxy* w 36 etc. W 75 słyszałem *wyrŷx* 'kalenica dachu', w 28 *verx* 'ts.' Pokrywka maselniczki nazywa się w 14, 18, 25, 30 *naweršnik*, w 72 *naweršnyk*.

Rodzaj płótna nazywają w 30 *virŷiuka*, w 24 i 27 *werŷiune*, w 47 i 60 *wyrŷiunyčne*, w 17 *werŷiunyči*. W którejś wsi *werŷnina* 'śmietana', w 75 słyszałem fem. adi. *werŷna*, w 2 *powerx* 'ponad'. W 40 *ide werxem* (się!) 'jedzie wierzchem'.

*zŷno (AŁ 192, 194). Wszędzie panuje forma *zerno* (czasem *z'erno*), tylko znaczenie jej bywa różne. W 44 *zernany roboty*.

*žfn-. Żarna nazywają się w 23 *žarna*, a drażek przy nich *žarniuka*, gdy w 70 (Cisna) mówi się *žorna* i *žornianka*, w 38 *žorna*, *žorniuka*.

*žft-, *žfl-. W 16 *zožer*, w 4, 6, 14, 23 *žerti*.

Na psł. *l* i *l'* mam niewiele przykładów. Oba te dźwięki w wyrazach rdzennie ruskich brzmią dziś jak *ou* lub (głównie przed wargowymi) jak *o*. Obok tego mamy jednak też zapożyczenia z polskiego lub wschodnio-słowackiego z *lu*, *il* etc.

*dlbati zanotowałem w 56 w formie *dobaty*.

*dlg-. Przymiotnik *dlugi* brzmi wszędzie *douhy* (-*i*). Por. nazwy wsi *Doužyc'a* koło 55 i 70 (Cisna).

*žlm-. Górę *Chetm* koło Grybowa nazywają w 4 *žem*. W 50 jakiś las nazywa się *Xomye*.

*kadlb-. W 21 rodzaj beczki nazywa się *kadobec*. W AJPP (mapa 86) mamy *kadip* 'ocembrowanie studni', z 34 z nowym *i* ≤ *o*.

*kłb-. W 21 i 56 słyszałem wyraz *kobyč'a* 'pniak, na którym się rąbie drzewo'. Podobnie *kobyč'a* 'ts.' w AJPP (mapa 78) z 34. W różnych dialektach ukraińskich pod Lwowem mamy wyraz *kowbyč'a* o rozmaitych znaczeniach.

*młviti (AŁ 388). Formę *movyty* słyszałem w 40, 59, 63, 63a, 64, 68, 69, a więc na północnym wschodzie. Jednak też w 9 zanotowałem *obmowiti*.

*plx-. Pilch nazywa się w 26 *poux*. W 71 mamy *poux* 'kret'.

*pln-. W 78 słyszałem *powna* 'pełnia'. Na formę **pln'ejb* nie zwracałem uwagi.

*sln-. Słońce nazywa się zwykle *sonce* lub *sońce* (AŁ 295). Jednak w 2, 3, 11, 79 mamy *slonko*, w 80 *slonko* || *slonce*. W 9 słyszałem *s^honce* || *sził sonč'a*, w 5, 8, 13, 78 i dalej na wschód już tylko *sonce* (-*n*-).

**stłp̄*. W 24 zanotowałem *stop* 'słup żurawia'. Również w 34 mamy *stop* 'ts.' (AJPP mapa 74) i *stopok* 'poprzeczka u pługa' (ibid. — mapa 102).

**tlk-*. Formę *toūće* 3 sg. słyszałem w 32, 36, 56, 63, 71, zaś *optoukat* w 70 (Cisna). W AJPP (mapa 480) mamy *toūcu* z 34.

**tlst-*. Na całym prawie obszarze mamy formę *tlustwi* (AŁ 312) z wyjątkiem południowego wschodu od 73, 32, 43, 44, 58, 71 począwszy, gdzie się mówi *tučnyj*. W 69 mamy *tlustyj*, ale w 70 (Cisna) *tüčnyj*. *Toust-* trafia się tylko w nazwach terenowych (*Tousta Hora* w 50 i nazwa góry *Tousty* w 52).

**vlg-* (AŁ 307). Formy od *vilhot*, *vilhit*, *vilgot*, *vilhvi*, *vilhotnvi* etc. mamy prawie wszędzie po polskiej stronie. Po słowackiej słyszałem *vilhitne* w 73, *vilhotno* w 75. W 63 mamy *vilgotny*, ale też *uožkoj* neutr. (głównie o wilgotnej trawie przy koszeniu). W 76 *wolhitne*.

*vlna brzmi dziś wszędzie *wouna* (-w-).

*vfkz. Wilk nazywa się w 68 *wouk*. Gdzie indziej o wilka nie pytałem.

W AJPP mamy jeszcze z 34 (mapa 99) formy *stobyč'a* 'ślubica u pługa', *χousko* 'ślisko' i *szouzla śa* (mapy 446—7), zaś z 1 *szouzla* (mapa 447).

Prasłowiańskie *r̄z*, *r̄h*, *l̄z*, *l̄h*

Psł. grupy *r̄z*, *r̄h* rozwinęły się na Łemkowszczyźnie zwykle w *br*. Tylko w nagłosie mamy rozwój inny, bardzo różnorodny.

Słowo **r̄odja* (AŁ 31) występuje w bardzo wielu odmianach, które można ugrupować w kilka typów. Typ *r̄za*, *r̄žza*, *r̄ža* etc. mamy na północnym zachodzie (mniej więcej po 13, 7, 15, 22 włącznie), na północnym wschodzie (po 68, 59, 50, 47 włącznie, poza tym w 38, 39, 40), wreszcie w odosobnionych punktach jak 30, 56. Typ *ar̄ža* (-ž-), *har̄ža*, *iar̄ža*, *zar̄ža*, *zar̄za*, *zar̄za* z głoską *a* powstała przed *r* mamy na południowym zachodzie (11, 14, 18, 20, 21, 24, 26, 27, 31, 76, 77, 78, 79), wszędzie w postaci *ar̄ža* (-ž-), na wschodzie w 70 (Cisna), 71 *har̄ža*, w 58 *iar̄ža*, w 69 *ar̄ž'a*, w 63 *zár̄ža*, w 41 *zar̄za* i w 28 *zar̄ža*. Trzeci typ (*br̄ža*, *yr̄ža*, *ir̄ža*) obejmuje jednolity obszar z 32, 33, 35, 36, 37, 42, 43-44, 52, 53, 55, 72, 73, 74, 75.

Przeważna część naszego obszaru ma *dyrwa* 'drwa' (AŁ 167). Tak się mówi na samym zachodzie, jak również w 63, 67, 68, 69 (w 69 raczej *dyrwa*). Formę *drwa* słyszałem w 32, 55, 70 (Cisna), 73, 75, zaś *drywa* w 47 i 49. W 62 *drewa*, w 59 i 63a *derwa*, gdy w 40 i 44 po prostu *derewa*. Zresztą wszędzie słyszałem *dyrwa*. Werchratski (Znadoby II 31) podaje *drwa* z Habury w Zemplinie (na pn. wsch. od 73).

Kret (AŁ 139) nazywa się najczęściej *kwrtyč'a*, czasem tylko *kýrtyč'a* (14), *kertyč'a* (20, 26, 60, 77), *kertyč'a* (21, 58), w których to formach *e* należy chyba uważać za wtórne. Formy z *-ar-* mamy na wschodzie tu i ówdzie: *kartyca* w 55, *kartyca* w 57a, 67, 68 (w 68 'kretowina'), *kártyna* w 69 i 72 (*á* ≤ nieake. *a*?). Wzdłuż północnej granicy szerzy się polska forma *kret* (zob. wyżej o *ž).

Wyraz **gr̄mit̄* (AŁ 292) brzmi dziś prawie wszędzie *hwrmit*, tylko w 40 *hwrmyt*, w 49 i 62 *hrymit*, zaś w 70 (Cisna) *harm'yt*.

Słowo **gr̄atan̄* (AŁ 264) występuje dziś na dużej przestrzeni jako *hwrtan* (-ń) lub *hwrtaŋka*. Tylko na samym wschodzie *hart-*: w 47, 55, 68, 70 (Cisna) 71, 72 mamy *hartań*, w 59 *hartaŋka*, w 67 *artaŋka*. W 69 Zwoliński zanotował *hartań* z jakimś nieokreślonym „szwa”. W 17 — niewątpliwie pod polskim wpływem — *kptań* 'krtań człowieka', ale również zachowała się forma *hwrtan* 'krtań bydłęcia'. Z 71 nie mam danych.

Psł. *χrb̄btz* (AŁ 256) ma dziś w „Łemkowszczyźnie właściwej” formę *χwrbet*. Na zachodzie mamy tylko w 80 *χrept* || *na χwrbet'i*, natomiast na wschodzie w 40 *χr'ebet*, w 47 *χrybet*, w 55, 56, 64, 68, 71 *χerb'et*, w 58 *χyrb'et*, w 57a, 67, 69 *χýrb'et*. W tych ostatnich wsiach *χýrb'et* można by uważać za powstałe z *χerb'et* przez zwięźlenie nieakcentowanego *e*. W 63 *χ'yrbet*, Hrabec słyszał w 69 *χarbet* (*χwrbet*). Z 2 mam tylko loc. *χwrbet'i*

Chyba z **pr̄skj̄* (z reprezentujące stopień krótki, gdy *y* w *pryskač* reprezentuje długi) należy wywodzić formy *pr̄šč* 'pryszcz' (3, 5, 8, 23), *pr̄ščyk* (26, 28), *pr̄šč'a* 21. W 40 słyszałem pl. *pryščy*. W tej formie możemy *ry* uważać albo za kontynuant psł. *ry*, albo też za dawne *r̄z* rozwinięte w *ry*, podobnie jak w *bryw'y* etc.

Tylko w 18 słyszałem czasownik **tr̄wati* w formie *twrwati*. Werchratski podaje jednak *twrwačyj̄i* z 7 *twrwačyj̄i* z Czyrnej (na pn. od 8, Howor 473).

Brwi (AŁ 271) nazywają się po polskiej stronie *obwry* z wyjątkiem niektórych miejscowości na wschodzie, gdzie tej nazwy czasem nie ma (mówi się *pačučajky* na oznaczenie zarówno powiek, jak i brwi) albo też brzmi ona *brywa* (sing., 71) *bryw'y* (40), *bryv'i* (49), *browy* (42, 47). Ta ostatnia forma niezbyt pewna w 47, a całkiem wątpliwa w 42, bo informator starał się mówić z literacka. Poza tym w 38 słyszałem *ob'irwy*, w 37 Zwoliński zanotował *brwi* || *byrwy*. Po stronie słowackiej mówi się na zachodzie *oberwa* (77, 78, 80), na wschodzie brak nazwy na brwi (73, 75, 76).

Gen. sg. od *krou* (psł. *kr̄ve* — AŁ 261) brzmi dziś na całym obszarze *kwrvy* (-e), na wschodzie czasem *kýrv-* (38, 58), *k'yrw-* (64). Tylko w 40 słyszałem *kryw'y*, w 49 *křfi*, w 68 *krwy* || *kwrv'y*, w 47 *krow'y*.

Psł. grupy *l̄z*, *l̄h* traktowane są dość różnie. Cienkie płótno „lniane” (AŁ 38) nazywa się na zachodzie *ilnane* lub *ylnane* (3, 4, 5, 8, 13, 15, 16, 23, 80), w 6 *ilane*, w 38, 40 *ln'ane*. W środku obszaru i na południowym wschodzie mówi się *leńane* || *lyńane* || *leńane* || *lyń'ane* (*y* ≤ *e* przed miękką; 18, 21, 22, 24, 26, 27, 32, 33, 35, 37, 43, 52, 57a, 58, 70 — Cisna, 71, 75, 76), na północnym wschodzie *lannoj̄* || -e (41, 51a, 59, 60, 63, 65, 66, 68) lub *lan'n'oj̄* (67). W 69 *lenn'e*, przy czym pierwsze *e* może reprezentuje nieakcentowane dawniejsze *a*.

Łyżka (AŁ 68) tam, gdzie się nie nazywa *łyška* lub *łoška*, ma nazwę *łzyč'a* (*wžbyč'a* etc.) z zanikłym *ž* (zob. wyżej o *ž*).

Jabłka nazywają się wszędzie *iapka*.

Słowo **sl̄bzy* (AŁ 273) ma tylko na samym zachodzie formę *silzzy*,

slyzy (2, 3, 5, 8, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 78, 79, 80). Na wschodzie mamy *slyzy* (-l-, -y-) (57a, 67, 68, 69, 71, 73, 75), *slyz'y* (47), *slezy* (22, 30, 38, 40, 42, 50, 51, 52, 59, 63, 64). W 22 też *slyzy*. W 47 *slyz'y* należy może pojmować jako dawniejsze **slez'y* z *y* ≤ nieakce. *e*. W 47 słyszałem także *ślozy*, jednak autochtoniczność tej formy wydaje mi się podejrzana. W szeregu punktów od 4 na zachodzie po 32 i 33 na wschodzie mamy formę *slyzy*, którą można wywodzić zarówno z *slyzy*, jak i *slyzy* (przez zanik *y* ≤ *l*). Po południowej stronie słyszałem *slyzy* w 76 i 77.

Głęboka (woda) nazywa się *hluboka* w 11, 28, 73, 75, 76, 77, 79, 80, poza tym mamy nazwę terenową *Huboka* w 5, zaś wieś *Głębokie* nazywają mieszkańcy 40 *Hlubokoi*. Jednak w 29 i 78 słyszałem *hluboka woda*. Formę *hluboka* należy wywodzić z **glubokaja*, ale *hluboka* chyba z **glubokaja*.

Forma **bləxa* (AŁ 162) ma tylko w 80 kontynuant z *ul*: *byłxa*. Na bardzo dużej przestrzeni mówi się *bləxa* lub *bləxa* czy *bułxa*, w 67 *bləx'a*. W 47 mówi się *bl'oxa*, w 69 *bləx'a* (Hrabec: *bl'ox'a*), w 40 *b'uxa* (*u* ≤ *lu*?).

Prasłowiańskie *tärt, tält, tert, tell, ärt-, ält-*

Pśl. *tärt* ma w znacznej większości wypadków ruskie kontynuanty *torot* lub rzadziej *torit* (*i* ≤ *ō*). Nie brak jednak również form z *trot*, *trit* (≤ *trōt*) i *trat*.

*bārdā brzmi wszędzie *boroda*. Tylko w 80 obok *boroda* 'broda' słyszałem też *koźibrotku* 'gatunek grzybów'.

*bārgū mamy w *borix* 'bróg' 26, *oborix* 73, *oborox* 63.

*bārnā słyszałem tylko w postaci *borona* (13, 22, 24, 32, 41, 63, 67, 72, 73, 79, 80), zaś pochodny od tego słowa czasownik zawsze w formie *boroniti* (4, 22, 24, 32, 36, 44) 'bronować'.

*bārdā notowałem jako *borozda* w 2, 18, 23, 47.

*dārgā (AŁ 211) występuje na samym zachodzie w postaci *driga* lub *dryga* (1, 2, 3, 80)²⁹. Po południowej stronie mamy w 79 i dalej na wschód *draha*, po północnej tylko w 10 i 11. Zresztą po polskiej stronie wszędzie *doroha*: tak już w 5, 8, 9 i wszędzie dalej na wschód. Gen. pl. słyszałem tylko w 18 w formie *dorix*, zaś zdrobnienie tylko w 40 w formie *doriška*. W 6 słyszałem *podorožni*.

*dārgūji (AŁ 413) mamy wszędzie w formie *dorohij*.

*gārd-. Rzadko stesunkowo słyszy się słowo *ohorot* 'ogród' (15, 16, 30, 41, 47, 59, 63, 68, 69, 70 — Cisna). W 71 słyszałem *horot* 'ts.', zaś w 1 mamy *ogrit*. Wszędzie natomiast na północy znany jest wyraz *zahoroda*,

²⁹ Hnatiuk (Rusyny) podaje też *draha* z Szambrona w Szaryszu (s. 52), a z Lubina i Litmanowej (na pn. od 80) na Spiszu — *dryga* (ibid. s. 55 i 62). W tekstach Czambela (Reč) w tekście z Repasz Niżnych (między Sabinowem i Kieżmarkiem) na Spiszu mamy acc. *cestu* (s. 460), podobnie jak u spiskich Słowaków, którzy nie mają wyrazu **dārgū*.

oznaczający na zachodzie ogród; nad Oslawą ma też inne znaczenie (np. w 59 'dij gruntu'). Na pchudniu notowałem ten wyraz w 75, 79 i 80. Mały ogródek, w którym się trzyma rozsądę etc., nazywa się po polskiej stronie na zachodzie *zahoritka* (po 26 i 28 włącznie), gdy już w 30 i dalej na wschód *zahorotka*. Po południowej stronie słyszałem w 73, 76, i 77 *zahorotka*, w 78 *zahoritka*; z innych miejscowości nie mam danych. Wreszcie w 36 zanotowałem *zahorožene*, w 70 (Cisna) *uohorožene* 'zagredzone'. W 41 mamy *gruza* 'małe miejsce zagredzone', zaś w 72 słowacką formę *hracka* 'szosa' (≤ *hradská*).

*gārčū brzmi wszędzie *horox*.

*kārļi. Na ogół nie pytałem o słowo 'rex', które w 4, 5, 8 brzmi *korol*. Za to wszędzie na północy, a na południu w 73, 75 i 78 stwierdziłem istnienie nazwy *kroli* 'króliki' (wyjątkowo *kriļi*; tak w 35, 36, 47, 67). Nom. brzmi zwykle *kriļ*, czasem (6, 15) *krolik*. Form z pełnogłosem lub *trat* nie stwierdziłem nigdy; tam gdzie nie ma nazwy *kroli*, występują określenia zupełnie inne (*domašni zajacy* etc.).

*kārtk- mamy w *korotku* (nom.pl.) 77, 79.

*kārōvā (AŁ 80) brzmi wszędzie *korow*. W 41 i 43 słyszałem gen. pl. *korij*.

*mārķ- notowałem tylko w 40 w formie *mročyt ša*.

*mārčū (AŁ 279) występuje wszędzie jako *moros*. Z pochodnych notowałem w 41 *prymorozok*, w 71 *morozowyna* 'szron'.

*pārč-. Nigdzie nie pytałem o wyraz **pārčū*. Próchno nazywa się w 71 *poroxno*, formy *sporoxnīte*, *poroxnaue*, *sporoxnīte* (-*loi*) występują mniej więcej na całym obszarze (3, 4, 8, 14, 22, 24, 30, 31, 37, 40, 47, 67, 69, 73, 76, 77). Natomiast w 38 mamy *spruxnīte*.

*pārčū (AŁ 20) występuje na zachodzie w postaci *porix* (na północy po 38 i 30 włącznie, ale w 38 też *porox*, na południu po 75 włącznie). Na wschodzie panuje *porox*.

*pārčdīnū zanotowałem tylko w 56 jako *porožny*.

*skārd- występuje w *skorodyty* (por. pol. *skródlie*) 24, 28, 36.

*sārķā (AŁ 141) mamy w postaci *soroka* w większości punktów. Jednak w 4, 20, 21, 24, 32, 36, 75 słyszałem *syroka*, w 27 i 76 *siroka*, w 26 *seroka*, w 80 *sturoka* (por. też Werchranski Znadohy II 19). Koszuła (AŁ 49) nazywa się *soročka* w 21, 24, 28, 31, 43-44, 55, 73, 75, 76. W zachodniej części obszaru nazwy tej brak; mówi się *košuła* lub *košeļa*. W 67 *sorokata* (o krowie).

*stārnā (AŁ 233) brzmi *strana* na obszarze ograniczonym od północy i wschodu przez 3, 2, 5, 14, 18, 21, 25, 26, 76. We wszystkich tych punktach jeszcze *strana*, zresztą na północ od Beskidu *storona*, zaś w 73 i 76 *bik*. W 23 słyszałem *postoronok* 'postronek'.

*sūdārviē (AŁ 274) mamy na południowym zachodzie w postaci *zdravja* (-*la*) sięgającej po polskiej stronie po 3, 5, 14, 18, 21 włącznie, zaś po słowackiej co najmniej po 73. Reszta naszego obszaru mówi *zdrovja* (-*la*). W 43 i 67 słyszałem *zdorij* 'zdrow', w 20 *zdrovivy* || *zdravy*.

**tār̄k-* mamy w *toroky* 'sznurki przy „czuhani”' 33, 35.

**vārb-* na całym obszarze jako *worobel* lub *worobec*.

**vār̄n-* występuje w postaci *woron-* na całym obszarze w wyrazie *worona* (AŁ 140). Skowronek nazywa się na zachodzie nieraz *škawronok* (3, 4, 7, 8, 13, 14, 18, 20, 23, 29, 79, 80), na wschodzie wyjątkowo w 63. W 78 mamy *škowran̄ky* (*trat!*), w 77 *škaworonok*. Obok tych form mamy też na zachodzie nieraz *ža(i)woronok* (nawet w 4, 5, 13), gdy dalej na wschód przeważa *žaworonok* (już 21 i 31). W 59 i 72 mamy *žawron̄ky*, w 70 (Cisna) *žawron̄ky*, a więc formy z *trot*. W tych stronach możemy się już jednak liczyć z możliwością wypadnięcia nieakcentowanego *o*, formy te można więc z dużym prawdopodobieństwem sprowadzić do dawniejszych z grupą *-oro-*.

*vārtā (AŁ 19) występują wszędzie jako *worota* 'wielkie drzwi od stodoły (a raczej części domu zastępującej stodołę)'. Forma *vrata* oznacza „carskie wrota” w cerkwi (6).

**vārt-* mamy też w *worotyuo* 'część krosien' 21.

W AJPP mamy z 1 i 34 (mapa 296) formę *paportina* (-y-) 'rodzaj paproci'. Trzeba tu chyba przyjąć zanik nieakcentowanego *o*, choć na terenie zachodniej Łemkowszczyzny jest to zjawisko, poza wygłosem, bardzo rzadkie.

Psł. *tālt* ma dziś zwykle kontynuans *tolot*, mamy jednakże też formy z *tlat* i *tlot* (wyjątkowo też *tlit* ≤ *tłót*).

*bāltā brzmi w 56 *boloto*.

**dāln̄jī* brzmi w 55 *doloń*.

*gālsū brzmi w 55 *holos*.

*gālvā (AŁ 262) występuje na całym obszarze w postaci *holowa* 'głowa'. W 24 i 41 słyszałem też *holowa* 'piasta u wozu'. Forma *zaholowok* 'poduszka' (AŁ 12) obejmuje zachód i centrum naszego obszaru po 64, 63, 59, 44, a na południu sięga co najmniej po 73. Na wschód od tych punktów mówi się *poduška*, tylko w 58 *zaholowok*, a w 57 *zahlawok*. W 43 słyszałem *holownia* 'głownia w piecu'. Wreszcie w 18 i 24 mamy *holowak̄y* 'gatunek ryb', gdy w 14 *glowak̄y* 'ts.'

*žālpū (AŁ 352) brzmi na całym obszarze *žlop*. Również pochodne *žlopec* (AŁ 249), *žlopčyško* (AŁ 253) mają zawsze *tlot*.

**žāls̄ini* (AŁ 43) znane są na całym obszarze w formie *žološni* 'spodnie sukienne'. Tylko w niektórych wsiach (75, 77) twierdzono, że nazwy tej tam nie ma.

*kāldā mamy w 56 w formie *koloda*, zaś deminutivum *kolotka* 'grdyka' notowałem w 3 i 4.

*kālnicā (AŁ 23) nie występuje nigdzie w formie z *tolot*. Na całym południu (co najmniej po 73), zaś po polskiej stronie na zachodzie i w centrum (po 38, 53, Radoszyce — na pd. od 56) mówi się *kłanic'a*. W 39, 40 i 46 panuje forma *kłonyca*. Wreszcie w 41, 47, 49, 52, 56 i dalej na wschód panuje wyraz *ručyc'a*. Formy jak *kolocai*, *-toŕ*, *-toŕc'a* etc. mamy w 23,

28, 33, 43-44, 56, 66, 72, 80. W 56 też *uokolotok* 'wymłócony snopek'. Ten sam wyraz widzimy w AJPP (mapa 276) z 34.

**māld-* notowałem tylko w wyrażeniach oznaczających „panią młodą” (AŁ 254) czasem też „pana młodego”. Pani młoda nazywa się na zachodzie *pani mloda* (2, 3, 4, 5, 6, 13, 14, 18, 20, 30), *mloda* w 78, *pani moloda* w 8, 28, 47, 43, *moloda* w 59 (|| *molodyca*). W 6 i 14 też mamy *molodic'a* etc.; im dalej na wschód, tym ta nazwa częstsza. „Pan młody” nazywa się w 18 *pan modyi* (≤ *młodyi*) w 67 *młody*, podobnie w 75 (*młody*).

**mālk-* (AŁ 232) mamy na całym obszarze w *młaka* 'bagno'. W 5 też *mjačura* 'ts.'

**mālt-* notowałem w *moiot* (56), *molotok* (3, 36, 58), *molotiti* (32, 36, 44, 56, 73), *na molodbi* (44).

**pālk-* mamy wszędzie w *połokati*.

*pālmenī zanotowałem w formie *połomīn* (-ń) w 3, 56.

**pāln-* mamy w formie *plannyi* (AŁ 309), która obejmuje całe południe co najmniej po 73, zaś po polskiej stronie zachód po 28 i 31, gdy już w 30 i dalej na wschód *pidlyi*. Niespodzianie zjawia się znów *plannyi* w 43-44 i 56. Zapewne forma ta przyszła tu od strony 73 przez Przełęcz Łupkowską. Jednak z 55 nie mam co do niej danych. Tylko w 70 (Cisna) i 72 słyszałem *połonyna* 'łaka górską'.

*pālsū słyszałem w *połos* 'lemiesz drewniany' (70 — Cisna)

*pāltinā (AŁ 83) mamy wszędzie w formie *połotno*.

**pālv-* występuje często w nazwie płowej krowy (AŁ 82). Formę *połowa* słyszałem w 18, 24, 26, 28, 30, 33, 37, 38, 41, 52, 59, 63, 71. *Płowaia* zanotowałem w 3, 4, 5, 6, 8, 14, 15, 16, 70 (Cisna). W 32 mamy *plawaia*, niespodziewanie *puawaika* w 28. Z punktów po stronie słowackiej nie mam danych. W 43 adi. *plowyi*.

**sāld-* mamy wszędzie w *solotke* (np. *moloko*).

*sālmā występuje zwykle w postaci *soloma* (47, 56, 58, 78, 79, 80). Jednak w 77 słyszałem *pit suamom*.

*sālninā zapisałem jako *solonyina* w 37, 56, 58.

*sāltvinā mamy w *solotvina* 'bagno' (15 i 32).

**sālv-* występuje w nazwie słowika (AŁ 143). Ptak ten na całym prawie obszarze nazywa się *soloviī*. Forma *slovik* zdaje się panować pod Sanokiem i Leskiem (38, 40, 41, 63, 67), poza tym zapisałem ją w 43, 56 i 71. W 77 *sloviak* (adideacja do *Sloviak* 'Słowak').

**tālk-* występuje na całym obszarze w postaciach *tolok* (-a) i *tlok* 'ugór, pastwisko' (AŁ 219). Formę *toloka* mamy zarówno na samym zachodzie w 5, jak i w 69. *Tlok* przeważa na zachodzie (3, 4, 5, 6, 15, 16, 18, 23, 28, 30, 33, 36, 38, 80). W 8 i 18 notowałem *twik*.

**vālk-* mamy w *wolokno* (32), *wolok̄y* 'tylne płozy u sań' (38), *wolok̄y* 'rzemienie u kierpców' (52, 56), *nawolok̄y* 'ts.' (80), *wolok* 'włók — rodzaj sieci' (43), *woločni* 'tylne płozy' (72), *woločiti* 'włóczyć, bronować' (15, 23, 71). Forma *wlak̄y* 'tylne płozy' obejmuje na południu obszar od 80

do 76 (włącznie), zaś po polskiej stronie cały zachód od (co najmniej) 5 aż po linię 29, 44 (granica biegnie, jak się zdaje, pasmem Bukowicy, potem nad Oslawą). Do form z *vǎlk-* należy też chyba zaliczyć *oblak* 'okno' (AŁ 3 — 73, 75, 76, 78, 79). Jest to jednak słowo nowe (zamiast dawniejszego *wuhlāt*), które — choć słowiańskiego pochodzenia — szerzyło się, jak się zdaje, głównie pod wpływem węgierskim (węg. *ablak*).

**vǎls-* mamy wszędzie w formach *wolosy* lub *wolos'a* (AŁ 267).

*zǎltǎ (AŁ 33) nazywa się wszędzie po polskiej stronie *złoto*; tylko wyjątkowo z ust ludzi czytanych można usłyszeć *zoloto* (15, 23, 40, 47, 70 — Cisna). Po południowej stronie Beskidu zawsze *złato*. Pozłótkę nazywają *pozłitka* w 3, 4, 6, 8, 13, 14, 16, 18, 20, 28, 43-44. Zresztą w 20 słyszałem też *pozłotka*, w 15 i 18 *pozolotka*. Poza tym *pozūočane* w 28, *pozūočene* w 30 i 43, *pozloženo* i *pozūacano* w 58, *pozūočīna* w 5 i *pozūočane* w 33.

Psl. *těrt* występuje najczęściej w postaci *teret*, czasem *terit*, dcśc często w postaci *tret* lub *trit* ($\leq$ *trēt*). Formy z *tert* pojawiające się tu i ówdzie są oczywiście wtórne; mamy tu do czynienia z zanikiem nieakcentowanego *e* w gwarach o silnym akcencie dynamicznym. Również typy *t'eryt* lub *tyr'et* należy w zasadzie uważać za wtórne, powstałe z *t'eret* i *ter'et* skutkiem przejścia nieakcentowanego *e* w *y*. Toteż omawiając poszczególne formy z **těrt* nie będę tych typów rozpatrywał osobno, zaliczając je do typu *teret*.

*běrgǔ (AŁ 223) ma dziś na zachodzie po polskiej stronie nieraz kontyuant *berix* (2, 4, 5, 7, 8, 16, 23). W innych punktach w tych stronach słyszałem *berez*, forma ta panuje też wyłącznie w powiecie krośnieńskim i dalej na wschód (por. też nazwę teren. *Berez* w 20). Jedynie w 67 mamy znów niespodzianie *berix*. Na południu zawsze *berez*.

*běrstǔ (AŁ 171) zapisałem jako *berest* w 22, 24, 33, 40, 41, 43, 47, 52, 55, 58, 59, 76. Wyraz ten oznacza dziś czasem brzozę (np. 43, 52, 59).

*běrzǎ (AŁ 171) występuje wszędzie w postaci *bereza*. Czasem tylko (33) mamy formę męską *beres*, czasem też forma **běrza* zaginęła, a zastąpił ją **běrst* (por. wyżej). Pochodne *berezyna* (32), *brezyn'a* (71) znaczą również po prostu 'brzoza'. Mamy wreszcie nazwy krów *brezula* (3), *brezawa* (16). Jeśli w dwóch ostatnich nazwach mamy niewątpliwie dawne *tret*, to jednak w *brezyn'a* mamy raczej do czynienia z późnym zanikiem *e*, bo 71 leży na terenie o silnym akcencie wydechowym. W 5 zanotowałem gen. pl. *beres*.

*čěrmǔžǎ (AŁ 177) brzmi *čěremža* lub *čěremka* 21, 26, 47, 56, 57a, 58, 63, 67, 68, 71, 72. Pochodne *čěremšyna* w 40.

*čěrsłǎ (AŁ 27) mamy wszędzie w postaci *čeresło*.

*čěrsǔ zapisałem jako *čeres* 'trzos' w 2, 11, 36, 79.

*čěrsīnǔja brzmi dziś *čerešna* w 23, 24, 43, 50, 73, 76, 80.

**čěrv-* mamy w *čereva* (75) i *čereviki* (8, 9, 43).

**čěrz-* 'przez' (AŁ 225) zapisaliśmy w formie *čeres* w 30, 33, 35 i dalej na wschód; po południowej stronie Beskidu tylko w 73.

*děrvǎ (AŁ 163) mamy wszędzie w postaci *derewo*. Na wschodzie trafia się wymowa *d'erawo*. Pochodne *derewina* 38, *dereviannyǎ* 7.

**pěr-* (przedrostek czasownikowy — AŁ 384) brzmi na samym zachodzie (2, 3, 4, 5, 7, 8, 13, 78, 79, 80) *pre-*: *prejǎde*, *preskoču*, *prewleču*. Co prawda w 2 słyszałem też *peredilenyi*. W 14, 15, 77 i dalej na wschód mówi się *perejǎde* etc.

**pěr-* (przedrostek rzeczownikowy) słyszałem jako *pere-* w *pereruba* (55), *perejǎiku* 'przegrody w spichrzu' (21) *pereliž* 'ugór' (AŁ 221) w wielu punktach począwszy od 14 i 79 ku wschodowi. Formy z *pre-*: *prepusnyči* 'część konstrukcji dachu' (52), *pretak* (24, Mossoczy), *pretawliǎna* (18).

*pěrdǔ. Wszędzie słyszałem *naperet* 'naprzód', tylko w 79 *napret* || *naperet*³⁰. Zwykle też *peret* 'przód' i 'przed', ale w 77 *pred večerom*. Pochodne *peredni* (41, 79, 80). Wreszcie na całym obszarze *preči* (*preč'at* etc.) $\leq$ **pěrdǔ se*.

*pěrkǔ. W 50 słyszałem *na piperek*.

**pěrpěť-*. Rdzeń ten występuje w nazwach przepiórki (AŁ 144). Tylko na samym zachodzie mamy formy z *tret*: *trepjǔrka* 80³¹, *prepiǔka* 4, 5, 79; dalej na wschód *perepilka* lub *perepelyǎ* (*perapelyǎ*, *perpelyǎ*). Głoska *t* w *trepjǔrka* etc. powstała oczywiście na skutek dysymilacji *p*.

**pěrz-*. W 18, 26, 76 mamy *pres* 'przez' (AŁ 225), forma ta częsta też dalej na zachód. W 38 i 75 słyszałem formę *bres*, powstałą niewątpliwie przez kontaminację *pres* i *bez*. Ta ostatnia forma trafia się w znaczeniu 'przez' na całym obszarze po polskiej stronie; w każdym razie mamy ją z jednej strony w 14 i 15, z drugiej w 68 i 69. Po stronie czesko-słowackiej *bez* 'przez' nie słyszałem, o jego obecności (dziś lub dawniej) świadczy jednak *bres* w 75.

*směrkǔ (AŁ 181). Na całym obszarze mówi się *smerek* 'świerk'. W 2 i 3 słyszałem *smerečbina*.

*sěrbǎ (AŁ 32). Na całym obszarze mówi się *sriblo*, rzadziej *sribro*.

**sěrd-*. Środa nazywa się w 3 *sereda*, gdzie indziej o ten wyraz nie pytałem. *Oseredok* 'rdzeń drzewa' (AŁ 165) słyszałem po polskiej stronie wszędzie, począwszy od 8 na wschód z wyjątkiem 70 (Cisna), gdzie *seredok*, podobnie jak w 9. Po południowej stronie *oseredok* w 76 i dalej na wschód, gdy w 78 mamy *stredok* (AŁ 166). Wyraz *seredina* 'środek, rdzeń' (AŁ 166) słyszałem w 11, 30, 38, 47, 55, 77, 80. W 6 mamy adi. *seredni*, w 26 słyszałem *seret seǔa*, w 11 *stretkom* 'środkiem (drogi)'. Można też zanotować nazwę *S'eredync'i*, którą w 66 nadają mieszkańcom pasa podgórskiego. Wreszcie środkowy palec nazywa się w 20 *sredenec*.

**sěrš-*. W 3, 7, 15 słyszałem *striš*, *sriš* 'szron'.

³⁰ U Werchratskiego (Howor, 438) mamy tę formę z Roztoki (na pd. wsch. od 5), Mossoczy ma *pret*.

³¹ Werchratski podaje jeszcze *trepjǔka* z Ujaku (na wsch. od Starej Lubowli) i Legnawy na Spiszu (Znadoby II, 24) a także (Howor, 74) z 2 oraz *perepjǔka* z 7 i Roztoki (na pd. wsch. od 5, Howor, 25).

*těrbā występuje wszędzie jako *treba*; w 2 też *tra* ≤ *treba*. Na wzór *treba* urobiona też jest częsta nazwa rośliny *trebič* (przekręcona z łac. *cerefolium*), Brückner, *Słownik etymologiczny...*, s. 580).

*věrdū slyszalem w postaci *wret* w 8, 9, 15, 16, zaś jako *weret* w 75.

**věrt-* mamy w *wereteno* (3, 14, 21, 23, 24, 32, 33), lub *werteno* (41 etc.).

Nazwy gadów *věrtěnnūikū i *věrtěnnūicā (AŁ 154–155) mają w zasadzie na całym obszarze formy z *weret-* (*weretilnyk*, *wereturnyk* etc.). Na wschodzie (47, 55, 58, 63, 69, 71, 72) mamy *wertilnyk* z oczywistym zanikiem nieakcentowanego *e*. W 56 i 70 (Cisna) mamy *wyrtilnyk* (*we^rr-*) ze zwężeniem *e* nieakcentowanego, po którym do tego następuje grupa *rt* z miękkim *t*. W 32 *werytirnyk*. Tu raczej miękkość *t* spowodowała zmianę *e* ≅ *y*. Por. też wyżej ustęp o *ě. Wreszcie w 3 i 26 slyszalem *poweresto* ≤ **pāwěr(t)slā*.

*žěrbe (AŁ 101) mamy w postaci *žerebja* (*-bta*) w 38, 40, 41, 50, 52 oraz 43 i 44 (|| *hača*) i wszędzie dalej na północ i wschód³². Wszędzie na południe i zachód od tej linii mówi się ze słowacka *hača*.

*žěrdlā (AŁ 231) slyszalem jako *žereło* tylko w 6 i 36, przy tym mam podejrzenia, że to forma nieautochtoniczna (używali jej ludzie młodzi). W 47 zanotowałem dziwną formę *žyrebło* od człowieka, którego gwara uległa niewątpliwie pewnemu wpływowi ukraińskiego języka literackiego. Znacznie częstsze są formy o typie nieruskim: *žrudło*, rzadziej *žrudto* (7, 24, 55, 56, 58, 63, 67, 68, 69, 71), *žrodto* (55) i *žridło* (23, 28, 30, 33, 35, 38, 40, 41, 43, 44, 59, 76, 77), *žrydło* (26). Widzimy, że forma niewątpliwie polska występuje na wschodzie, na zachodzie zaś forma raczej słowacka (wsch. słow. *žridlo*). Jednak forma *žridlo* może też pochodzić od *žródlo* (por. *kriľ*, *driga*).

Psł. *tělt* brzmi jak *telet* lub *tolot*, nieraz jednak też jak *tlet* lub *tlit*, *tlut* ≤ *tlět.

*čělnūikū (AŁ 260). Członki palców nazywają się na całym obszarze *čelenky* z wyjątkiem 69 i 70 (Cisna), gdzie się mówi *kučalnyky*. W 68 i 71 *čl'enky*. Można sądzić, że forma ta brzmiała niegdyś *čel'enky*, a potem nieakcentowane *e* wypadło.

*mělkā brzmi wszędzie *mołoko* (AŁ 57).

*mělti. Bezokolicznik *mołoty* zapisałem w 56. W 36 mamy 3 sg. *ša mele*.

*pělxū mamy w *pelex* 'kosmyk' (16, 28, 33). Pochodne *peleş* 'zbite włosy' w 3 i *pelexate* (*włosu*) w 5, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 18, 33, 37, 41, 43, 52, 56, 58 — jeżeli tu rzeczywiście *tělt.

*pělti. Bezokolicznik *połoti* slyszalem w 9 i 56, *wopoloty* w 32, *spoloty* w 59. Zwoliński zapisał w 33 praet. *wopliu*. W 71 slyszalem *połe ša*, w 38 *polut*, w 9 *попозу* 'peł'. W AJPP mamy (mapa 438) *połoti* z 1 i 34, tamże *połe*, *połota* z obu punktów, wreszcie na mapie 434 part. *wypolota* z obu wsi.

³² W 34 *žyrybja* (AJPP, mapa 178).

*pělvā. W 5, 55, 79 slyszalem *połowa* 'plewy'. Pochodne *pelewynk* 'przybudówka w stodole' (AŁ 14) mamy w 2, 5, 7, 18, 21, 22, 24, 26, 30, 33, 36, 40, 41, 43, 44, 52, 69, 73, 76, zaś *plewnik* w 23 i 80. Wyraz *pelewen* 'stodoła', a raczej 'część chaty odpowiadająca stodole' etc. (AŁ 15) występuje na zachodzie od 3 aż po 16, 18 i 20 (na wschód od tej linii jeszcze w 27, 29 i 33), po czesko-słowackiej stronie w 75 i 78, gdy w 79 *plevinjka*.

sělzěni (-ū*) (AŁ 259) występuje na przemian w formach z *sleż-* (*-ž-*) lub *seleż-* (*-ž-*). Pierwszy typ obserwowałem w 3, 4, 5, 6, 7, 15, 16, 23, 30, 37, 40, 41, 47, 63, 68, 69, 79. Drugi mamy w 8, 13, 14, 18, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 43, 56, 58, 59, 67, 70 (Cisna), 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80.

**vělk-*. Formę *obołoči* zanotowałem w 14, 20, 24, 26. Przy tym jednak *vlečū* 'ciągnąć' mamy prawie wszędzie na całym zachodzie po 28 i 30, a także w 32, zaś na południu (*-či*) w 80. Dalej na wschód mówi się *tahnuti*, forma ta zresztą znana jest i na zachodzie. Praet. *vlik*, *vluk* występuje wszędzie tam, gdzie inf. *vlečū*. Formę *oblečū* zanotowałem w 3, 4, 5, 6, 8, 13, 15, 78, 79. Wreszcie *powlikač* 'łańcuch' 19.

žělbū zanotowałem jako *žolop* w 3, 21, 80. W 17 *žouip*. Pochodne: *žolobok* (63) i *žolopča* (55).

**žěld-* etc. mamy w *oželec*, *oželest* (AŁ 290 — 7, 13, 18, 20, 27, 26, 28, 32, 36, 38, 52, 57a, 63, 78).

Na grupę *ärt-* mam bardzo mało własnych przykładów. Wszędzie się mówi *robyty* (AŁ 366), wszędzie też *rozhartaty*. W 10 slyszalem *roščepa*, w 55 *rozumtu*, w 71 *rižnu* (pl.), w 58 *rowyn*, w 77 *rokutina*. Z nazw terenowych mamy *Rospuła* w 27, *Rostoka* w 18, 25, 27, *Rostokty* w 5 i 73, *Rostičky* w 55, *na Roždila* w 17, *Rosoxatča* w 59, *Riyni* w 18, 23, 24, 29, 52, *Riynā* w 53, *Rokutowec* w 73. W nazwie *Rastiū potik* (27) **ärt-* chyba wątpliwe.

Liczne przykłady na *ärt-* mamy w obu pracach Werchratskiego, w tekstach i słowniczkach.

Co do *ält-* nie mam danych. Por. Werchratski *Znadoby II* i *Howor*, teksty i słowniczki; np. *Howor 432 tinskyj 'što h lony'* etc. Jak widać, mamy tu stan ogólnoukraiński.

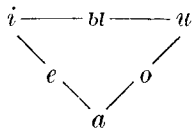
Systemy wokaliczne gwar łemkowskich

Trzeba najpierw powiedzieć parę słów o prozodii dialektów łemkowskich. Nie ma tu oczywiście mowy o fonologicznym iloczasiu. Akcent był wyraźnie ruchomy we wschodniej części omawianych tu gwar, a więc na wschód i północny wschód od linii, która w Czechosłowacji przebiega na wschód od miasteczka Medzilaborce (73), a w Polsce nieco na zachód od rzeki Osławy, a potem na południowy zachód od Sanoka. Na zachód od tej linii panował już akcent na przedostatniej, z tym, że im dalej na wschód, tym częstsze były ślady dawnego akcentu ruchomego. Akcent w zachodniej części „Łemkowszczyzny właściwej” (tj. obszaru, gdzie panował bezwyjątkowo lub przynajmniej w przytłaczającej większości

wypadków akcent stały) był słabo dynamiczny, skutkiem czego różnice między samogłoskami akcentowanymi a nie akcentowanymi były małe. Im bliżej granicy akcentu ruchomego, tym bardziej wzrastała dynamiczność akcentu. Koło Sanoka, nad Oslawą i dalej na wschód był to już akcent silnie dynamiczny (patrz ustęp o akcencie).

Na Łemkowszczyźnie w Polsce i w znanych mi wsiach w Czechosłowacji występowały w zasadzie cztery systemy fonemów wokalicznych.

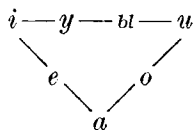
System „A” obejmujący sześć fonemów występował w Polsce w całej lemkowski części powiatu nowosądeckiego, w Słowacji np. w 77 i 79 w Szaryszu. System ten miał postać:

Fonem [u] (samogłoska płaska, gdy chodzi o położenie warg, średnia lub nieco tylna, gdy chodzi o poziome położenie języka, wysoka na wysokości pomiędzy o i u, gdy chodzi o wzniesienie środka i częściowo tyłu języka) kontynuuje tu psl. *y* (też po *k, χ, h*) i psl. *i* po *š, ž, č, ž* w powiecie nowosądeckim, a po *š, ž* w 77 i 79 (w tych dwóch wsiach psl. *i* po *č, ž* brzmi w zasadzie jak *i*). Fonem [i] w tym systemie (z psl. *i, é*, a także z dawnych ukraińskich *ō, ē*) mógł występować zarówno po twardej, jak i po miękkiej (*pričovok, nis, potik, susik, diti* 'dzieci'). Fonemy [a], [o], [u], [e] mogły występować po twardej i po miękkiej.

Drugi podtyp systemu „A” występował w dużej części obszaru lemковского po obu stronach granicy (po stronie słowackiej od Świdnika — 76 — na wschód, po stronie polskiej w wielu wsiach od powiatu gorlickiego na zachodzie, po obszar nad Oslawą i miasto Sanok). Fonem [i] miał tam, względnie ma, warianty szersze (*i, y*) po spółgłoskach twardych, węższe po spółgłoskach miękkich.

System „B” był siedmiofonemowy i miał postać:

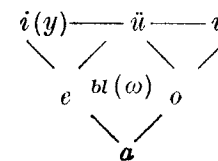

Miał on dwa główne warianty: jeden na samym zachodzie Łemkowszczyzny, drugi na wschodzie oraz tu i ówdzie w części środkowej. W Jarembinie (80) na Spiszu słowackim fonem [i] występuje po twardej i po miękkiej (*pripecok, hadina, poštil, pošis*), zaś fonem [y] po miękkiej lub *i*, lub też po twardej, ale przed *i* (*s'ył, mjyt, wywyrka, popjyl, diyra, ščytka, do Hnyst, kupyje*). Na miejscu *y* lub *iy* może czasem występować *i* (*dira, hñizdo*), ale nie na odwrót (zawsze *hadina* etc.). Fonem [u] pochodzi w Jarembinie (80) z psl. „*y*” (*sokytva*), z psl. *o* wzdłużonego (*wys, wyl*), wreszcie z psl. *i* po *š, ž, č, ž* (*žyt'a, hmoču* itd.).

W drugiej odmianie tego systemu, którą obserwowałem na wschodzie omawianego obszaru w 32, 36, 40, 41, 52, 59, 67, 68, 71, a na zachodzie (powiat gorlicki) w 6 i 14, dźwięk *y* (*i*) występował wprawdzie zawsze po twardej, ale dźwięk *i* po twardej i miękkiej. Trzeba więc tam przyjąć odrębność fonologiczną *y* od *i*, a że *y* (*i*) jest odrębne fonologicznie od *u* (*ty* 'tobie', ale *tu* 'ty') i tu więc wszędzie panował siedmiofonemowy system „B”. Jednak fonemy [y], [i] występowały tu w innym zakresie niż w 80. Fonem [u] był tu rzadszy, bo pochodził tylko z psl. „*y*”, oraz z *i po *š, ž* (w części zachodniej też po *č, ž*), gdy w 80 mamy też *u* ≤ *ō*.

W wielu miejscowościach (15, 16, 23, 56) panował stan przejściowy od systemu A do systemu B. Dźwięk *i* po twardej występował tam już tylko w resztkach na skutek daleko posuniętej palatalizacji spółgłosek (*nis* 'nos' ≅ *nis*). Skutkiem tego ustalał się powoli stosunek *y* (*i*) po twardej, *i* po miękkiej, a tym samym dźwięki *y* (*i*) oraz *i* stawały się wariantami jednego fonemu. Podobny stan obserwowałem w 76. W 56 panował również stan podobny, z tym, że raz zanotowałem tam dźwięk *ü*, resztkę odrębnego fonemu (zob. niżej).

System „C” ma również 7 fonemów, ale układ ich jest różny:

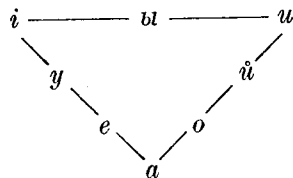
W najbardziej typowej postaci występował on w 70 (Cisna i Dołzyca) na południu powiatu leskiego. Fonem [ü] różnego pochodzenia występował tam zarówno po twardej, jak i po miękkiej (*wüs, küs'a, s'ül, süł, šüst, klüč*). Fonem [i] miał po twardej wariant *y*, po miękkiej wariant *i*. Fonem [u] miał po wargowych wariant *ω* (tylna, płaska, półwysoka): *modlo*.

Inne odmiany tego systemu występowały na zachód od 70 w powiecie leskim. W 72 fonem [ü] występował tylko po twardej, przechodząc przy tym często doraźnie w *i* (*nüs* || *nis*). W 55 proces zaniku *ü* zaszedł dalej, dźwięk ten i fonem zachował się już tylko po wargowej (*püp, büp* || *bip, ob'üs*; zob. wyżej o *ü* w sąsiedniej Komańczy — 56). W innych wypadkach *i* ≤ *ü* zaczynało już miękczyć spółgłoski poprzedzające (*nis* ≅ *nis*) albo też *ü* (po wargowej) przechodziło w *y* (*pyunyči*). Ewolucja fonologiczna dążyła tu więc do systemu „A”.

System „D” zaobserwowałem tylko w dwóch wsiach koło Leska (63 i 66). Charakteryzuje go występowanie fonemu [ü] odrębnego od *o* i *u* (*nüs* 'niósł', *plüu* 'plótł', *mjüt, lüt, klüč, püroz* 'próg'). Fonem ten występujący rzadko w pozycji akcentowanej przed twardą był tu silnie wzmocony przez dźwięk *ü* ≤ *o* występujący w innych pozycjach (zob. niżej). Ponieważ *i* mogło tu występować zarówno po twardej (*niš, nis*)³³, jak i po miękkiej

³³ Półmiękkie *s* należy uważać za wariant kombinatoryczny fonemu [s] w pozycji przed *i*.

(*susi*k, *stina*), jest ono innym fonemem niż *y*, które występuje tylko po twardej, a — jak na całej Łemkowszczyźnie — jest fonologicznie odrębne od *u*. System „D” ma więc taką postać:

System ten wykazywał cechy stałości w porównaniu z wyraźnie chwiejnym systemem „C”.

Przedstawiliśmy tu systemy fonologiczne występujące w najbardziej niezależnych pozycjach, w których nie zachodzi zjawisko usuwalności opozycji fonologicznej ani też nie występują wyraźnie różne od „typowych” warianty kombinatoryczne (pozycyjne). Teraz zajmiemy się fonemami w pozycjach „zależnych”.

Na całym obszarze łemkowskich dawniej części powiatów sanockiego i leskiego występowały w pozycji nie akcentowanej „redukcje” fonemów [e] i [o]. Redukcje te nie powodowały jednak zmniejszania się ilości fonemów wokalicznych w pozycjach nie akcentowanych. Nie były one regułą i zależały od tempa mowy i zmieniającej się siły akcentu. Toteż na całym obszarze bardzo często można było słyszeć w głoskach nie akcentowanych „normalne” *e* i *o*. W zgłoskach tych występowały jednak na miejscu *e* i *o* też samogłoski węższe: na zachodzie pow. sanockiego raczej niezbyt zwężone *e*, *o*, na wschodzie raczej węższe *ê*, *ô* (*pšén'yća*, *kûr'owa*). Tylko w okolicy Sanoka pojawiały się dość często w takich pozycjach dźwięki *y*, *u* (*pšyńyća*, *kurowa*). Ale i tu nie było to regułą, nieraz się słyszało u tych samych ludzi także wymowę *pšényća*, *kûrowa* lub nawet *pšenyća*, *korowa*. W zasadzie więc w pozycji nieakcentowanej mogły występować na wschodzie Łemkowszczyzny węższe warianty fonemów [e], [o], które w poszczególnych wymówieniach zlewały się już z *y*, *u*.

W środkowej i wschodniej części dawniej Łemkowszczyzny (po polskiej stronie od powiatu krośnieńskiego na wschód, po stronie czesko-słowackiej mniej więcej od 75 na wschód) mogły wąskie warianty fonemów *e*, *o* występować także pod akcentem. Najlepiej można było to zjawisko obserwować np. w punkcie 32 po polskiej stronie, a w Słowacji np. w 73 lub 75.

Samogłoska *o* uległa na obszarze środkowej i wschodniej Łemkowszczyzny zwężeniu pod akcentem: a) w pozycji przed *u* w następnej zgłosce (na *h'ûru*, np. w 32), b) w pozycji przed *o* zwężonym przez *u* w następnej zgłosce (acc. *kûr'ûwu*, *dûr'ûhu*), c) w pozycji przed *i* w następnej zgłosce (*p'ûtik*), d) w pozycji przed *o* zwężonym na skutek oddziaływania *i* (na *dûr'ûzi*), e) przed *u* lub *l* (z *nûy*, *pûlûla* 'pełła').

Samogłoska *e* uległa przed spółgłoską miękką zwężeniu na *ê* lub nawet

y (*wyr'χ*, *typ'yri*, *wěč'êria*). Zwężenia *o*, *e* w wymienionych pozycjach akcentowanych mogły być większe lub mniejsze, a nawet mogły się w ogóle nie pojawiać (*wérχ* || *wyr'χ* etc.). Tylko w 63 i 66 te wąskie warianty *o*, *e* zostały „pochwycone” przez istniejące tam fonemy [û], [y].

Fonem [u] występował na całym obszarze po wszystkich twardej i po obojętnej *š*, *ž* (*šbja*, *žbto*). W najbliższej okolicy Sanoka nie było grup *kb*, *hb*, *χb*, które tam przeszły w *k'i*, *χ'i*, *h'i* (*ruk'i*, *muχ'i*, *noh'i*). Na wschodzie obszaru, począwszy od środka dawnej łemkowskiej części powiatu krośnieńskiego fonem [u] nie występował po *č*, *ž*, w której to pozycji występowały dźwięki *i*, *y* będące albo wariantami fonemów [i], [y], albo „realizacjami” jednego fonemu [i].

Trzeba wreszcie zaznaczyć, że w części obszaru „łemkowskiego” na południe od Sanoka i Leska zachodziła w położeniu przed *u* usuwalność opozycji między fonemami [a] i [o] na korzyść fonemu [o]: *mou*, *vzoŭ*, *doyno*.

W stosunku do ogólnoukraińskiego cechowała łemkowskie systemy wokaliczne wyraźna archaiczność polegająca na zachowaniu odrębności fonologicznej psł. „y” od psł. *i* oraz na występującej w części obszaru odrębności fonologicznej kontynuantów ukraińskiego *ô* (*wûs*). Ciekawym i chyba wyjątkowym zjawiskiem był fonem [û] ≤ *ê w 63 i 66.

III. KONSONANTYZM

Spółgłoski dźwięczne w wygłosie

Spółgłoski dźwięczne w absolutnym wygłosie w zasadzie tracą dźwięczność na całym obszarze. Czasem co prawda słyszy się wymowę *bereh*, ale zwykle tylko na pytanie typu, „jak nazywacie brzeg rzeki?”. Chłop odpowiada wtedy nieraz z pewnym namysłem i wtedy może na niego oddziaływać świadomość istnienia dźwięcznej w przypadkach zależnych. Że takie oddziaływanie jest możliwe, świadczą o tym nader częste fakty, że na pytanie „jak nazywacie strych”, otrzymywałem odpowiedź *pot* (*pod*), choć potem stwierdzałem z całą pewnością, że mówi się tylko *pit*. Pod wpływem przypadku zależnego chłop wprowadzał *o* do nominatiwu. Po chwili często sam spostrzegał się, że informuje błędnie i mówił: „no tak, mówimy wprawdzie *pit*, ale przecież *na podi* z *o*”. W toku żywej rozmowy formy typu *pot* czy *pod* nie trafiały się oczywiście nigdy; zawsze słyszałem *id na pit* etc.

Wargowe

Prasl. *p*, *b*, *m* zachowały się bez zmiany przed prasl. samogłoską tylną, jeśli ta nie uległa zamianie na przednią. Tak więc w *powala*, *baran*, *butk*, *mbity*, *muza* etc. mamy „normalne” *p*, *b*, *m*. Przed $i \leq \bar{o}$ mamy stan dość niejasny. Na całym obszarze istnieje wyraźna tendencja do zmiękczenia *P* w $Pi \leq P\bar{o}$, jednak nie jest ona przeprowadzona do końca. Wszędzie prawie obok form *pit* (AŁ 2), *bik* (AŁ 234), *mist* słyszy się jeszcze też *pit*, *bik*, *mist*. Przed $u \leq \bar{o}$ (w 80 etc., np. *put*) mamy oczywiście tylko twarde wargowe.

Przed $i \leq \bar{e}$ występują prawie zawsze i wszędzie miękkie *p*, *b*, *m*. Wyjątki zob. wyżej (w rozdziale o $\bar{e}$). Przed $i, \bar{i}, y \leq *i$ mamy wszędzie na zwartym terytorium twarde *p*, *b*, *m* (wyjątki w 55: *biskupom*, *ja bu ta b'ila*), podobnie w zasadzie przed *e*. Jednak przed $e \leq *e$, $*\bar{e}$ zdarzają się tu i ówdzie półmiękkie wargowe. W 79 zanotowałem *p'es*, *p'ec*, *prip'ecok*, *m'eža*, w 36 *p'yči*, w 73 *t'ep'er* || *tepeř*, w 75 *t'yp'er* || *typeř*, w 50 *p'es*, w 49 *xlop'ec*, w 66 *t'ep'yr* || *tip'er* i *m'edu*. Poza tym w 51 słyszałem *čmeli*. W 48 *pec*, ale *pryp'ecok*.

Prasl. „*v*” na ogół zachowało swoją artykulację dwuwargową, brzmiąc jak *u* lub *w* (dwuwargowa szszelinowa). Przejście od jednej artykulacji do drugiej jest nieuchwytnie.

Miękki odpowiednik *u* (*w*) jest natomiast najczęściej wargowożębowy: *žvizda*, *vis* etc. Przed $i \leq \bar{o}$ mamy często *ú*, zdarza się jednak też typ *vis*. Przed $e \leq *e$, $*\bar{e}$ trafia się wyjątkowo *w'* lub *v'*. W 79 słyszałem *dw'eri*, *dw'erečka*, w 32 i 36 *w'ečur*, w 50 *w'ečyr*. W 50 też *úencyi* (zapożyczenie z polskiego). Również przed $er \leq \bar{r}$ zdarza się *w'*: *Na Čw'erti* (10), *čw'yrti* (49), *zm'yrvat ša* (55), *t'ep'er* (73).

Przed samogłoską tylną ulegają miękkie głoski wargowe rozsunięciu na $\bar{P} + \bar{i}$ lub $P + \bar{i}$. Występuje ono na całym obszarze, choć wyraźniejsze jest na wschodzie. Przy tym, o ile na zachodzie panuje typ *mjut*, *mjaso* (ewentualnie *mjut*, *mjaso* — AŁ 61, 69), to w centrum i na wschodzie wyraźnie przeważa wymowa *mnut*, *mjaso*. Wyłącznie pierwszy typ mamy na obszarze sięgającym na wschód po 77, 21, 17, 23 łącznie, gdy już w 76, 26, 24 mamy drugi. Ale i na wschód od tej linii nie panuje typ *mjaso* wszędzie, bowiem na północy w wielu miejscowościach bliskich polskiemu obszarowi językowemu mamy znów *mjaso*. Tak mówi się w 27, 28, 38, 39, 40, 41, a koło Leska w 65 i 67. Na południu niespodziewanie słyszałem *mjaso* w 73, wymowa ta sporadycznie trafia się i na obszarze, gdzie niewątpliwie panuje *mń*. W 24 słyszałem *mjažke*.

Wyraz **sveto* (AŁ 339) brzmi zwykle *šwato*, tak już w 2, 80 i dalej na wschód. Częste są jednak też formy *šwıato* (9, 17, 22, 28, 40, 44), *swıato* (10, 57a), *šy'ato* (5, 14), *šıato* (18, 70 — Cisna), *sıato*, *s'ıato* (13, 55, 56, 72, 73, 75), wreszcie *s'wıato* (15, 43). Mamy tu różne sposoby usunięcia miękkiego *ú*.

Opinia, że gwary Łemków nie mają *l* epentetycznego¹ nie jest słuszna.

Prasl. *wargowa + j* odpowiada i tu normalnie *wargowa + l*. Tak na całym obszarze mówi się *zemla* (AŁ 228), *hrabli*. Powszechna zdaje się być forma *konopli*, którą notowałem w 11, 78, 24, 64, a więc na samym zachodzie, w środku i na samym wschodzie². Prawie wszędzie występuje wyraz *kropła* (AŁ 285), a trafiająca się forma *kapla* (18, 22, 23, 26; niepewne dane mam też z 24, 36 i 63) ma też *l* epent. W formie *zemłaku* (4) brak *l*, ale to forma nowa, niewątpliwie zapożyczona z sąsiednich polskich gwar (por. *žimoki* z 34 w AJPP na mapie 286).

Inaczej ma się sprawa z nowym *l* epent., które się rozwinęło już na gruncie ruskim po wargowej przed $*a \leq *oja$ lub $*e$. Tak np. sklepienie nad ogniskiem w piecu nazywa się w 30 i 35 *pońibl'a*, ale w 72 *pidnybja*. Prasl. *sodorčje* (AŁ 274) brzmi na całym zachodzie *zdravja* lub *zдорovja* (o zasięgu form z *trat* i *torot* zob. odpowiedni rozdział) aż po 16, 18, 20, 77 łącznie. Tylko w 8 słyszałem *zdrawla* || *zdraujja* || *zдорouja*. Na wschód od wyżej wymienionych punktów mamy na przemian formy z *l* lub bez

¹ Dane Werchratskiego w Howor, 74 i Znadohy II, 47 są prawdziwe, ale odnoszą się tylko do części obszaru i dotyczą tylko pewnych form.

² Werchratski podaje ją też z Cigelki (na pd. zach. od 14) w Szaryszu, a także z 56 i 57a (Howor, 426).

l. Dość ustalony wydaje się stan we wschodniej części obszaru po stronie czesko-słowackiej, bo zarówno w 76, jak w 75 i 73 mamy *zdrawla*. Nad Oslawą i Solinką znów *zdooruia*.

Żrebię (AŁ 101) nazywa się w 55, 44, 42, 41 i dalej na północy i wschód *žerebja* (na południe i zachód od tej linii *hača*). Tylko w 47 i 59 słyszałem *žerebla*. W 34 (AJPP mapa 178) mamy *žjrybja*.

W zakresie ind. praes. czasowników mamy oczywiście pole od wyrównań pomiędzy 1 sing. typu **orblyo* a 3 plur. typu **orbeto* (AŁ 366), który także drogą rozwoju fonetycznego mógł przejść na typ *roblat* (por. *žerebla* $\leq$ **žerbe*). Formę *kupju* zapisałem w 80, a Zwoliński w 7, *robju* w 11; obie powstały oczywiście drogą wyrównania do panujących w tych miejscowościach *kupjat*, *robjat*. Ale już w 18, 23, 24, 22, 26, 21 mamy *kuplu*, w 27 *roblu*, *postawlu*, w 55 *rozumlu*. W 3 plur. mamy l epent. najczęstsze nie — jakby można było sądzić — na wschodzie, ale w środku naszego obszaru. Na samym zachodzie po 6 i 7 włącznie mówi się tylko *robjat* (AŁ 366), *kupjat*, w powiatach gorlickim, jasielskim i krośnieńskim panuje typ *roblat*, a w sanockim i leskim znowu *robjat* z wyjątkiem samego południa (32, 36, 43, 55, 72, 70 — Cisna). Typ *roblat* trafia się także w 47 i 59. Po południowej stronie Beskidu mamy w 80, 79 i 78 formy bez l, dalej na wschód oba typy.

W 23 zanotowałem *syplut* i *syple*, w 56 *polamle śa*.

W czasownikach częstotliwych na **-jati* mamy również oba typy (dane mam tylko ze wschodniej części): w 52 *worabiajut*, w 67 *stawiajut*, ale w 59 *rozmaulajut*, w 55 *zastuplay*, a nawet w 7 *postuplay*.

Z imiesłowów na **-jen-* słyszałem w 80 *robene*, w 76 *prawene*, ale w 75 *praulene*, w 33 i 55 *zroblene*, w 28 *pristawlene*. W 18 słyszałem *pretstawliņa*, w 79 *drobejka*.

Formy typu *worabiajut*, *robene* powstały chyba przez wyrównanie do panującego w tych samych stronach co one typu *robjat*.

Być może, że i w *planthro* 'strych nad stodołą' (p. ustęp o polskich kontynuantach nosówek) mamy l epent. Staromałopolskie **pattro* przejęte na grunt ruski mogło przejść w *pianthro*, a potem w *planthro*. Możliwe jest jednak też inne tłumaczenie tej formy (z **přatro* zamienione na gruncie ruskim na *prantro*, które z kolei przeszło na *planthro* przez dysymilację r).

Warto może zwrócić uwagę na l w *Stawlinec* (nazwa terenowa) w 73, por. polski góralski rzeczownik *stawińec*.

Nagłosowe **v* zachowuje się dość różnie. Przyimek i przedrostek **və* znalazł się z przyimkiem i przedrostkiem **u* i ma te same kontynuanty. Na południowym zachodzie brzmi on jak *u* lub *u*: *u mišti* 55, *u mišti* 70 (Cisna), 73, 75, *u liši*, *u tim*, *u nočy* 72. W innych okolicach mamy w tej pozycji tylko wyjątkowo *w* (*w mišti* 30, *w miški* 40, *w mišci* || *h mišci* 78), przy czym chodzi zwykle raczej o wymowę przypadkową, bo w zasadzie na całym obszarze od 80 aż po 76, 56, 57, 71, 69 włącznie panuje wymowa *h mišci* (notowana wszędzie — AŁ 347), *h liši* (26 i 38), *h lipcu* (60), *h nočy* (80,

29, 44), *h marcu* (21), *h młyn'c'i* (36), *h Rymanovi* (37 i 44), *h našim šiti* (66), *h Dolynaz* (nazwa terenowa 57). Przed bezdźwięczną *mamy* w tych samych stronach $\chi \leq v\bar{o}$: $\chi pecu$ (22, 23, 24, 26, 44, 59, 64), $\chi kolybi$ (38) || *w oseny* (44). W formach *wđity*, *wleču* (AŁ 373), *wluk* (AŁ 372) etc. mamy wszędzie *u*, *w* lub *v*.

W słowie **vbčera* (AŁ 301) mamy najczęściej f-. Sądząc podług słuchowego wrażenia jest ono identyczne z f- polskim. Głoskę dwuwargową i to raczej dźwięczną (przynajmniej z początku) mamy w 70 (Cisna) i 72 (*učera*). W 55 *učera*, w 73 *čara* $\leq$ *učara*, zaś w 75 (*w*)čara z bilabialnym *w* (φ) słabym i ginącym. W 24, 36, 41, 52 i 67 mamy *ščera* ($\leq$ *fčera*?).

Forma *fse* 'zawsze' (AŁ 305) ma prawie zawsze f. Natomiast obok *fšutko* (AŁ 411) mamy też często *šutko* (5, 6, 24, 26, 38, 43, 55, 58, 71, 73, 75, 77). Na samym południowym wschodzie mamy *ušyto* (67, 68, 69, 70 — Cisna). Podobnie formy *fšelakwi*, *fšeliakwi* etc. (AŁ 412) często tracą f. W 70 (Cisna) słyszałem *uščelaki* (plur.), w 43 *ošelejaki* (φ = bezdźwięczne *w*), w 75 *wšelijaki*.

Dość odrębnie zachowuje się **v* w formach **vđova*, **vđovica* (AŁ 248). Na całym obszarze mamy formy z *wđ-* (*uđ-*), ale oprócz tego występuje też *hđowa* (-*yča*) w 23, 26, 43, 44, 50, 52, 67 i *gđowa* w 2, 3, 8, 13, 16, 49, 73, 75, 76, 78, 79, 80. Widzimy, że formy z *g* są częste zwłaszcza na południu. W 2, 22, 24, 75 mamy też *gđowec*. Tylko w 55 i 70 (Cisna) słyszałem *uđovycyca*, *ođovycyca* (*o*, *ó* $\leq$ *u* patrz ustęp o *u*). Formę *gđova* należy chyba tłumaczyć dysymilacją *w* na *g*, zaś *hđowa* powstać mogła z *gđowa* w czasie gdy jeszcze tu i ówdzie była żywa zmiana $g \geq h$. Per. niżej o *gues* i *hnes* z *dnes*.

Zmianę $w \geq h$ obserwowałem też w *hwakwi* $\leq$ *wlakwi* (przez stadium pośrednie *wyakwi*, *wwakwi*) w 21.

Forma **vəši* brzmi w 24, 76, 79 *uši*. Przed *u* ginie czasem nagłosowe *w*, np. w *utka* 'wędka' (55).

W 80 słyszałem *rimne* 'równe' z asymilacją *u* do *n*. Por. *Řimni* || *Řimni* (nazwa terenowa) w 29. W 63a, 64 i 65 mamy *fist* $\leq$ *χwist*; poza tym *χwist* (jeśli nie *ogin*).

Głoska *p* uległa dysymilacji na *f* w *ftašok* (43). Jednak w 80 itd. *ptažyt*.

Nowe wargowo-zębowe *f* mamy też nieraz w obcych wyrazach, jak *falat* (AŁ 320), *fras*, *funt* etc.

Prasłowiańskie *t*, *d*, *n*

Prasl. *t*, *d*, *n* przed prasłowiańskimi samogłoskami tylnymi, które nie zmieniły się na przednie, zasadniczo nie uległy zmianie.

Ciekawe jest *pr* $\leq$ *t* w *pruča* $\leq$ *tuča* u starych ludzi w 18.

Przed *i* $\leq$ $\bar{o}$ mamy w jednych miejscowościach twarde *t*, *d*, *n*, w innych miękkie *t*, *d*, *n*, jednak czasem w tej samej miejscowości i u tego samego człowieka można zauważyć wahania; gdy chodzi o *t*, *d* przed **ō*, słyszałem

np. w 56 od tego samego człowieka *potik* i *pólik*. Najjaśniej można jeszcze wyodrębnić obszary o typie *nis* (AŁ 265), *niš*, *nixti* od obszaru z wymową *nis*, *niš*, *nixti*. Pierwszy typ obejmuje po polskiej stronie zachód (poza północnym Spiszem i okolicą Szczawnicy, gdzie się mówi *nys* etc.) po 15 (w 16 *ni* || *ni*, w 14 zawsze *ni*, w 19 słyszałem *n'ić*). W 17, 18 i dalej na wschód aż po 29, 30, 31 włącznie panuje wymowa *ni* z wyjątkiem 28, gdzie *ni* || *ni* i 22. Dalej na wschód znów *ni* z wyjątkiem obszaru obejmującego 43–44, 53, 56, 57, 58. Również w 40 *ni*, w 41 *ni* || *ni*. W 70 (Cisna) mamy typ *nüč*. Po stronie czechosłowackiej mamy w 80 oczywiście typ *nys*, w 79, 78 i 76 *nis*, w 77 *nis* || *nis*, w 75, 74 i 73 *nis*.

Grupa *st* nie przechodzi nigdy na *ś* przed *i* ≤ *ō*. Wszędzie się mówi *stiu*, *lastiuka* (ew. *st'it* etc.). W 44 słyszałem *lastkiuka* || *lastiuka*. Por. także *pusk'it* ≤ **postelj*.

t, *d*, *n* przed **e*, **i*, **p* są w zasadzie twarde, jak w innych gwarach ukraińskich. Jednak tu i ówdzie zdarza się w tej pozycji miękkość lub półmiękkość spółgłoski, głównie koło Sanoka i na południu. I tak w 50 mamy *masn'iečka*, w 73 *tep'er* (-*r*) i *pšenića*, w 75 *kłanić'i*, *pšenić'a*, *sanoćnik*, *gn'ys'*, *t'yp'er*, w 80 *kłanić'i*, *kon'ičina*, *nyš* || *hnyska*, *Palen'ic'i*, w 79 *sypan'ec* || *-n-*, *kwańic'i*, *tełatko*, *teta*, *teras*, w 3 *kłanići*, *kurnik*, w 2 *biżnik*, w 26 *nasadn'ica*, *kon'ič*, w 7 *na n'iznim kinci*, w 66 *t'ep'yr*, *n'ed'e* 'gdzieś', *ut'ec*, w 32 *n'esty*, w 44 *hn'ys*, *hn'yska*, w 55 *n'ytk*, *peren'esut*, *st'yranka*, w 74 *pšenić'a*, *eleńic'a*, *kłanić'a*, *snić'a*, *sanoćnik* (|| *dinyćok*, *Niže Sela*, *sypanec*, *ide*, *polidne*), w 76 *t'eta*, *t'epej*, w 4 *pšenića*. We wszystkich jednak wymienionych tu miejscowościach panują w znacznej większości wypadków twarde *t*, *d*, *n* przed **e*, **i*, **p*. Wyjątek stanowi tu może 74.

Jak mnie informowano w 75, w gwarach ukraińskich na południe od Stropkowa panuje wymowa typu *choditi*.

Przed *i* ≤ *ě*, *ē* oraz przed *a* ≤ **e* mamy normalnie środkowojęzyczne *t*, *d*. Tylko w 1 i okolicznych wsiach na Spiszu głoski te mają wyraźną tendencję do zamiany na palatalne afrykaty *č*, *ž* (*treća*, *qč'yk* etc.)³. Poza tym w 13, 55 etc. zauważyłem zdarzającą się czasem artykulację półafrykatyczną, bardzo przypominającą, przynajmniej słuchowym efektem, środkowosłowackie *t*, *d* (w 13 *kuč'it*, *neč'ita*, 2 *šidč'at*, 10 *dč'ukw*, w 14 *žytč'a*). Natomiast duża część naszego obszaru wykazuje inną tendencję, a mianowicie skłonność do przesuwania artykulacji *t*, *d* ku tyłowi:

Największą przestrzeń zajmuje forma *kisto* ≤ *tisto* (AŁ 60), którą najdalej na zachód zanotowałem w 80, 2, 4. Od tych wsi na wschód obejmuje *kisto* zwarty obszar, ciągnący się aż do 61, 47, 41, 42, 52, 58, 57a, 72 i 73 włącznie. Na obszarze objętym przez obie podane tu linie zapisałem *tisto* tylko w 17 i 39. Na wschód od niego mamy *tisto* w 50, 51, 59, 68, 70 (Cisna), 71, ale znów na samym północnym wschodzie *kisto* w 64, 65, 69, zaś *tisto* || *kisto* w 63a, a w 63 słyszałem coś pośredniego między *tisto*

i *kisto*. Przejście *t* ≥ *k* w tym słowie można oczywiście tłumaczyć dysymilacją, sądzę jednak, że dysymilację tę ułatwiła istniejąca niezależnie od niej skłonność do zmiany *t* ≥ *k*.

Inne formy z *k*, *g* ≤ *t*, *d* zagęszczają się przede wszystkim w południowej części powiatów krośnieńskiego i sanockiego, w Szaryszu, Zemplinie i w 55. Z drugiej strony wyspą z częstym *k*, *g* jest 40.

W 32a i 75 mamy *treki* (-*i*) ≤ *treč'i*, w 55 *duajč' ik* || *duajč'et*, poza tym w leżebnikach jak 11, 12, 20 etc. mamy zawsze *-t* lub *t*. Zwykle mówi się *χtiu* lub *χotiu* 'chciał' (AŁ 368), ale w 76 *χokil* || *χotiu*. Ciało nazywa się *tiło* w 21. Praet. *uteklč* ma wszędzie *t* (*ftik*, *ftuk* etc.). W 74 słyszałem *zaki-hayut* 'zaciągają', ale w 11, 21, 25, 26, 27 *zatihati*, w 55 *natihuyut*, w 2 *wytihat*. Formy *tutka*, *titka* etc. (AŁ 247) słyszałem tylko z *t*. W 2, 3, 5, 79 zapisałem *tiš* 'także'. Częsta nazwa terenowa brzmi *Čertiš* w 10, 16, 24, 29, 36, 56, ale w 71 mamy *Čyrkiš*. Wieś Czerteż pod Sanokiem (48) nazywają jej mieszkańcy *Čertiš*, ale *Čertižne* w Zemplinie nazywają *Čerkižne* w 36, 73, 75. W 32 słyszałem *f ščiki*, w 40 *w miški*, ale w różnych miejscowościach *na χurbeti* etc. Także plur. od *nohoč* słyszałem zawsze w formie *nixti* z *t*. Przed *a* mamy zawsze *t* w acc. *ta*, w formach *žyta*, *tahaty*, *tahnuty*, *šmita*, *χolat* (w 15 *grata*, w 38 *kóita*) jednak w 40 mamy nazwy części wsi *Zakuka* i *Pidhaka*). Dzieci nazywają się wszędzie *dity* (-*i*, AŁ 252), ale w 40, 75, 76 i 78 *gity* (w 76 || *dityna*, w 78 || *dity*, *dčityna*). Wyraz „dziura” (AŁ 405) brzmi *gira* w 25, 26, 27, 32, 36, 37, zresztą *dira*, *žira* lub *žura* (patrz niżej o *ž*, *ž'*). Formę *kisno* 'ciasno' stwierdziłem w 24, 31, 32, 36, 40 i niespodziewanie w 67, gdy w 21, 57a, 68, 71 słyszałem *tisno*. Formę *gijka* mamy w 21, 24, 25, 26, 27, 40, 55 (tu obok *diuka*), 78. W 77 zapisałem *giška* 'dzieża', w 32 *gižyna*, ale w 21, 24, 26, 27, 40 *diška*. Formę **včđeti* słyszałem tylko w postaci *wdity* (4, 6, 16, 17, 28, 30, 47, 68). Dziadek nazywa się w 10, 21, 55, 79 *didu*, ale w 76 słyszałem *voe. gidu*. Forma **vidělč* brzmi *vidiū* w 4, 6, 28, 31, 56, 71, 73, 80, ale *wygiū* w 40. W 40 też słyszałem *ogiš*, gdy w 17 i 23 *odiš*, w 14 *odina* (AŁ 39). W 76 mamy *rozgilenu* plur. Nazwy terenowe typu *D'iu*, *D'ilec*, *D'ilnići* mają *d* w 14, 23, 24, 27, 30, 35, 41, 51a, 57, 58, 59, 72, 80, zaś *g* w 32 i 40. Wieś Rozdziele ma nazwę ludową *Rozdila* (zapisałem w 17). W formie *kudil* (AŁ 36) słyszałem zawsze *d*, podobnie w loc. *na zađi*, *peredi*, *na wođi* etc. Również forma *merinda* (AŁ 402) występująca wszędzie w górach ma zawsze *d*.

O *t* w wygłosie zob. niżej.

Grupa **st* przed samogłoską niegdyś przednią zachowuje się różnie. W śródgłosie mamy na północy, a zwłaszcza na północnym zachodzie *ś* ≤ *st*. Południowo-wschodnia część obszaru raczej zachowuje *st* lub *s't* (*st*), w środku obszaru i w 40 zaznacza się tendencja do przejścia w *šk*.

*Stěna (AŁ 346) brzmi na północnym zachodzie *ścina* po 80 (|| *stina*), 79, 78, 14, 18, 24, W 22 Zwoliński zapisał *stina* || *ścina*, zaś w 8 słyszałem obok *ścina* też *stina*. Drugi obszar z wymową *ścina* obejmuje północny wschód i sięga po 35, 41, 52, 66, 68 (w 68 też *stina*). Od wschodu granica

³ Co do Spisza por. H n a t i u k, Rusyny, 57.

tego obszaru nie bardzo jasna, bo w 63 i 61 mamy *ścina*, ale w 63a *śc-* || *st-*. Formę z *śt* słyszałem też w 59. W 40 znów mamy *skina* w związku z tamtejszą tendencją do zmiany $t \cong k$. Formy z *st-* (*s't-*) lub *śt-* obejmują poza wymienionymi punktami też 36, 37, 55, 56, 57a, 58, 69, 70 (Cisna), a więc na ogół obszar południowo-wschodni. Na tym obszarze słyszałem *ścina* tylko w 71 (od człowieka w średnim wieku). Formy *s'kina*, *śkina* występują też w 26, 27, 28, 32, 33, 43, 73 i 77. W sąsiedztwie tego obszaru mamy formy powstałe przez przeobrażenie *s*, a więc *škina* w 20, 21, 25, 29, zaś *ckina* w 75 i 76.

*Postelj 'łóżko' (AŁ 11) ma dziś na północnym zachodzie kontyruant *pościl* po 10, 11, 79 (tu obok *postil*), 78, 20, 25, 76, 30, 28 łącznie. Na północnym wschodzie przeważa również *pościl*, mamy tę formę w 38, 39, 41 (tu || *poštil*), 52, 63, także w 71, gdy w 40 i 61 *poštil*. Formy *postil*, *poštil* panują na południowym wschodzie w 33, 35, 36, 37, 43, 53, 55, 56, 69, 70 (Cisna), 72, 73, ale mamy je też w 77, 79 (|| *pościl*) i 80. Wreszcie w 30, 31, 32, 75 mamy *poškil*, a w 44 *pustkil* (kontaminacja *postil* i *poskil*?). W 59, 66, 67 i 68 mamy inny wyraz: *postyla*.

*Szczęstje (AŁ 348) w fermie *śceśca* obejmuje dziś północny zachód po 80, 79, 78, 25, 26, 30. Na północnym wschodzie mamy tę formę w 38, 41, 52, 63, 67, gdy w 40 i 47 słyszałem *ścešta*. Na południowym wschodzie panuje *ścešta* || *śces'ta* (31, 36, 37, 43, 55, 56, 58, 68, 69, 70 — Cisna, 71, 73, 75, 76, 77). Wyjątkowo słyszałem *śceśca* w 57a.

Loc. od *misto* (AŁ 347) brzmi na całej północy *miści* po 80 (|| *mišti*) 79, 78, 21, 27 (z 25 i 26 nie mam danych), 28, 35, 52, 68, 71 i 69. Na północ, od tej linii tylko w 59 słyszałem *mišti*, w 40 *miški*. Na południu mamy *-st-* lub *-s't-* w 30, 31, 32, 36, 55, 57a, 58, 70 (Dołżyca), 73, 75, 76, 77, jednak w 56 słyszałem znów *miści*.

W wyrazie *kościlnyk* 'kościelny' (AŁ 337) występującym na zachodzie po 75, 26 i 23 łącznie mamy zwykle *-śc-*. Tylko w 4 słyszałem *-s'c-*. Na samym południu (80, 76, 75) mamy *-st-* lub *-s't-*, ale w 79 i 78 znowu *kościlnyk*. W zapożyczonym z polskiego wyrazie *jegomoś* (AŁ 335) występującym tylko po polskiej stronie (głównie na zachodzie) mamy zawsze *-śc-*. Tylko w 18 słyszałem *-s'c-*, zaś w 21 *śt* || *s'ć*.

W 2 notowałem z *lišcom*, w 79 *lišca*, w 38 *łyśca*. W 14 *lišćarna* (sic!) 'komórka na liście'. Wieś Uście Ruskie nazywa się u ludu w 14 i 15 *Uśca* (|| *-e* || *-o*).

W wygłosie mamy $st \leq st$ w tych okolicach, gdzie zwykle *-t* stwardniało, zaś *-s't*, *-śt* lub *-śc* tam, gdzie stwardnienie to nie zaszło. Lieczbnik „6” (AŁ 327) brzmi *šišc* na północnym wschodzie po 46, 49, 51, 59, 68, 69 łącznie z tym, że w 67 niespodziewanie słyszałem *šišč*, w 50 *šišc*. Na południowym wschodzie mamy *s't* w 53, 55, 56, 58, 70 (Cisna), 71, 73, 75, 76. Poza tym cały obszar zachodni po 78, 14, 20, 21, 31, 32, 36, 43—44, 52, 42 i 41 łącznie ma *-st*. Na obszarze tym tylko w 2, 13, 78, 77 mamy *šyist* (*-ist* $\leq$ *-st*?), zaś w 33 i 35 (Zwoliński) — *šis't*, wreszcie *šust* w 80.

W 1 mamy w śródgłosie, jak się zdaje, zwykle *śc* (*ścyna*, *poścył*, *perścyń*), w wygłosie *-st* (*kwst*, *serst*, *horst*, *piast*).

Na całym obszarze mamy zapożyczenia z polskiego lub wschodniosłowackiego zawierające *é*, *ž* albo *e'*, *ž'* lub *e*, *ž* na miejscu prasł. *t*, *d*. Tak np. dziecko nazywa się zawsze *zecko* (AŁ 251) na zachodzie po 17, 16, 6, 5, 8, 13, 79, 80 łącznie. Poza tym *zecko* || *dityna* mamy w 14, 18, 20, choć tylko *dityna* w 16 i 15. Zasięg wskazuje, że — mimo zupełnej zgodności z formą wschodniosłowacką — *zecko* zapożyczono z polskiego, widocznie w epoce, kiedy polskie *ž* było dla Łemków trudniejsze do wymówienia niż *ž*. W 41 obok *dityna* słyszałem *zecko* z *ž*. Oczywiście polskiego pochodzenia jest *gažina* lub *gaž'ina* 'drób' (AŁ 122). Wyraz ten występuje tylko po polskiej stronie na zachodzie po 23, 18 i 20 (łącznie) z tym, że tam, gdzie *e'* jest do dziś półpalatalne (*e'ilyi* etc.) mówi się *gaž'ina*, tam zaś gdzie *e'* $\cong$ *é*, panuje *gažina*. W 80 słyszałem *hadina* 'drób', reszta obszaru łemkowskiego ma inne określenia.

Wykrzyknik „cicho!” (AŁ 409) brzmi czasem *čixo* (2, 28, 40, 50) lub *e'ixo* (10). Zresztą *tyxo*; tak już w 8, 15 etc. Óma (tj. motyl nocny — AŁ 156) nazywa się na zachodzie *éma* lub *ema*. Po polskiej stronie sięgają te formy po 28, 24 i 21, po słowackiej — po 78 łącznie. Forma *éma*, panująca tam, gdzie ruskie **e'* przeszło normalnie na *é*, zaś *ema* tam, gdzie *e'* się utrzymało.

O formach *koćerba* etc. (AŁ 178) zob. ustęp o **ž*, o formach *paćurkby*, *zaćurka*, *ćotka*, *ćoća* (AŁ 247) zob. ustęp o **ě*.

W 40 słyszałem *žat*, w 47 *ž'adijuka* (nazwa terenowa), w 80 *Pid ž'adijuki* (ts.), w 79 *smierz'ux* (jakiś krzew), w 63 *kynž'urawby*, w 78 *kunž'erawby* o włosach. Śledziona nazywa się *śležin*, *śležon*, *seležun* etc. w 3, 5, 6, 15, 16, 18, 23, 32, 33, 36, 40, 41, 43—44, 63, 67, 78. W innych miejscowościach słyszałem zwykle formy z *-ž-*.

žura (AŁ 405) mówi się na północnym zachodzie po 13, 15, 16 i 17 łącznie (już w 11 *dira*) oraz na północnym wschodzie w 40, 41, 42, 50, 52, 59, 63. W 38 i 67 *đura* z *đ*, poza tym wszędzie *dira* (69 *đera*) lub *ğira*, w 21 *đ'gra*.

W 3 słyszałem *ćeśelskvi*, w 16 *haža jašćurka*.

Polskim wpływem należy też tłumaczyć *e* zamiast *é* w nazwach miejscowych *Wola Ceklyńska* 'Wola Cieklińska' (23) i *Macina* 'Męcina' (17).

Prasłowiańskim *t* i *d*, które znajdowały się przed wygłosowym jerem miękkim lub przed zanikłym później *-i*, odpowiada dziś (w absolutnym wygłosie) twarde *t*. Wymowa ta sięga po polskiej stronie w zasadzie po 43, 51a, 52, 42, 41, 38 łącznie, gdy już w 53, 54, 58, 59, 51, 50, 46 panuje (poza końcówkami 3 plur. i sing.) *-t*. Nie wszędzie jednak zjawisko twarzenia wygłosowych *t*, *d* przeprowadzone zostało równie konsekwentnie.

Najpowszechniejsza jest ta dyspalatalizacja w powiatach nowosądeckim, gorlickim, jasielskim i krośnieńskim, gdzie tylko wyjątkowo spotyka się formy z *-t*, które można wytłumaczyć wpływem cerkwi etc. Ale

już w 33 i 35 mamy *šist*, w 35 *pod'heu*, choć tu i tam *jedennaccet* i *dwaccet*. W 40 mamy stan wyraźnie przejściowy: z jednej strony *žolut*, *žot* z drugiej *it*, *piat*, *šist*, *deviat*, *žedenaičat* etc.

Na wschodzie stwierdzenie *t* jest zupełnie wyjątkowe, wszędzie mówi się *žolut* (AŁ 170), *it* (AŁ 377), *žot* (AŁ 378), *piat* (AŁ 326), *žedenaičit* (AŁ 331) etc.

Zupełnie inny niż w granicach Polski mamy obraz po stronie słowackiej. Stwierdzenie przeprowadzone konsekwentnie zaobserwowałem tu tylko w 77 i 78, gdy już w 73, 74 i 80 stale *-t*, zwykle też w 75 i 76, a czasem w 79.

Ponieważ nie wszystkie formy z *t* ≤ *t* mają ten sam zasięg, omówię kilka z nich szczegółowiej.

Žolut (AŁ 170) sięga na południowy wschód po 77, 26, 36, 37, 43, 52 (z 51a nie mam danych, w 41 mówi się *dub'iyka*) i 38 włącznie. Na zachód od tej linii słyszałem *žalut* tylko w 79 i 80, gdy w 1 mamy znów *žolut*. W 33 Zwoliński zapisał *žolut* || *-t*. Natomiast już w 76, 75, 73, 54, 58, 47, 40 i wszędzie dalej na wschód mamy *žolut*.

Formę *put* ≤ **pote* (AŁ 212) słyszałem w 6, 8, 15, 22, 23, 24, 26, 27, 28, a Zwoliński w 7, gdy w 11, 29, 43, 56, 58, 70 (Cisna) zapisałem *puť*.

Formy *piat* (AŁ 326), *deviat*, *dešat* (AŁ 330) obejmują zachód po 77, 26, 32, 37, 44, 52, 41 włącznie. Jednak na zachodzie mamy *piat*, *deviat*, *dešat* w 80, gdy znów 1 ma *piat*, *dešat*. W 46, 47, 49, 50, 51, 55, 59, 73, 75, 76 mamy formy z *-t*.

Formy *jedennaccet* (AŁ 331), *dwaccet* etc. z *-t* sięgają na wschód po 75, 44, 52, 41, 38 włącznie, w 40 mamy *žedenaičat* również z *-t*, poza tym na wschód od wymienionej linii panują formy z *-t*. W 80 słyszałem *žedenac* i *dwacat* etc.

Rozkaznik od **iti* brzmi dziś *it* (AŁ 377) na zachodzie i w centrum po linię 76, 37, 44, 50, 40 włącznie. Na zachodzie słyszałem *it* tylko w 80, natomiast na wschód od wymienionej linii — w 75, 73 i 59. Poza tym panuje na wschodzie rozkaznik *idi* (*-y*, *-yi*), nierzadki też na obszarze z *it*. Rozkaznik *žot* (AŁ 378) zapisałem w 17, 41, a także w (*žot_tu* w 63a)⁴, gdy w 40, 49, 51, 55, 58, 63, 64, 67, 68, 69, 70 (Cisna), 71, 72 mamy *žot* lub *žodi*. Rozkaznik *pot* 'pójdz' (AŁ 378) sięga na południowy wschód w zasadzie po 77, 30, 32, 44 z tym, że w 80, 26 i 35 mamy *poť*, gdy znów w 1 *pot*. Formę *poť* notowałem też w 76, 75, 73, 20, 59, 63a, zaś Zwoliński w 52. W 38, 44, 52 słyszeliśmy też *podit*. Wreszcie *but* (w *but tyžo* lub *tyžo but*) słyszałem w 5, 32, 33, 35, 38, 76, ale też w 63 (*but tyžo*) i 70 (Cisna). Formę *but* zauważyłem w 47, 50, 52, 56, 67, 69, 71, 76 — a więc na południowym wschodzie — a także w 80.

Zupełnie osobno należy traktować dawne końcówki 3 sing. i plur. praes. **-ti* i **-nti*. Po północnej stronie mamy tu zawsze *-t* i *to*, jak wiadomo, nie tylko na całej Łemkowszczyźnie, choćby najszerzej pojętej, ale też

⁴ Tu jednak może być mowa o asymilacji *t* do *t*.

na dużym obszarze gwar b. Galicji. Inaczej na południu. W 77, 78, 79, 80 mamy zawsze *-t* (*hbrmit* AŁ 292, *padat*, *šidat*, *robjat* AŁ 366 etc.), wyjątkowo w 79 słyszałem *jest*, w pozostałych trzech wsiach formy **est* nie notowałem. W 76 prawie zawsze *-t*, a jednak obok 3 sing. *mat* słyszałem też *mat* 'ma'. W 75 zapisałem od tego samego człowieka *hwarit*, *zakrywāt*, *mat* (1 r.), *tubjat* || *tublat*, *narobjat*, *s'ijut*, *s'piwajut*, *strilat* *s'a* obok *mat* (2 r.), *jest*, *s'pivat*, *stoiť*, *zowut*. W 74 w krótkiej rozmowie ze starym człowiekiem słyszałem *padat*, *nos'at* i *nakihajut*. W 73 znów *litat*, *padat*, *zmyrkat* *sa*, *dawat*, *mat* (2 r.), *mayut*, *zuwut*, *roblat*, *roskoťotit*, ale też *rumegat*, *zakrywāt*, *dawajut*, *zimujut*, *hwariat*. O miękkości *-t* por. też Kuraszkiwicz, Uwagi 59.

W śródgłosie mamy twarde *-t* w rozkazniku *itte* (AŁ 380) na całym zachodzie po 49, 41, 52, 75; w 79 *ite*. Dalej na wschód mówi się *idyite* (55, 58) lub *idit* (47, 68, 69, 71). Jednak w 67 słyszałem *vytte* 'wyjdźcie'. W 3 mamy *klatte*, w 4 *butte*, w 23 *potte*, w 1 *bute*.

Śródgłosowe *t*, *d* przed zanikłym **h* są twarde: *piaddešat* (*piadešat*), *dnes* (AŁ 416) etc. Wyraz **svadšba* (AŁ 255) brzmi dziś w 73 *svarba*, w 75 *svalba*. Tę drugą formę zapisał Werchratski w Wapieniku (na pn. zach. od 76), Kruźlowej (na pn. od 76) i Czertyźnem (na wsch. od 32 — Znadoby II 45).

Na miejscu prasł. *t* w **tl* mamy dziś zawsze zero w formach *pliy*, *pluu* ≤ **pletlo* (AŁ 376).

W prasł. grupie *dl* oczywiście *d* zanikło, jednak wpływ sąsiednich języków wprowadził niejedną formę z *dl* (*dl* etc.). Na całym obszarze mówi się *selo* (AŁ 213), *žalic'a* (AŁ 182), tylko w 79 słyszałem *žedlica* (por. też Hnatiuk, Rusyny) i *viu* lub *viuu* ≤ **vedlo*. Formę *ssile* (*-oi* etc.) ≤ *ššedloje* (o mleku, AŁ 75) zanotowałem w 9, 22, 30, 43, 52, *močyuo* 'bagienko' w 18 i 32, *višauo* w 21, *uudyuo* 'wędka' w 14, w *močilach* w 78, *motowylo* w 56, *s kryłami* w 2, *kopaťo* 'część sań' w 67. Przyrostek *-ylo* mamy też w nowym wyrazie *obertylo* 'nasad u wozu' (19). O formach *horlo*, *pidgarla* (AŁ 83) zob. ustęp o *r*; wszystkie te formy nie mają *d*. O *žereťo* (AŁ 231) w 6 i 36 zob. ustęp o **tert*.

W 73 słyszałem *prjali* 'przędli'.

Nowe *dl* ≤ *dyl* mamy w *šidlo* (wszędzie — AŁ 403), *šidlysko* 'siedzenie na wozie' (32).

Wpływ polski i słowacki wprowadził *mudlo* (AŁ 55 — wszędzie), *židlo* (AŁ 72 — zachód po 28, 30 i 76; na wschodzie mówi się *žyžyňa* etc.), *kožaduo* (wszędzie), *budla* (AŁ 87 — 4, 5, 6, 8, 13, 14, 15, 16, 18, 41, 63, 67 zresztą *žudobyna*, *statča* etc.), *na vjadlax* (71), wreszcie *žrudlo*, *žridlo* (AŁ 231, zob. ustęp o *tert*).

Ciekawa jest forma *žadlowec* (AŁ 184) z nowym *dl*. Obejmuje ona znaczną większość naszego obszaru, sięgając na wschód po polskiej stronie po 41, 52, 47, 57a, 71, 72 włącznie, zaś na południu co najmniej po 73. Forma ta panuje też w dialekcie wschodniosłowackim.

W 2 mamy *gla* z przejściem nowego *dl* ($\leq$ *dbl) na *gl*. Przejście to trzeba tłumaczyć chęcią utrzymania spółgłoski, która nie zamieniona na tylnojęzykową, upodobniłaby się do *l* (por. polskie gwarowe *lã*, dłuż. gwarowe *gla*). Werchratski podaje *la* z Rozstajnego (na pn. od 25, Howor 83) i *gla* z Roztok (na pd. wsch. od 5, Howor 170), a Mossoczy *dla* || *gla* ze Stawiszy. Poza tym nie obserwowałem tendencji do zaniku *d* lub jego zamiany na *g* w nowej grupie *dl*. W formach jak *pidlwyj* etc. *d* jest zawsze zachowane.

Stara i nowa grupa *dn* najczęściej nie uległa zmianie. Sporadycznie jednak słyszy się *nn* $\leq$ *dn*: *ienako* w 5, *zajenno* || *zajedno* w 24, *paskunnyi* w 56 (obok *holodn'yi*, *njvydno*, *bidniššćij*), *vinnyi* w 28 (gdy poza tym wszędzie słyszałem *bidnyi* — AŁ 310), *pojunne* || *-dne* w 26, *Pobinno* || *-dno* (nazwa wsi) w 47, *Swinnybi* || *-dnwi* (nazwa terenowa) w 30, *Swinnik* 'Świdnik' w 31, *Błunna* (nazwa terenowa) w 30, ale *Błudna* (ts.) w 31, *uanna* $\leq$ *ladna* w 9. Podobnie u Werchratskiego *binna* z Jastrzębika (na pn.zach. od 9, Howor 78) *parannyi* etc. z Maciejowej (koło 5), 26, 32a etc. Bardzo często ulega zmianie *dn-* w wyrazie *dbnbs (AŁ 416). „Normalną” postać *dnes* spotyka się bardzo rzadko (28, 53, 70 — Cisna). Formy *gnes* i *hnes* (*gneš*, *hneska* etc.) są rozrzucone po całym obszarze. Natomiast *neš* (-*y*-) występuje tylko na wschodzie (41, 46, 47, 52, 55, 60, 63, 63a, 64, 65, 68, 70 — Cisna), na zachodzie wyjątkowo w 80 (|| *hnyska*). Powstanie *g* w *gnes* można sobie tłumaczyć podobnie jak *g* $\leq$ *d* w *gla*. W *hnes* mamy zapewne *h* $\leq$ *g* jak w *hdowa*; znaczyłoby to, że w czasie, gdy w *dnes* zgłoska *d* zamieniła się na *g*, zmiana *g* $\geq$ *h* była jeszcze w wielu miejscach żywa.

Przed zanikłym *h* mamy dziś *ń* lub *n*. Tak np. forma *sonce* (AŁ 295) obejmuje dwa obszary: jeden na północnym zachodzie, ograniczony punktami 5, 8, 13, 14, 18, 17 (w dolinie Popradu mówi się *slonko*, tylko w 80 *slonko* || *slonce*), drugi na południowym wschodzie (75, 73, 55, 72, 70 — Cisna). Środkowy obszar od 78, 20, 23 na zachodzie do 76, 26, 30, 32, 43 — 44, 56, 71, 69 na południowym wschodzie zajmuje forma *sońce*. Zwykle mówi się *na kinci*; tylko w 36, 37, 47, 50 i 57 słyszymy *na kinci* (-*y*-). W 40 mamy *Zahińci* (nazwa terenowa), w 43 *Krymnańci*. Może *ń* powstało tu przez asymilację do *ć*. W 70 (Cisna) słyszałem *vikence*, w 30 *vikonce*.

W przyrostku *-bsk-* mamy normalnie na całym obszarze *ń*: *żeńskwi* (10), *dubjańskwi* (11), *uścańske* (15), *Tyzańskij* (26), *Pstrińska Hora* (32), *T'iśnańskij* (70 — Cisna) etc. etc., jednak trafiają się też formy z *n* twarde: *oriabinskij* (80), *Florinske* (6), *Doużanskij*, *Barwinske* || *Barwińskij* (31), *Tuńenskij* || *Ščawenskij*, *Zubeńskij* (58) etc. Miękkie *ń* przechodzi w tej pozycji na północnym wschodzie czasem na *i* lub nawet *ĩ*: mamy tu takie formy, jak *wolański* (41), *Berešćajiska Woła* (67), *Turyjsko* (68). Wszystkie miejscowości, w których to zjawisko zauważyłem, mają znaczny procent Polaków, można się więc tu liczyć z wpływem polskim.

Przed przyrostkiem *-bstwo* mamy *ń* w *Ubraństwo* (nazwa terenowa)

53; poza tym brak mi danych. Forma **mьnbš-* ma *ń* (*meńšy*, -*a* etc.) w 7, 38, 73 i 79; w 80 słyszałem *men'šy*, Zwoliński słyszał w 33 *najtonše*.

Dawne miękkie *ń* wygłosowe stwardniało często niezależnie od tego, czy pochodziło od *-nj-*, czy też od *n* zmiękzonego niegdyś przez wygłosowy *ь* lub *i*. Zasadniczo zjawisko to występuje na tym samym obszarze, co dyspalatalizacja *-t*, jednak i tu mamy pewne wahania.

Kamín (AŁ 235) mówi się po polskiej stronie na zachodzie i w centrum aż po 38, 41, 52, 43, 37 włącznie, gdy w 40, 47, 58, 56, 55 mamy *kańin*. Z innych punktów na pograniczu obu form nie mam danych. Tylko w 3 słyszałem *kamín'*, nie wiadomo, czy lekkie spalatalizowanie nie było tu rezultatem jakiejś tendencji do poprawności, lub doraźnego wyrównania do przypadków zależnych, o jakim była mowa w ustępie o zaniku dźwięczności wygłosowych spółgłosek. Po stronie słowackiej mamy *kańin* z jednej strony w 80 i 78, z drugiej w 73. W 79 słyszałem *kamen* || *kańen'*, w 75 *kańin'*, natomiast w 77 i 76 *kańin* z *-n*. Z 1 (gdzie zresztą stale *-ń*) brak danych.

Formę *jeńen* (AŁ 134) z zupełnie twarde *n* słyszałem najdalej na wschód w 38, 51a, 52, 54, 43, 37 (niespodziewanie słyszałem znów *jeńin* w 66). W 40, 47, 50, 51, 53, 58, 59, 44 i dalej na wschód panują już formy z *ń*. Stan jest tu o tyle różny niż przy *kamenb, że na obszarze, gdzie w zasadzie mamy *jeńen*, formy z *ń* lub *n'* są wcale częste. Tak więc w 33 i 35 słyszał Zwoliński *ylyń*, *eleń*, w 37 *ylyn'*, w 22 *jeńen'*, ja zaś formy z twarde *n* lub miększym *n'* słyszałem w 3, 5, 11, 14, 15, 21, 26, 28, 32, 41. W 30 słyszałem znów nom. sing. *jeńeni* z *-ń* rozłożonym na *ń* + *i*. Zarówno formy z *n'*, jak i z *-ni* możemy tłumaczyć dwojako. Albo można przypuścić, że dyspalatalizacja nie wszędzie doszła do twardego *n*, ale czasem zatrzymała się na stopniu *n'*, zaś w 30 uniknięto jej zastępując trudną głoskę przez *-ni*, albo też, że wszędzie panowały już formy z *-n*, ale w wielu miejscowościach (zapewne nie u wszystkich osób) *-ń* zaczęło ponownie przenikać do nom. sing. pod wpływem przypadków zależnych. Jednak realizacja czystego *-ń* środkowojęzykowego jest jeszcze dla Łemka trudna, stąd zamiast tego dźwięku pojawia się *n'* lub nawet *-ni*. Można by przytoczyć argumenty przemawiające za każdą z tych hipotez.

Po stronie słowackiej słyszałem we wszystkich punktach *jeńen* (*oleń* etc.).

O wiele konsekwentniej jest przeprowadzone (czy utrzymane) stwardnienie *-ń* w formie *kin* (AŁ 96). Sięga ona po polskiej stronie po 40, 41, 42, 51a, 52, 43, 37 włącznie, gdy w 44, 58, 51, 50, 47 mamy już *kiń*. Na zachód od wymienionej granicy słyszałem *kiń* tylko w peryferycznych punktach (39, 2, 3), zaś Zwoliński *kiń* || *kin* w 33, poza tym wszędzie (nawet w 11, 35, 40) mamy formę z *-n*. W 1 *kiń*. Po południowej stronie Beskidu mamy *kiń* (-*bi*-) w 73, 75, 79 i 80, *kiń* || *kin* w 78, zaś *kin* w 76 i 77.

Wyraz *ognb (AŁ 7) ma również twarde *-n* wszędzie po polskiej stronie po 40, 41, 42, 45, 52, 44, 37 włącznie (z 51a nie mam danych). Na zachód

od tej linii tylko w 39 słyszałem *ohen*’, poza tym wszędzie twarde *-n* (z 2, 10, 11 brak mi danych). Również po stronie słowackiej wyraz ten brzmi *ohen* na zachodzie i w środku obszaru po 75 włącznie. Dopiero w 73 mamy *ohyn*’.

Jesień (AŁ 294) nazywa się po polskiej stronie na zachodzie *ośin* po 40, 41, 52, 58 (sic!), 44, 37 włącznie. Na zachód od tej linii słyszałem *osiń* tylko w 6 i 9, zaś *-n*’ w 28. W 42 i 50 również *ośin*’, dalej na wschód mamy *-ń* w 47, 53, 55, 57a, 59, 63, 64, 70 (Cisna), 72; w 56 nawet *uośiń* || *uośi*’. Jednak w 67 słyszałem formę z *-n*’, zaś Zwoliński zapisał *-n* w 68 i 69. Po stronie czesko-słowackiej słyszałem *ośin* tylko w 77; w 73, 75, 76, 78 mamy *osiń*’ zaś w 78 i 79 zanotowałem *-n*’.

Wyraz **zarań* (AŁ 302) ‘jutro’ typowy dla „właściwej Łemkowszczyzny” (z wyjątkiem 80, 2, 10, 11, 79 i zapewne 1, gdzie mamy *zautra* tak jak na wschodzie) ma po polskiej stronie (sięga po 38, 33, 36, 37 włącznie) zawsze *-n*. Natomiast po południowej stronie Beskidu, gdzie wyraz ten sięga od 78 na zachodzie co najmniej po 73, mamy w 78, 77 *zaran*, ale w 76, 75, 73 *zarań*.

Odpowiednik stodoły lub jej części nazywa się w 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 27, 35, 78 *pelewen* (AŁ 15). Wyraz ten miał dawniej *-ń*, o czym świadczy wsch. slc. *pleveň*, oraz łemkowskie przypadki zależne (*pelevnu* acc. w 75 etc.).

Modrzew nazywa się *modren* w 8 i 22; w 4, 5, 6, 9, 13, 17 słyszałem *modren*’, w 29 *mudryn*’, w 2, 3, 16, 30, 31, 47, 60 formy z *-ń*. W 24 znów *mondżyn*, gdy w 67 *mondżyj*, w a 70 (Cisna) *mudryj*. W tych ostatnich formach *-i* mogłoby także pochodzić z *-ń*. Po południowej stronie tego wyrazu nie spotykałem poza 80, gdzie mówi się *modriń*. Widzimy, że *-ń* lub *-n*’ są w tym słowie we właściwej Łemkowszczyźnie częstsze niż w innych formach na **-ń*. Tłumaczy to się tym, że formy wymienione są, jak się zdaje, rezultatem niedawnego „importu” z obszaru polskiego; bardziej autochtoniczny jest na zachodzie polski również pierwotnie *škwirk*, *skwirt* (w znaczeniu ‘modrzew’), zaś na wschodzie raczej forma *mudryk*, *mudra*, *mudryna* etc. (AŁ 183).

Forma **grstamb* (AŁ 264) brzmi w 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28 *hwrtań*. Na zachód od linii 28, 26 nie słyszałem nigdy formy z *-ń*. Tylko w 17 obok tubyleczego wyrazu *hwrtań*, który nabrał znaczenia ‘krtań zwierzęcia’, mamy dziś także oczywisty polonizm *krytań* — ‘krtań człowieka’. Na wschodzie mamy *hartań* w 55, 69, 71, 72, *hartan*’ w 70 (Cisna), zaś *hartan* w 68. Zresztą na wschód od 28 i 26 mówi się najczęściej *hwrtańka* lub *hartańka*, pierwsza z tych form znana jest też na zachodzie. Po stronie słowackiej mówi się *hwrtań* w 77 i 78, *hwrtań* w 76 i 80; w innych punktach nie znalazłem formy **grstamb*.

Jęczmień (AŁ 196) tylko na północnym wschodzie ma nazwę pochodzącą od prasł. acc. *ječmeně*. W 38, 41, 51a brzmi ona *ječmin* (*ie-* etc.); w 50, 51 i 68 słyszałem formy z *-n*’, w 40 *ječmińi* z bardzo krótkim *-i*

(por. wyżej *ječmińi* w 30). W 43 zapisałem *ječmin*’, ale autochtoniczna forma brzmi tam *ječec*, również *ječmin*’ || *ječec* słyszałem w 70 (Cisna), gdzie *-n*’ trochę niespodziane. W 47, 48, 59, 62, 63, 63a, 64, 66, 67, 69, 71 mamy *-ń*.

Nazwa jabłoni brzmi *jablin* (*-l-* etc.) w 25, 38, 41, 51a, 52, 54, *jablon* w 29, *jablin*’ w 39, *jabliń* || *-n*’ w 56. Nie całkiem pewny zapis *jablin* mam z 46. Formy z *-ń* słyszałem po polskiej stronie też w 40, 47, 48, 61, 63a, 66, 67, 68, 71, 57a, 57, 55, 72, 70 (Cisna), a więc prawie wyłącznie na obszarze o wyraźnie ruchomym akcencie. Po stronie czeskosłowackiej mamy *-ń* w 79 i 80; z innych miejscowości brak mi danych.

Na wschodzie trafia się czasem *-i* ≤ *-ń*; tak w 56 *uośi* || *uośiń*, w 73 *šelejji*.

O miękkości *-ń* por. też Kuraszkiewicz, Uwagi 59.

Dawne twarde *n* brzmi dziś przed *k* zawsze jak *ŋ* tylnojęzykowe na całym omawianym obszarze (*hwrtańka*, *jablińka*, *škaurońky* etc.). Tylko prarus. *tonak-* (AŁ 38) brzmi dziś *tońkwi*, *tońke* w 4, 17, 20, 21, 40, gdy w 2, 14, 79, 32, 55, 72 słyszałem *tonkwi*, *tonke*. W 56 słyszałem w tym wyrazie *-ŋ-* i *-ń-*.

Dość nieregularnie są rozmieszczone formy *bodeńka* i *bodeńka* (AŁ 53). Pierwsza panuje na północnym zachodzie, gdzie począwszy od linii idącej przez 17 i 21 słyszałem *-ń-* tylko w 80, 14 (tu || *ŋ*) i 77. W środkowej części omawianego obszaru przeważa *-ń-*, zwłaszcza na północy, gdy nad Oslawą i Solinką występują obie formy na przemian. W 73 słyszałem *bodeńka*. Koło Rymanowa i Sanoka mówi się *masnyčka*, w 43—44 i w 55 *bodeńca*. Mossoczy ma *bodeńka* w Stawiszy (na pd.zach. od 15).

Forma *studeńka* ‘źródło’ (AŁ 230) występuje na zachodzie mniej więcej po 30 i 75; dalej na wschód wyraz ten na ogół nie znany, choć słyszałem go — również z *ŋ* (*studynka*) — w 38 i 47. Formę *studeńka* zapisałem w 22 i 40.

Wyraz *huńka* (zdrobnienie od *huńa* — AŁ 41) występujący w powiatach krośnieńskim i sanockim (mam go jednak też z 80) ma zawsze *ń*. W 33 słyszał Zwoliński *hukija*, tę samą formę mamy w AJPP z 34 (mapa 390). W 30 i 31 słyszałem *malijka*, ale w 44 i 73 *maleńka*, a w 70 (Cisna) *malejka*; w 43 znów *kušejka* || *kušejka*. W 34 mamy też *mušejka* ‘woreczek z pęcherza’ (AJPP mapa 372). U Werchratskiego (Howor 70) czytamy *sonejko*, *siwejki* etc. z 43—44 i również z 43—44 *čornejki* || *čornejki* (Howor 185).

Czasami zdarza się dysymilacja *nn* ≥ *ln* lub *rn*. Tak np. w 52 mamy *čatynnyk*, ale w 38 *čatylnyk*, zamiast *veretinnycá* (*-ennića* etc., nazwa gada) mamy w 13, 14, 15, 18, 21, 22, 38, 56, 80 formy z *-ln-*, w 76 formę z *-ln-*, w 79, 3, 5, 6, 7, 8, 44 z *-rn-*, w 4 z *-n-*, w 77 z *-n-* i *-ln-*. Podobnie zamiast *veretinnnyk* (*-tunnyk* etc., również gad) mamy formy z *-ln-* w 78, 28, 30, 36, 37, 41, 43, 47, 55, 56, 63, 67, 68, 69, 70 (Cisna), 71, 72, 73, gdy w 75 występuje forma z *-ln-*, w 52 z *-un-*, zaś w 9, 13, 32 i 33 formy z *-rn-*.

Prasl. *tj* brzmi jak *č* (*č*, *é*) etc., lub jak *c* (*c*, *é*). Poszczególne formy podają w porządku alfabetycznym.

*batja. Być może, że od tej formy prasłowiańskiej należałoby wyprowadzać *bača* 'główny pasterz owiec', dziś częściej 'znachor' (AŁ 115), choć bezpośrednio wywodzi się z rum. *baciu* lub węg. *bacsa*.

*gatj-. Formę *gačbu* (*čy*, *či*, *éi*) słyszałem w 2, 9, 10, 11, 24, 41, 43—44, 70 (Cisna), 75.

*χotjō (AŁ 367). Formy *χeu*, *χeš*, *χcut* etc. sięgają na wschód po 16, 18, 20, 78 włącznie z tym, że w 6, 14, 20 słyszałem też *χoču*, zaś w 15 ja, a w 7 Zwoliński zapisałiśmy tylko *χoču*. Oprócz tego *χeu* || *χoču* zanotowałem w 40, a *χeš* || *χočeš* pod Sanokiem w 50 (ma być też w Wolicy).

Trudno zdecydować, czy różne formy oznaczające 'quamquam' (AŁ 349) należy wyprowadzać od *χotj-, czy od *χot*. Przeważa stanowczo *χoc* z twardym *c*, jednak na samym wschodzie mamy *χóč* (w 56, 57a, 63, 69), *χoč* w 67 i 58 (tu || *χoc*), *χot* w 40, 47 i 71, *χoc* w 68 i 76. W 33 *χočaš*. Formy typu *χockoli* (*χockedy* — AŁ 300) mają *c* wszędzie na południu z wyjątkiem 80, zaś po polskiej stronie sięgają po 38, 43—44, 55 włącznie, *χockoly* mamy też w 58. Formy z *č* (*č*) mamy w 56, 67, 70 (Cisna) z jednej strony, w 80 z drugiej. W 40 i 68 występują formy z *-č-*, w 71 mamy *-t-*, w 59 *-c-* || *t*, w 63 *-t-*. Łemkowskie *χoc* może się łączyć z wsch. słowackim *χoc* z *c*) ≤ *t*.

*kočja. Formę *kučba* 'chlew' mamy w 17, 18, 24, 55 (*-č-*), 59. W 78 *kučiku* 'chlewy'.

*občj-. W 4, 5, 6, 8, 40, 47 słyszałem *opčbu* (*-i* etc.), w 16 *vipčyji*.

*ovotj-. (AŁ 190). Owoce nazywają się zwykle *sadowina*. Mamy jednak też *owoc* 22, 77, *owocj* 67, *owocina* 21. Formy z *č* (*č* lub *é* ≤ *č*) notowałem w 3, 15, 17, 20, 23, 40, 70 (Cisna).

*pletj-. Formy *plečbi*, *plyčbi* etc. mamy w 32, 36, 56 i 67. Mosscezy podaje *opliča*.

*platja. Na całym prawie obszarze mamy formę *placa* z wyjątkiem może samego wschodu (w 68, 69, 70 — Cisna slyszełiśmy *plachna* zaś z 64 i 67 nie mam danych, ale w 73, 71, 58, 63 już *placa*).

*tjudj-. Forma ta wszędzie, gdzie jest używana, brzmi dziś *čužyji*, *čužyji*, *čyžyji* etc. (czasem mówi się *čyžja* 'cudza' etc.), zawsze z *č* (*č*, *é*).

*tročj-. W 78 slyszełam *tručati knjom*.

*utj-. Formę *onutja slyszełam w 2 jako *onučbu* nom. plur., w 44 jako *un'učky*.

*včtj-. Miękkie *č* lub *c* mamy w formie *običati*. Tylko tam, gdzie każde *c* stwardniało, mówi się *obicati*. Oczywiście we wszystkich tych formach mamy kontynuanty prazachodnio-słowiańskiego *c* ≤ *tj*.

*vetje (AŁ 322). Zasięg formy *vece* podałem w ustępie o praruskim 'a'. W 50 mamy *vény* 'więcej'.

W odmianie imiesłowów mamy zwykle *č* (*č*, *é* ≤ *č*): *pozučene* 30, *po-*

zložene 58, *pozoločane* 33, *plačeno* 43, ale też *pozlačano* 58. Podobnie *žabjača* 24, *žabjači* nom. plur. 75, *operačyji stolec* (w 10 od chłopca urodzonego w 9).

Tak samo jak *tj zachowuje się oczywiście *kt:

*mokt-. Wszędzie mówi się *micntu* etc. z twardym *c*. W 6 *moc* 'dużo'.

*noktb (AŁ 275) brzmi wszędzie *nič* (*nutč*, *nič* etc.).

O *pektb zob. wyżej w ustępie o *e.

Bezokoliczniki typu *velkti (AŁ 373), *pekti (AŁ 375), *čłkti, *sekti mają zawsze *č* (*č*, *é* ≤ *č*) na miejscu dawnego *kt*. Wszędzie mówi się *pečbi* (*pečbi*, *pičbi* etc.), w 78 slyszełam *toučbi*, w 56 *syčbi*. O *velkti zob. ustęp o *telt.

Prasl. *dj* brzmi dziś w zasadzie jak *ž* twarde lub miękkie (też *ž* ≤ *ž*), rzadko jak *ž* (*ž*, *ž*), wyjątkowo jak *z* lub *z*.

*dedj-. Odzież (AŁ 39) nazywa się *odeža* w 4, 5, 6, 7, 8, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 28, 30. W 23 i 40 slyszełam *odiš*. Poza tym slyszy się *ubrańa*, *lažyt* etc.

*gordj-. W 41 mamy *gruža* — 't.s. co *carok* w górach'.

*medj-. Miedza (AŁ 217) nazywa się po polskiej stronie na wschodzie i północy *meža* po 2, 9, 18, 20, 24, Żydowskie (na pd. od 24), 28, 38, 40, 42, 52, 59, 68, 69 włącznie. W 71 slyszełam *m'ėža* z twardym *ž* ale z *é* świadczącym o niedawnej miękkości tej spółgłoski. Miękkie *ž* (*mežja*) mamy w 21, 30, 36, 41, 50, 53, 55, zaś po stronie słowackiej w 80 i 73. W 58 *mėžja* || *mižja*, gdy w 21, 26, 32, 35, 37, 43, 56, 70 (Cisna), 75, 76, 77, 78, 79 *mežja* (*myžja* etc.) z *ž* zupełnie identycznym z polskim *ž* w wyrazie *działo*. Formę *meža* slyszełam tylko w 13, zresztą obok *mežja*. Przyimek *między* (AŁ 242) brzmi w zasadzie na całej północy *mežy* (*-e*) etc. z *ž*. Jednak w 7, 26, 33, 40, 41, 58, 68, 71 zanotowaliśmy typ *mežy*, zaś w 22, 23, 70 (Cisna) *-ž-* || *-ž-*. Formy z miękkim *ž* mamy w 21, 30, 36, 52, 57a, 73, 79, zaś typ *mežbi*, *mižbi* w 43, 57, 75, 76, 77, 78. W 43 artykulacja *ž* jest tak słaba, że u tego samego człowieka slyszy się raz *mežbi*, raz *mežbi*. W 55 niespodziewanie *meže*, z 72 nie mam danych.

*podj-. Być może, że od *sapodja należy wywodzić *spuža* 'opadłe szpilki drzew iglastych' w 58. Por. jednak huculskie *spuža* 'popiół' (z rum. *spuză*).

*predj-. Przędza (AŁ 37) nazywa się po polskiej stronie *prjaža*, na północnym zachodzie po 18, 20, 22, 24, 27 i na północnym wschodzie (40, 41, 42, 51, 52, 59, 63, 64, 67, 68, 71). Po południowej stronie Beskidu mamy *-ž-* tylko w 80 (gdzie zresztą slyszełam też *prjaža*) i 77. W 39 i 47 slyszełam *prjaža* || *prjaža*. Miękkie *ž* mamy w 30, 33, 38, 43, 50, 55, 58, 72, 75, 79, zaś *prjažja* slyszełam w 21, 25, 32, 36, 70 (Cisna), 73, 76, 78.

*rodja (AŁ 31) ma różne formy także, gdy brać pod uwagę tylko kontynuant dawnego *dj*. Formy z *ž* twardym mamy po polskiej stronie na zachodzie (po 20, 22, 24, 27, 28), ale też w 63 i 71. W tych samych okolicach trafia się zresztą też *ržja* (3, 4, 8, 13, 16, 17, 38, 59, 68; w 16 || *ržja*) z *ž* oczywiście wtórnym. Miękkie *ž* mamy w 30, 36, 52, 53, 58, 66, 72, 74. Całkiem palatalne *ž* panuje na południu (11, 21, 25, 26, 31, 32, 33, 35, 37, 43—44, 56, 69, 70 — Cisna, 73, 75, 76, 77, 78, 79). Twarde *ž* mamy

w 39, 42, 61, 68 (w 61, 68 *žž*). Wreszcie w 40, 63a, 67 mówi się *rza*, zaś w 47, 50, 60 mamy formy z *z*. W 80 mówi się *žzarwa*; forma ta powstała chyba w zasadzie drogą metatezy z **zarža* (o *zarža* etc. zob. ustęp o grupie *ržt*).

*rydjb (AŁ 209). Formy z *ž* zanotowaliśmy w 21, 36, 43, 72, 73, 75, 78, 79, 80. Palatalne *ž* mamy w 31, 32, 33, 35, 37, 44, 56, 70 (Cisna). W 44 również w tym wyrazie *ž* bardzo słabe; ten sam człowiek mówił *ružiku* i *ružiky*. Cała północ ma *ž* twarde, słyszałem je nawet w 26 i 55. Z 10 i 11 nie mam danych.

**sadj*a (AŁ 10). W tym wyrazie mamy *ž* w 30, 33, 50, 51, 53, 55, 57a, 58, 64 (!), 72, 75, 79, gdy całkiem miękkie *ž* występuje w 11, 21, 26, 31, 32, 35, 36, 43–44, 70 (Cisna), 73, 76, 77, 78. Na całej północy panuje *ž* twarde (64 stanowi tu wyjątek). W 80 słyszałem *saza* || *saža*.

*smrdj- (?). W 16 mamy *smarže* 'smardze'.

*seldjeno (?). Na dawne *dj* wskazują właściwie tylko formy *seležun* (14, 28, 69) i *šležynka* (79). Częste formy z *ž* mogą się wyprowadzać z *dj* chyba tylko w 30, 31, 32, 36, 78, gdzie częste *ž* (lub *ž*) $\leq$ *dj*, natomiast te same formy w 3, 5, 16, 40, 68 etc. trzeba tłumaczyć chyba tylko wpływem polskim. Na tym samym właściwie obszarze mamy też formy z *ž* (4, 13, 24, 26, 58, 59, 76, 80 etc.), wreszcie w 55 i 75 słyszałem *z*; w 73 i 33 mamy *ž*.

*tjudj-. Formy z *ž* (*čužyi* etc. — AŁ 313) słyszałem w 43, 55, 57a, 58 (tu *čužyi* || *čužyi*), 70 (Cisna), 73, 75, 76, 77, 78, 79. Miękkie *ž* zapisałem w 30, 32, 44. Na całej północy mamy twarde *ž* nieraz obok *ž* (*čužyi* etc. || *čužyi* etc.); ta ostatnia głoska trafia się zarówno na samym zachodzie (3), jak i na wschodzie (47, 69). Trzeba przy tym pamiętać, że wyraz **tjudj* jest wprawdzie wszędzie znany, ale używany rzadko (na co dzień mówi się w wielu miejscowościach *čyje pole*, *lucke pole* a nie *čuže* etc.), możliwy tu więc wpływ języka „wyższego”, nie tyle dzisiejszego ukraińskiego języka literackiego, ile dawnej mowy kazań ruskich w łemkowskich cerkwiach.

W odmianie czasowników mamy normalnie *ž* (*ž*, *ž* $\leq$ *ž*). Tak np. w 4, 8, 13, 15, 17, 18, 24, 58 słyszałem *užžu*, w 55 *u'ěžžu* (sic!) 'widzę', w 5 *powiž-mu* etc. Podobnie w 70 (Cisna) *uohorožena* partic. perf. Wyraz „jedzenie” (AŁ 74) słyszałem w formie *žičynia* w 36, 40, 41, 47, 63, 71, 76, 77, *žičina* (-žy-) w 58, 74 i 79, *žičina* w 30. W nazwie miejscowości *Poráč*, gen. *Poráža* (pod Sanokiem) mamy również *ž* $\leq$ *dj*, podobnie jak w nazwach terenowych *Mežweželica* (80), *Medweže* (6, 15). Mieszkańcy Posady Górnej (38) nazywają się tam *posażane*.

Dość ciekawie przedstawia się rozwój grupy *šč* $\leq$ *žž* w wyrazie **dždjb* (AŁ 281). Zachowała się ona bez zmiany tylko na samym zachodzie (80, 13, 7, 6 i dalej) oraz na północnym wschodzie (70 — Cisna, 71, 57a, 58, 52, 41, 38 i dalej, a także 33, 35 i 30). W 28, 27, 21, 20, 14, 15, 16 i dalej na północ mówi się *doič* (*ič* z dawnego *č*), w 77 i 80 słyszałem *doišč*, gdy w 26, 32, 37, 43–44, 55, 56, 72, 73, 75, 76 mamy *doč*. Oczywiście i na ob-

szarach z *doič*, *doč*, *doišč* trafi się forma *došč*, ale to już należy przypisać wpływowi szkoły, cerkwi etc. Tylko *došč* słyszałem też w 78.

W przypadkach zależnych wyrazu **dždjb* (AŁ 281) mamy dziś *žž*, *ž* (*ž*) lub *ič*. Typ *dožžu* mamy na samym zachodzie (5, 6, 78), *doižžu* słyszałem w 17, 18, 22 i 24, *doižžu* w 21, *dožžu* w 70 (Cisna), 71, 58, 52, 41, 40 i dalej na północny wschód, *dožžu* (*dóžžu* etc.) w 26, 32, 37, 43–44 i 55. Tylko w 38 zapisałem *došču*. Mossoczy podaje *doič* gen. *doižžu* ze Stawiszy (na pd.zach. od 15).

Obcemu *dj* w słowie *diakon* odpowiada dziś na zachodzie *ž* (*žak*; tak po 80, 10, 13, 14, 20, 18, 23 włącznie, w 9 słyszałem też *đak*), na południu *ž* (*žiak* w 77, 78, 79, *žyjak* w 32, 75 i 76), reszta obszaru mówi *đak* (tak już w 24, 31a, 73 i wszędzie indziej). Forma *žak* przyszła oczywiście z Zachodu za pośrednictwem polskim, zaś *žyjak*, *žyjak* są rezultatem wzajemnego oddziaływania na siebie gwar ukraińskich i wschodniosłowackich.

Prasłowiańskie *s*, *z*

Prasl. *s*, *z*, które się znalazły przed **č*, *e* niegdyś wydłużonym i **e*, brzmią dziś jak polskie dorsalne *ś*, *ź* (*šino*, *šim*, *vešila*, *ša*, *všau*) lub jak koronalno-dorsalne *s'*, *z'* (*s'ino* etc.). Pierwsza wymowa obejmuje cały zachód i północ. Za najdalej na wschód i południe wysunięte punkty z wyłączeniem panującymi *ś* i *ź* można przyjąć 76, 31, 33, 38, 41, 42, 52, 47, 67a, 71, 69. Czasem trafia się *s'* w 35, obie wymowy spotykamy w 70 (w Cisnej i Dołżycy), 57a, 53, 43–44, 56, przy czym w 56 stwierdziłem z całą pewnością, że starsi ludzie mówią częściej *s'ino* etc., młodzi *šino* itd. W 32, 36, 37, 57a stanowczo przeważają *s'*, *z'* a w 75, 74, 73, 55 i 72 panują one wyłącznie. Mieszkańcy 75 w ogóle nie umieją wymówić *ś*, *ź* i twierdzą, że w 76 mówi się *šino*, *wožat*. Czasem na obszarze z *ś* spotykamy niespodziewanie formy z *š* $\leq$ *š*⁵. Tak np. w Szczawniku koło Krynicy (na wsch. od 2) starzy ludzie mają mówić *ša*, tak też mówi się w 10 i Andrzejówce „polskiej” (na pd. wsch. od 2), gdy w „czeskiej” Andrzejówce i Orłowie (na pd. wsch. od 10) mówi się już *ša* (informacje od bardzo dobrego „objektu” z 10). W 50 słyszałem *š* w *šim*, *višim* i *dešet*; nie wiadomo dlaczego właśnie w liczebnikach, gdy zresztą *š*. Wreszcie *šim* słyszałem też w 76 zaś Zwoliński w 33 *žičdžb*. W 55, 70 (w Cisnej i w Dołżycy), 73 mamy *sa* $\leq$ **se*, w 75 słyszałem *sa* || *s'a*, w 74 znów *sa*. Werchratski podaje *sa* ze Smolnika (na pn. wsch. od 55), Zubeńskiego (na wsch. od 55), 55, Szerbanówki (na wsch. od 72) i Balnicy (na pd. wsch. od 72). Formy *sa* nie można tu tłumaczyć wpływem słowackim, bo normalny wschodniosłowacki kontynuant **se* brzmi *še* (*e* $\leq$ **č*). Na odwrót *sa* w gwarach słowackich na południe od 73 jest zapewne ruskiego pochodzenia.

⁵ Zarówno u Hnatiuka (Rusyny), jak u Werchratskiego znajdujemy wiele przykładów na *š*, *š* $\leq$ *s'*, *z'*, głównie po stronie słowackiej.

Przed spółgłoską miękką mamy zwykle $\acute{s} \leq s$ tam, gdzie panuje typ *sino*, zaś s' tam, gdzie mówi się *s'ino*. Odnosi się to np. do formy *śnidańa* || *śnidańa* z tym tylko, że w 13, gdzie mamy wyłącznie typ *sino*, słyszałem jednak *s'nidańa* z s' (po południowej stronie Beskidu tego wyrazu nie ma, mówi się *fryštyk*). To samo można powiedzieć o wyrazach *špivati* || *s'pivati* i *šniž* || *s'niž*, z tym znów, że *s'niž* zdaje się przeważać w 33 i 77, gdzie jednak mówi się *sino* etc. Ciekawe *šniž* w 76, zaś w 37 *sniž* z twardą grupą *sn*. Wyraz *šmita* 'ściółka' znany jest tylko na zachodzie i w centrum; w 30, 32 i 33 mamy *s'mita*, dalej na wschód wyrazu tego brak. W 56 i 75 zanotowałem *sos'nakvi* (-u-), w 53 *sosnakvi*, w 73 *dizriju* etc.

Prasł. *svěžaja* zapisałem tylko w 3, 13, 16, 28, 31 jako *šviža*, zaś w 4 jako *s'viža*. W 66 słyszałem na *šviti*, w 56 na *s'viti*, w 66, 44 *švityt*, w 40 *švički*, w 56 *s'vittak*, w 16 *Šnitnyća*. Srebro (AŁ 32) nazywa się normalnie *šriblo* (s' -) lub na południu *striblo*; tylko w 43 i 67 słyszałem *šriblo*. Prasł. *světo* (AŁ 339) brzmi w większości punktów *šwato*, *šjato* etc., typ *s'wiato*, *s'jato* słyszałem w 10, 13, 15, 43, 55, 56, 57a, 72, 73, 75.

W 56 mamy *smeš* $\leq$ **směješi* z twardą grupą *sm*.

Przedrostkowe lub przyimkowe *s, z* nie zmiękczejają się zwykle przed spółgłoskami spalatalizowanymi przed *š, ž, č*. Wprawdzie w 76 słyszałem *ž noho*, w 56 *štahlo* 'miecz u wozu', jednak wszędzie na wschodzie *špik ša* (-u-, -ó- etc.; na zachodzie używa się formy *špjuk* $\leq$ *špjuk*), w 55 *šviu* 'zwiódł' i *postihaly*, w 5 *šviazati*, w 38 i 67 *šviaska*, w 58 *šviazaty* (-e-), gdy w 56 *šviaska* || *š'viaska*. O **švězda* (AŁ 297) zob. niżej (rozdział o **g*).

Liczebnik **osmь* (AŁ 329) brzmi na zachodzie i w centrum *osem* lub *visem* (w 26 *vis'em*), tak jeszcze w 55, 53, 44, 41 i 38, gdy w 40, 49, 52, 71, 70 (Cisna) i dalej na wschód już *višim*.

Zgrzebne płótno nazywa się *šhríbne* lub *šribne* (80, 2, 66). Formy z grupą *šr-* nie słyszałem.

Dawne $\acute{s}$ (s') w nowym wygłosie, powstałym przez zanik *-i* lub *-b*, na zachodzie zwykle stwardniało. Tak wyraz 'coś' (AŁ 318) notowałem jako *štos* (*ščos* etc.) w 4, 78, 76, 52, a także w 55 i 58, gdy w 7, 37, 47, 49, 56, 59, 63, 67, 68, 69, 70 (Cisna) mamy *štoš* ($-s'$)⁶.

W 41 mamy *šos'*, chcąc mówi się tam *sino* etc. W 56 mamy *čohoš*, w 59 słyszałem *žtoš*. Wyraz **dъnъsъ* (AŁ 416) brzmi *gnes* (*h-*), *gneska* etc. na całym zachodzie (poza 80) po 38, 52, 51, 43, 53 wyłącznie. W 41 *gnys'ka* z s' półmiękkim, dziwnym o tyle, że w tej wsi mamy normalnie *s* lub $\acute{s}$. Na południu *hnes* jeszcze w 77, gdy już w 76 *hneš*, 75 *gnys'* etc. Na północy formy z $\acute{s}$ (s') zaczynają się od (włącznie) 40, 46, 47, 59, 58, 44, 53, 56, 72. W 55 słyszałem *gnys'ka* z $\acute{s} \leq s'$. Rozkaznik *vъzъmi* (AŁ 379) brzmi na zachodzie *wos* (w 43 *uozmi*); na wschodzie słyszałem *woš* ($-s'$) w 40, 55, 56, 58, 59, 63, 67, 68, 71, na południu już w 73, 75, 76, gdy w 70 (Dołżyca) *woz'm'ij*. Również w 80 na Spiszu *wos'*. Forma *woste* ma na zachodzie

⁶ Mamy też na wschodzie i na zachodzie *štos*, *štosy* z twardym *s*.

twarde *s*, choć nie w wygłosie (może skutkiem wyrównania morfologicznego do *wos*). Słyszałem ją w 5, 7, 8, 13, 17, 18, 26, 43, zaś *woste* w 40, 56, 58, 63, 69, 71. W 4 słyszałem *nes'te* z dziwnym tu s' , w 3 i 21 *nes*. W 63a słyszałem *kolys*.

Przed jerem miękkim także w śródgłosie mamy normalnie *s, z* twarde. Wyłącznie twarde *s* słyszałem w *pačisne* (-u-; patrz ustęp o **e*). Również w przyrostku *-sk-* jest *s* zawsze twarde. W najdalej nawet na wschód wysuniętych wsiach panują formy *wókow(y)skij*, *riapskij*, *tišnańskij*, *čartižańske*, *hočeńskij*, *mužawskij*, *wilžijuska* etc. Wieś Besko (40) nazywa miejscowa ludność *Boško* ($\leq$ *brzbsko*?) ale przymiotnik brzmi *boščańska* (*hranyća*). Również Lesko nazywa się *Lišku* (63). Także *c* $\leq$ *čs* w dawnym *-čskz-* jest dziś zawsze twarde (*karlyckij*, *šanočeckij*, *doužyckij*, *kómaneckij* etc.).

Formy 'byliśmy' etc. brzmią *bylyzme* etc.; tylko w 40 słyszałem *bylišmo*.

Przed *i* $\leq$ *o* mamy *s, z* albo słabo zmiękczone, albo nawet całkiem twarde, rzadko trafia się $\acute{s}, ž$. Tak np. wyraz **solb* (AŁ 58) brzmi *šil* lub *s'il*, wyjątkowo tylko *šil* (44, 56, 57a, 58, w trzech pierwszych wsiach słyszałem jednak również *s'il*). Słowo 'wozownia' brzmi w 26, 30, 31 *woz'iuńa*, ale w 6 słyszałem *wožiuńa*. W 35 i 37 Zwoliński zapisał *wožiuńka*, w 51 i 64 mamy *prasiuńka* 'tytoń prasowany', gdy w 21 i 24 *kožiuńka* 'futurał na oselkę'. W 43 mamy *š'irnyč'a*, w 77 *os'ibne*, por. też nazwy terenowe *Tysiu* 26, *Busiu* 78, *Wysiuśka* 18, *Wbysiuśke* 14. Pewien gatunek grzybów nazywa się w 14, 18, 44 *lešiuńki* (*ly-* etc.), ale w 78 i 79 *lišiuńki*.

Przed *i* $\leq$ *o* $\leq$ *z* mamy zwykle *z, z'*. Por. *zihnyte* (-oi etc.) w 41, 43-44, 56, *zijušou* 56, 68, *zibraty ša* 41, *zistawat* 56, tylko w 58 słyszałem *žihnyte*.

Głoski *s, z* poprzedzające spółgłoskę, po której występuje *i* $\leq$ *o*, są twarde. Wszędzie więc mówi się *šžit*, *fsžit* (też z *-ž-*) i *zbiža* (AŁ 194 - tam, gdzie ten wyraz znany). W 59 i 63 słyszałem *špitkati*, w 55 *Róšt'ička* (nazwa terenowa), w 13 *skip*, w 68 *do skipč'a*, w 56 *špidnarka* 'deska na dnie wozu' w 26 *špidlarka* 'ts.', w 3, 26, 56 *šnip* (-n-), w 58 i 72 *Šmilnyk*, w 44 i 58 *Wislik*, w 13 *škilko*, w 80, 28, 44 *lastiuńka* (*laskiuńka* etc.), w 6, 16, 32, 56 *škirni* (-k-), w 4, 6, 16, 18, 28 etc. *pozwitka* 'pozlótkka', w 3, 18, 41, 52, 79 *štil* (w 47 nawet *stiju*), a tylko w 66 *s'til* z dość wyraźnym zmiękczeniem *s*.

Tu i ówdzie trafiają się s', z' - wyjątkowo nawet $\acute{s}, ž$ - przed dawnymi **i, e*. Tak w 50 słyszałem *š'emla*, *s'elo*, *š'erno*, w 49 *š'ymla*, w 66 *š'erno*, *š'it'e* 'sito', *š'eredynč'i*, *š'erna*, *š'erňak*, *š'emla*, *s'elo*, *h našim šiti*, *pros'ity*. Poza tym *š'emla* (AŁ 228) zapisałem w 3, 8, 17, 30, 32, 38, 53, 55, 73, 75, 77. W 38 słyszałem też *š'erňak* i *s'elo* || *šelo*, w 55 *š'erna*, w 76 i 80 *š'erno*, w 79 *š'erno* || *š'erno* i *š'eno*, wreszcie w 80 *hus'i*. Zwoliński zanotował w 35 *Las'el* (nazwa potoku), zaś od chłopca z 69 *š'emla*. U Werchratskiego mamy *š'erna* z Roztok (na pd. wsch. od 5, Howor 172). W 17 mówi się *tešelskij topir*, w 3 *česelskij*. Miękkie $\acute{s}$ może tu być, choć nie musi, wynikiem wpływu polskiego.

W 2 i 41 słyszałem *švirk* 'modrzew'.

W formach *cwora* (10, 76), *cworen* (10) mamy *cw* $\leq$ *sw*. Ale już w 9 mówi się *swora*. Chodzi tu więc zdaje się o zjawisko lokalne.

Dość częsta jest zmiana *sk* $\geq$ *šk* znana w różnych słowiańskich dialektach. O *škina* p. wyżej ustęp o *š*. Zawsze mamy *š* w *škauronok*, *skarwonok* etc. W *škwirk* 'modrzew' (AŁ 183) mamy *š* w 8, 10, 11, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 73, 76, 78, 79. Forma *skwir* trafia się wyjątkowo. W 25 za to *čkwir* || *škwir*. W 79 mamy *skop* 'baran', gdy w 13 *skip*, ale słowo *skopec* 'naczynie do dojenia' (AŁ 107) ma zawsze *sk*- (41, 47, 59, 63, 67, 68, 69 etc.). W 14 słyszałem *škarupa* i *škorušina* 'jarzębina', w 16 i 32 *skirni*. Wreszcie w 20 mamy nazwę terenową *do Beškid*, w 30 *pid Beškit* i *na Beškit*, gdy w 25, 32, 36, 43, 55 występuje ta sama nazwa ze starszą chyba grupą *sš* (czasem *s'š* lub *šš*).

Prasłowiańskie *š*, *ž*

Praruskie i prasłowiańskie *š* ($\leq$ *sj*, *ž*) i *ž* ($\leq$ *zj*, *g*) są w zasadzie na całym obszarze twarde zarówno przed samogłoskami tylnymi, jak i przed **i*, **e* i **b*. Miękkie *š* zdarza się tylko przed *i* $\leq$ *ě*, *ē*, tam oczywiście, gdzie to *i* nie przeszło na *y*, *u* (o czym zob. ustępy o **č*, **š*). Tam, gdzie *č* jest miękkie, miękkie jest również poprzedzające je *š* (zob. niżej ustęp o *č*).

Ciekawe, że wyraz 'żelazo' (AŁ 30) brzmi na północy *želizo*, ale na południowym zachodzie (2, 3, 11, 21, 25, 26, 31, 33, 36, 37, 76, 78, 79, 80) *zelizo*. W 75, 74 i 73 mamy znów *želizo* tak, jak w przyległym obszarze po polskiej stronie.

Często zachodzi zmiana *š*, *ž* na *s*, *z* w formach *wbišni*, *nyžni*, częstsza na zachodzie niż na wschodzie. Na północnym wschodzie panują formy *horišni*, *dolišni* z *š* nie zmienionym. W 2 wieś Szlachtową nazwał stary „obiekt” *Šlaxtova*.

Podwójne (długie) *š* utrzymuje się na ogół: *taššy* (44), *pidlišše* (44), *wišše* (2), *wiššy* (51a), *dorošše* (18, 56, 68, 69 etc.). W Żydowskim (na pd. od 24) słyszałem *wišče* 'wyżej' od młodego chłopca.

Zmiana *š* na *č* zdarza się przed *k* nagłosowym w wyrazach *čkoda* (AŁ 408) i *čkola* występujących na całym omawianym obszarze.

Prasłowiańskie *l*

Prasl. *l* brzmi przed prasl. *a*, *u*, *y*, *v*, *g* i niewzdłużonym *o* zależnie od dialektu jak *l*, *l*, *l* lub *u*. Przedniojęzykowe twarde *l* panuje na północnym wschodzie, mamy je już w 55, 57, 57a, 58, 51a, 52, 41, 35 i dalej na północ i wschód. Na tym obszarze tylko w 67 słyszałem też *l*, zaś w 40 i 50 *u* || *l*. Czasami trafia się *u* też w innych miejscowościach (57a, 58). Południowy obszar ograniczony z grubsza przez 77, 76, 32, 36, 43–44, 53, 56, 73 (wraz z tymi punktami) ma obok *l* także *l* lub *l* w tych samych pozycjach. W 73 nawet stanowczo przeważa *l* (jak w polskim *las*), w 74, 75 i 76 mamy waha-

nie między *l*, *l* i *l*, w 77, 32, 36, 37, 43–44 przeważa *l* obok nierzadkich *l* i *l*, w 53 wszystkie trzy odmiany zdarzają się mniej więcej jednakowo często, gdy znów w 56 panuje w zasadzie *l* obok rzadszych *l*, *l*.

Cały obszar od 31, 30, 29 aż po 20, 15, 6 włącznie ma *u* lub *w* $\leq$ *l*. Dalej na zachód mamy znów pewne wahania: w 5 i 30 a także w 9, 10, 11, 79 panuje *u*, gdy w 78, 13, 14 (podobno też w Hańczowej na pn. od 14) stanowczo przeważa *l*. W 2 słyszałem *l* || *u*, w 8 starsi mają *l*, młodszy *u*. W 3 powszechnie jest znów *l*; *u* mają tylko niektóre jednostki. W 1 południowy Żyliński mężczyźni mają *l*, kobiety *l*, zdarza się też czasem *u*. W 80 słyszałem prawie wyłącznie *l*, rzadko *l*.

Głoska *u* $\leq$ *l* zanika czasem przed *o* lub *u*. Tak np. w 50 mamy *Posčat* $\leq$ *Ploščad* obok *na Buonu*. W wielu wsiach mówi się *buoščyca* 'pluskwa' (AŁ 160), ale w 4, 5, 16, 22, 40 słyszałem *boščyca*, w 8 *b^uoščyca*; obok *muoda* 'pani młoda' mamy też *moda* w 4, *moduža* w 5. Podobnie w 6, 7, 17, 18, 20, 22, 23, 26 mamy *puz* 'pług', w 40 słyszałem *buža* 'pehła'. W nagłosie *u* również czasem ginie. Tak w 16 słyszałem *Uuz*, ale w 18 *Uz*, w 24 *upa*, w 27 *ubok*, w 18 *up* 'kora'. Oczywiście nieraz ginie *u* $\leq$ *l* po *w*. Obok *wyaku* można też usłyszeć *uaku* (16, 17, 18, 20, 23). O formie *hwaku* zob. ustęp o **v*.

W wyrazie **lžica* (AŁ 68) ginie nieraz nagłosowa spółgłoska i to nawet tam, gdzie panuje zasadniczo *l* przedniojęzykowe. Formy *žyca*, *žyčka* notowałem w 26, 75, 76 etc. W 77 *wžyčka* || *žyčka* etc.

O formach typu *wouyna*, *douhwy*, *kobyca* zob. ustęp o **l*.

Możemy stwierdzić, że prawie na całym omawianym tu obszarze dawne przedniojęzykowe twarde *l*, powstałe przed tylnymi samogłoskami ma tendencję do przejścia albo na *u*, albo na *l* czy *l*. Że tendencja do zmiany *l* $\geq$ *u* występowała też na wschodzie, o tym świadczą takie formy jak *polawa* $\leq$ *powala* w 52 etc., *Powaly* 'Puławy' w 43, *oloči* 'owoce' etc. Ciekawe formy, jak *bile pouotno* (31), *šile* ('zsiadłe') *muoko* w 30, gdzie poza tym *u* $\leq$ *l*, może również należy uznać za „hiperstaranne". Nowe formy z *l* powstają dziś na obszarach, gdzie zmiana *l* $\geq$ *u* zaszła już dawno. Tak w 24 słyszałem *sołobij* || *souovij*, w 79 *člowek*, Zwoliński w 22 *v laku* etc. Starając się mówić poprawnie mieszkańcy tych stron chcą wymówić *l* a nie *u*, ponieważ jednak wymowa *l* jest dla nich za trudna, zadowolają się głoską *l* lub czasem *l*.

Zdaje się, że jakoś inaczej trzeba tłumaczyć *l* w *mlwnc* 16, *mlwncarka* 17, *mlynčičyka* 36, *nad Mlinom* (nazwa terenowa) 75, *Mlynnyj Werz* 16 etc.

Przed *i*, *y*, *u* $\leq$ *š* mamy zależnie od okolicy i wyrazu *w* (*u*), *l*, *l*, *l*.

⁷ W Polankach i Komloszy (na pn. wsch. od 78) mamy *l* (Kuraszkiewicz, Uwagi, 68), ale Hnatiuk podaje *u* $\leq$ *l* z Sulina (na zach. od 2) na Spiszu (Rusyny 55), choć znów w Litmanowej (na pn. od 80) stwierdza *l* (ibid. s. 61), podobnie jak w Lipniku Wielkim (na pd. od 1), Jakubianach (na pd. od Starej Lubowli) i Krempachach (na wsch. od 80, ibid. 57, 58, 63–65). Mossoczy stwierdził częste *u* $\leq$ *l* w Stawiszy (na pd. zach. od 15).

prédylo, přede, přetku, w 43 *préža*, a tylko w 58 slyszalem *prježa*. Wieś Turzańsk $\leq$ *Turjanbnsk* nazywa się w 71 *Tur'yńskij*, w 58 — *Turěnskyj*, w 57a — *Turyńskij* etc. Forma *zapřihati* z *i* $\leq$ *e* ma miękkie *ř*.

Dawne *rj* w *brjx* $\leq$ *brjux* (AŁ 257) brzmi dziś jak *ř*; w formie *brjux* (zob. ustęp o *u*) mamy *ři* niewątpliwie zresztą wtórne.

Wygłosowe *ř* ($\leq$ *rjb*) stwardniało na całej północy, gdzie mówi się *řar* (AŁ 293), *pekar* (AŁ 340), *rubar*, *pastyr* etc. (o *teper* || *tepeř* — AŁ 303 — zob. ustęp o **ř*). Na południu w zasadzie *ř* utrzymane. Forma *řar* występuje na południe od linii 78—25—26—30—35—43—44—58—71—70 (Cisna — wraz z tymi punktami). W 26 zapisałem *řar*ⁱ. W 79 slyszalem *řar* ale w 80 znów *-ř*. Forma *pekar* i inne z *ř* w tym samym przyrostku występują w 14, 78, 25, 26, 33, 35, 43—44, 52, 58, 71, 69 i dalej na południe, tak samo w 80. Tak np. *pastyr* (33), *pysar* (35), *lastyr* 'drag pod dachem' (58), *trigar* 67a etc. W 43—44 slyszalem *twar*. Ciekawe, że w AJPP (mapa 215) mamy *třir* z 34 (|| *řar*, mapa 360). I w śródgłosie mamy czasem *ř* $\leq$ *rj*, np. w *wozařna* 32, *spidlařka* 26, ale w 56 *spidlařka*, w 17 i 27 *mlynařka*. W 10 *zvalaren* $\leq$ *zvařaren* z dysymilacją *ř* $\geq$ *l*⁹.

W okolicach, gdzie się utrzymało *ř* $\leq$ *rj* mamy jednak na odwrót nieraz też *ř* na miejscu *r* twardego. W 73 slyszalem *konař*, w 25, 26, 55, 56, 57a, 58, 70 (Cisna), 71, 73, 80 *řotar* (z węg. *határ*), gdy w 76, 77, 32 i na północy *řotar*. Również w *řoxtar* (AŁ 107) mamy *ř* w 79, 80, gdy znów w 78 *řoxtar* (poza tym *dinyk* etc.). W 59 niespodzianie *řwuar* 'szuwar'. W 55 mamy nazwę teren. *Opřar*, gdy w 8, 13, 31 *Opřar*; w 71 zapisałem nazwę teren. *Pohař*.

Formy typu *řotar*, *konař* dowodzą, że i na południu różnica fonologiczna między *ř* i *r* została nieraz zaburzona, tylko w inny sposób niż na północy. Por. ustęp o **ř* i **ř*. Formę *řar*ⁱ w 26 trzeba tłumaczyć jak *řelen*ⁱ w 30. Por. też u Werchratskiego (Howor 46) *caristwo* z 26.

Przed *e* $\leq$ prasł. *e* trafia się *r* zupełnie wyjątkowo. Tylko w 79 slyszalem *Pid R'ebro* || *Za Rebro*, w 55 *r'ebra*. Na zachodzie, gdzie **i* brzmi dziś jak wyraźne, wąskie *i*, trafia się czasem wymowa *hvar'iti* etc.

Prasłowiańskie *k*

Prasł. *k* pozostało nie zmienione na całym obszarze przed prasł. *a*, *u*, *o*, *z* i niewzdłużonym *o*.

Wyjątkowo możemy mieć *k* w Zemplinie przed nowym *i* na miejscu prasł. *u* w formach jak *kije* $\leq$ *kuje* (AŁ 342).

Przed prasł. *y* mamy zawsze *k* twarde na całym obszarze z wyjątkiem północnego wschodu, gdzie panuje typ *sokira*, *ruki* lub *sokyra*, *rukky*, albo wreszcie *sokýra*, *ruký* (40, 46, 50, 60, 62, 63a, 65). W 63 osiemdziesięcioletni starzec mówił *rukky* (-*y*) etc., ale już człowiek koło sześćdziesiątki

⁹ Por. też *buřka*, *peřařka*, *řar'mo* etc. z Polanek i Komloszy (na pn. wsch. od 78, Kuraszkiwicz, Uwagi), gdy znów w AJPP mamy *řarmo* z 1 i 34 (mapa 15).

tylko *rukky* itd. Na samym zachodzie (4 i 6) mamy znów *ki* ale tylko $\leq$ *kuji* w przymiotnikach jak *velki*, *brytki* (ale w 4 też *lucky* etc.).

Przed *u*, *y* $\leq$ *o* w 1, 80 i wszędzie tam, gdzie się te *u*, *y* trafiają — choćby wyjątkowo — mamy *k* twarde (*kuilko* w 80 etc.). Przed *i* $\leq$ *o* mamy na samym zachodzie po polskiej stronie najczęściej *k* twarde (typ *kin* — AŁ 96), choć obok tego trafia się i miękkie. W centrum obszaru, na wschodzie i na południu mamy zwykle typ *kiń*, rzadziej *kiń* i *kin* (7, 33, 76 etc.). W 70 (Cisna i Dołżyca) mamy przed *ü* $\leq$ *o* twarde *k*, ale w 51a slyszalem raz *kün*.

Na wschodzie *ki* $\leq$ *kö* przechodzi czasem na *ti*, stąd *Butijsko* 'Bukowsko' w 32 i 44. Również forma *kiilko* przeszła nieraz na *tilko*; tak w 24, 26, 32, 43, 58, 73, 75, 76, 77.

Przed nowym *e* różnego pochodzenia mamy zwykle na całym obszarze *k*. I tak w formach nom. sing. neutr. *solotke*, *tonke* (AŁ 38), *ruske* etc. mamy prawie zawsze i wszędzie *k*, choć trafiają się również formy z *-ke* lub *k'e*. Zdają się one być częstsze na południu, np. w 73 *welyke* (2 razy) i *solotke*, w 80, 76, 56 *-ke* || *ke*, w 43 *dwojake* i *malenke*. Z 57, 69 i 70 (Cisna) mam po jednej formie z *-ke*. Na północnym wschodzie, gdzie końcówka *-oij* dała *-oij*, form typu *ruske* oczywiście nie ma.

W wyrazach *kedu* (AŁ 298), *řokedu* (AŁ 300), *Ket* notowałem *k* w 2, 3, 10, 18, 20, 23, 74, 76, 78, 79. Mossoczy podaje *Ket* ze Stawiszy (na pd. zach. od 15). W 75 slyszalem dwa razy *Ket*, raz *ket*. W 23 notowałem *cekelske*, gdzieś *okeńici*, w 29 *kelušok*, w 18 *k'epsk'e*, w 28 *k'epski*, w 78 *kefa* 'Szczotka' (z węgierskiego), w 10, 11, 78 i 79 *kelo* 'ile' (AŁ 325). W 51a 5s, 54, 55, 56, 57, 57a, 58 mamy formę *ke* $\leq$ *kuje* (AŁ 342). Wreszcie w 13, 17, 30, 33, 38, 77, 78 slyszalem *kerp'ci* (AŁ 48), w 16 *k'erp'ci*, a tylko w 4 *ker*, *pci* (form z *kyr* — nie biorę tu pod uwagę). W 17, 20, 60, 77 mamy *kertyca* — w 14 *kýrtyc'a*, w 61 *Kert*, gdy w 18 i 21 *kertyca*. W 14 slyszalem *kernyća*. Tylko *k* występuje w dość rzadkiej formie *otkel* (AŁ 240; 13, 18, 27, 73).. Wreszcie w 70 (Cisna) *wkence* 'okienko'.

Prasł. *k*₁ dało oczywiście *č*. To *č* jest miękkie lub twarde zależnie od okolicy i pozeji. Zachowuje się ono zupełnie tak samo jak *č* $\leq$ *tj*, toteż jedno i drugie omówimy razem. O *č* przed **i* jest mowa w ustępie o **i*, o *č* przed **ě* — w ustępie o **ě*. Przed *i* $\leq$ *ě* mamy miękkie *č* w formach jak *pečinka*, *pidvečirok*, *ščitka* (AŁ 404), *iaščirka* (AŁ 146), *pačisne*, *večir* etc. (o zasięgu tych form patrz rozdział o **e*). Podobnie w *pozouočina* (8 etc.). Widać z tego, że miękkość *č* zachowuje się przed **ě* na ogół lepiej niż przed **ě*.

Przed *e* i nowymi *a*, *o*, *u* różnego pochodzenia, wreszcie w dzisiejszym wygłosie i przed spółgłoską mamy w zasadzie na północy *č* (typ *plače*, *čas*, *dinyčok*, *čornyj*, *plaču*, *korčma*, *nič*), zaś na południu *č* (typ *plače*, *čas* etc.). Granica między jedną wymową i drugą nie jest ostra, w każdym razie pierwszy typ panuje na wschodzie już w 71, 68, 66, 59, 51, 41, 40 i dalej w kierunku północno-wschodnim, zaś na zachodzie w 27, 24, 22.

18, 20, 14, 13, 8, 9, 3 i dalej na północ. W 70, 59, 56, 53, 43—44, 26, 35, 38, 29, 26, 25, 21, 78, 79, 11, 10 i dalej na południe mamy już typ drugi. Tak samo w 34 (AJPP). Oczywiście na pograniczu obu obszarów występują obok siebie nieraz oba typy, taki stan mamy w 69, 58, 52, 50, gdy znów od młodego człowieka z 42 (na południe od 50!) słyszałem zawsze *č*. Oba typy równoważą się mniej więcej w 28, 2, 80. Miękkie *č* trafia się też wyjątkowo w 20, 22, 23, 24, 27, 41, 67. Częściej znów słyszałem je u człowieka z 64. Ale nawet w 5 zapisałem raz *kukučka*.

W 30 i 31 mamy *č* tak miękkie, że czasami przechodzi na *é* identyczne z polskim (np. w *čuhby*, *čocu*, *šcabič* etc.). Mimo to nie zlewa się ono z *c' ≤ k₂*, które w tych stronach jest tylko półmiękkie (*viuč'a* etc.). W 32 słyszałem *ič ≤ č*, ale tylko w wyrazach *kaičky* i *taičky*.

Ciekawe przejście *č ≥ š* mamy w formie *šlovek* 43, 76. Osłabienie artykulacji *č*, które doprowadziło do zaniku nagłosowego zwarcia, powstało zapewne skutkiem częstego używania tego wyrazu (podobnie *šlovek* mamy też w niektórych gwarach wschodniosłowackich)¹⁰.

Grupę *šm ≤ čm* w wyrazie *koršma* (AŁ 343) obserwowałem na wschodzie naszego obszaru (24, 41, 43, 47, 52, 55, 56, 59, 66, 67, 68, 69, 71). Na zachodzie *korčma*. O formie *šivry* (AŁ 415) zob. wyżej ustęp o *e*.

Grupa *šč* ma na południowym wschodzie tendencję do uproszczenia się na *š*. Zmiana ta występuje na obszarze ograniczonym od północy mniej więcej punktami 77—76—32—36—37—56—70 (Dołżyca). W 77 i 76 mamy *šes'ta*, ale obok tego *iaščurka*, *bloščica*, *ščutka* etc. W 75 i 73 mówi się już *šesta*, *šutka* i *blyšč'i*, w 55 *šes'ta*, *šitka*, *bojše* || *bojšče*, ale też *blyščyc'i*, *xruščy*, *šcaunyk* (*šč* zachowane, bo twarde), w 70 (Cisna) znów *bojšče* || *-še*, *iašurka*, *šesta*, *blyščici* obok *ščutka* i *šcaunyk*. Podobny stan w 72. W 56 mamy *bošče*, *iaščerka*, *xrušč*, *ščešta*, *ščitky*, ale *blišic'a*, w 44 tak samo, ale też *blišic'i*. W 32 *iaščurka*, *ščutka*, *xrušč*, *f ščiki* ale, *blyščyc'i*; formy **sčęstbje* tam nie zanotowałem. W 36 *blišic'a*, zresztą *šč*. Wyraz **sčęstbje* słyszałem tu jako *ščasta*, nie wiem jednak, czy to jest naprawdę forma miejscowa (podejrzane jest *-a*)¹¹.

Przykłady na *šč ≤ šč* podaliśmy już wyżej, dodam tu jeszcze *ščit* (30). Trafia się też *šk ≤ šč*, np. w *poškipane* 23, *škipec* 'szczep' 24.

Prasł. *k* przeszło w drugiej i trzeciej palatalizacji oczywiście na *c*. To *e* bywa miękkie (*é* równe polskiemu), półmiękkie lub twarde zależnie od okolicy i od pozycji.

Przed *e* mamy w zasadzie na całym obszarze twarde *c*: *sonce*, *iajce*, *serce* etc. Wyjątkowo w 66 *s'ite'e*, *iejc'e*, w 76 *iajč'e*, *sońc'e* ale *serce*. Na całym obszarze słyszałem *c* w formach *cerkou*, *cerkounyk* (*-iy-*), w 18 *cehla*.

¹⁰ Werchratski ma *šlovek* z Suchej (na zach. od 73), Czabinów (na pd. od 73), Zbójnego (na pd. wsch. od 73, Znadoży II, 43).

¹¹ Werchratski (Howor 69) podaje z 36 *košičok*, *šest'e*, zaś z 32a *blyščyc'a*, gdy z Zawadki Rymanowskiej (na wsch. od 29) *blyščyc'a*. W Znadożach II, 45 podaje znów kilka przykładów na *š ≤ šč* z Zemplina (Habura na pu. wsch. od 73, Borów).

Na **k₂* przed dzisiejszym *o* mam mało przykładów: *ielicom* (78), *uc'om*, *wżycom* i *iarč'om* (18), *pšenicom* (20), *pid hranic'om* (76), *hranicom* (76), *kwasnycoy* (55), *za D'ilcom* (23), *žlopcom* (56), w *Kičkiučoz* (26), *na palcož* (80 i 58), *vitcovy* 'ojcowe' (44), wreszcie *iajco* (40). Można przypuszczać, że dawniej było to *c* już zawsze stwardniałe, nowe *c'* mogło powstać przez wyrównanie do innych przypadków (*viuč'a*, *hranic'a*, *viuč'i* etc., trudno tylko wytłumaczyć w ten sposób formę *iarč'om* w 18).

Przed dzisiejszym *u* mamy *c* lub *é* (*c'*). W gen. *žarcu* (15, 16, 17, 20, 28, 56), ale też *žarču* (3, 9) i *žarc'u* || *žarču* 14. Podobnie w 24, 28 *pri mišacu*, w 18 *pri mišac'u*, w 3 *na jadwiuču*. W 79 słyszałem *tancujut*, w 16 *obicuwati*, gdy Zwoliński w 7 *obicuje*. Acc. *uču* (*viuču* — AŁ 90) mamy w 6, 7, 15, 16, 41, 46, 47, 48, 61, 63, 64, *uc'u* (*wiuč'u*) w 18 (|| *ucu*), 22, 32, 47, 69 i 75, *ucu* (*wiuču*) w 17, 18, 20, 27, 35, 36, 42, 52, 58, 67, 68, 71. Acc. *pšeniču* słyszałem w 9, *pšenic'u* w 13, 75, *pšenicu* w 17, 29, 30, zaś Zwoliński w 36. Acc. *žalycu* zapisałem w 16, 50, 70 (Cisna); w 63 słyszałem *mňadlicu*, w 70 (Cisna) *u Kalnycu*, w 27 *kyrtycu*, w 24 *kyanycu*, w 23 *wodnycu*, w 20 *kustricu*, ale w 37 mamy *kyrtyc'u*, w 6 *palicu*, w 14 *žyc'u* || *-ču*, w 22 *boščyc'u*.

Przed *a* mamy na północnym wschodzie i północnym zachodzie miękkie *é*, w centrum i na południu półmiękkie *c'*, a tylko tu i ówdzie, głównie na samym południu, twarde *c*. Typ *pšenyč'a* (AŁ 201), *žalyč'a* panuje w 2, 9, 15, 17, 23 i wszędzie dalej na północ i zachód. Taki sam stan w 28, potem znów w 40, 41, 47, 49, 63, 66, 68 i dalej na północ i wschód (jednak w 64 słyszałem *žalyč'a* obok *pšyňyč'a* etc.). W 13, 18, 22, 24, 27, 29, 35, 38, 52, 58, 59 mamy zawsze albo prawie zawsze typ *pšenyč'a*, który panuje wszędzie dalej na południe, czasem obok typu *pšenyč'a*. Ten drugi mamy po polskiej stronie w 1, 10, 11, 20, 21, 25, 26 (gdy już w Żydowskim — na pd.-zach. od 24 — *uc'a* etc.); przeważa on stanowczo w 32, 55 i 72, przeważa w 21 i 70 (Cisna). Dość niespodziewanie mamy także w 50 *viuč'a*, *Wolyca*, *Ratnaryca*, choć słyszałem tam też *žalyč'a*. W 14 mamy *-č'a* || *-ča*, podobnie jak w 69 (w AJPP w 34 mamy *kazalnyč'a*, *kobyč'a* etc.). Po stronie słowackiej słyszałem stale *-ica* w 73, 77 i 78, gdy w 74, 75, 76 *-ič'a*, zaś w 79 i 80 *-ič'a* || *-ica*. Według Werchratskiego ma typ *-ica* panować wszędzie prawie w Szaryszu (Znadoży II 21), Kuraszkievicz stwierdził go na północ od Bardiowa (Uwagi 58). Typy *pšenic'a* i *pšenica* mogą występować w tej samej wsi i u tego samego człowieka, podobnie jak *pšenic'a* i *pšeniča*. Nigdy natomiast nie zaobserwowałem współistnienia typów na *-ica* i *-iča*. To samo odnosi się do *c*, *c'*, *é* w innych pozycjach i typach gramatycznych. Troszkę inaczej przedstawia się *c* w gen. sing. i nom. plur. *iajč'a* etc. (AŁ 399). W 79, 77, 22, 26, 38, 47, 52, 58, 69, 71 słyszałem normalnie typ *iajč'a*. Dalej na południe mamy *c'* (56, 70 — Cisna, 72) lub *c'* || *c* (w 78 i 79 *iajč'a*, w 75 *pluca* || *iajč'a* i *lič'a*, w 55 *lyca* || *iajč'a*). Niespodziewanie w 59 zapisałem *iejč'a* (|| *sońč'a*) od bardzo starego człowieka. Poza tym w 8, 9, 14, 21, 28 i dalej na północny zachód, a także w 40, 41, 47, 50, 63, 63a, 67, 68

i wszędzie na północnym wschodzie mamy typ *zajęca*, w 71 *c'a* || *éa*, też w 56 słyszałem *zajęca* || *sonca*.

Forma „obiecąć” brzmi *obięcati* w 3, 4, 5, 6, 8, 15, 17, 28, 59, *obięcati* w 13, 14, 18, 30, 37, 38, 56, 75, 76, 79, 80, *obicati* w 20, 73, 77, 78.

Przed *i* ≤ *é* mamy na północnym zachodzie i północnym wschodzie *é*, poza tym *c'*. Typ *zajęci*, *mişaci* panuje w 2 (*kerpéi*), 8, 15, 17, 23 i dalej na północy i zachód. Dalej na wschód słyszałem *kerpéi* etc. (AŁ 48) w 28 i 38, potem znów mamy ten typ w 41, 63, 64, 67, 69 i 71. W 10, 11, 13, 78, 14, 20, 22, 24, 27, 29, 35, 50, 59, 56 i dalej na południe mamy *-c'i*; w 18 wahania. Wyjątkowo w 37 słyszał Zwoliński nom. plur. *zacy*, zaś ja w 5 *zajacy* (*yi* ≤ **i*), ale *mişaci*.

Granica między typem nom. plur. *uęci* (*vięci*) a typem *uęci* biegnie tak samo jak granica między *mişaci* i *mişaci* z tym, że w 18 stanowczo przeważa *c'i*. W 38 mamy wahania podobnie jak w 50, 59, a nawet poniekąd dalej na południe (33, 35, 43, 56, 57a, 58), choć *c'* tam przeważa. Zupełnie ostra jest granica pomiędzy 13 (*-c'i*) i 30 (*-éi*). Tak samo biegnie granica między loc. sing. (*na*) *rięci* i (*na*) *rięci*. Jednak w 2 słyszałem *na touęci pasut sa uęci*.

Podobnie ma się rzecz z **cě* w wyrazach, jak *ębięci*, *ępięci* etc. Form z *c* przed *i* ≤ *é* zapisałem bardzo mało: *złopęcim* (50), *Turęcię* (73).

Przed *i*, *y* ≤ **i* mamy w zasadzie zawsze *c* twarde, np. w loc. sing. *kinci* (*-y*), *mişaci* (*-y*), *sonci* (*-y*), *jadlięci* (*-y*) etc. Wyjątkowo tylko zapisałem tu *c'* w *na kinc'i* w 30, a Zwoliński — w 33.

W dzisiejszym wygłosie mamy po polskiej stronie w centrum i na całym zachodzie w zasadzie twarde *c*: *jadłowec* (AŁ 184), *otec* (AŁ 244), *konec* (AŁ 214), *zajęac* (AŁ 135), *mişac* (AŁ 296), gen. plur. *perepęlyc*, *wębec* itd. Miękkie *c'* lub *é* mamy na wschodzie i północnym wschodzie, np. w 69 *skopec*, *złowięc*, *złowięc*, *złowięc*, *złowięc*, *złowięc*, *mişac* obok *konec* i gen. plur. *złowięc*. W 68 już *ożęlec*, *złowec*, *skopec*, *kunec*, *złowec*, *otec* ale *złowięc* i *mişac*, podobnie w 67. W 70 (Cisna i Dolżyca) *utyęc*, *hornyęc*, *korkobyęc* 'tęcza', *mişac* obok *złowec*, *kunec*, *złowec*, *złowec*. W 72 *-c* z wyjątkiem *mişac*; w 55 podobnie, ale w nazwach terenowych (*Krymjanec*, *Rużanyęc*) też *-c'*, *é*. W 63 słyszałem zawsze *-c*, w 66, 71, 59, 56, 53 normalnie *-c* ale *mişac* (obok *złowec*, *złowięc* etc.). Na północy mamy znów w 47 *złowięc*, *skopec* 'skopiec', *złowięc*, *mişac*, ale *Nahatanyęc* 'Nowotaniec'. W 49 *złowięc*, w 64 *kun'ec*, *złowięc* etc. ale *złowięc* i *mişac*. Po stronie słowackiej mamy w 73 zawsze *-c'* (*złowięc*, *hornec*, *złowięc*, *złowięc*, *złowięc*, *złowięc* etc.), w 74 zapisałem tylko *złowięc*, w 75 mówi się *złowięc*, *otec*, *głowec*, *złowięc*, *złowięc* ale *złowięc* i *mişac*, w 76 stan taki sam (*otec* etc. ale *mişac*; nie mam formy **złowięc*), w 77 już także *złowięc* (**mişęc* mam stąd i z 79 tylko w formie *mişacok*), a w 78 *mişac* i zawsze *-ec* ≤ *ęc*, podobnie jak w 79. Częściej pojawia się miękkie *-c'* znów w 80, gdzie obok *konec*, *jadłowec*, *złowięc*, *Wabec* (nazwa terenowa) słyszałem też *hornec*, *złowięc* i *mişac* (**złowięc* mam tylko w plur.). Twarde *c* w przyrostku *-ec* sięga więc na wschód po 70 (tu || *-yęc*), 68, 64 i (jak stwier-

dził S. Hrabec) Ropienkę na pn. wsch. od Leska, blisko źródeł Wiaru, (gdy w Kalnicy na wsch. od 70, w 69 i w Łobozwi na pn. wsch. od 69 mamy już podług Hrabca zawsze *-é*, *-ec'*, *-yc'* etc.), zaś na południu po 75. Miękkie *-é* lub *-c'* sięga jednak o wiele dalej na zachód w formach *złowięc* (*złowięc'* etc. — AŁ 135) i *mişac* (*mişec'* etc. — AŁ 296). Pierwsza sięga na południu co najmniej po 75 włącznie, zaś na północy mamy ją w 69, 68, 67, 64, 65 i dalej na wschód. Poza tym też w 47, 49 i 50 mówi się *złowięc*, choć na południe i wschód od tych wsi słyszałem zawsze formę z *-c* (41, 52, 58, 59, 63 etc.). W 37 mamy *złowięc* z twardym *c*. Forma *mişac* (*-sec'* etc.) sięga po stronie słowackiej po 76 włącznie, po polskiej po 53, 54, 58, 59, 50, 47 i 49. W 37 mówi się też *mişac*.

Przed spółgłoską w śródgłosie słyszałem tylko twarde *c* w typie *-ębięci*: *gorłycki* (18), *Knyšackyęci* *potik* (25), *Pidhorocke* (77), *posacke* (38), *Sýmňackyęci* *Horbok* (10), *Wadackyęci* (33), *Swidnickyęci* (76), *Micka* (≤ *mişcka*) *doroħa* (47), *Šanočeck'i* *poħe* (47), *Komanecyęci* (56) etc. Prawie wszędzie też przym. *łucke* etc. W 6 i 8 słyszałem *ęuak* 'gwóźdź', zapewne z **ęuak* (por. *šwato* ≤ *s'wato*, tu więc miękkie *c* rozwinęła się pod wpływem niegdyś miękkiego *w*). W 18 *ęwicka*.

W 38 słyszałem dziwną formę *typy* 'cepy'.

Dawna grupa *kú-* zachowała się stale (a raczej została wtórnie zapożyczona z polskiego lub słowackiego) w *kwięci* 'kwiaty'.

Udźwięcznienie *k* ≥ *g* mamy w *gu* *Krenięci* (9), *gu* *uęcom* (78). Werchratski podaje z różnych stron (Howor 71, Znadoby II 46) *gu* ≤ *ku*. Głoska *g* powstała tu niewątpliwie przez wyrównanie do typu *g* *ńomu*, *g* *zynie* etc., w którym nastąpiło udźwięcznienie międzywyrazowe.

Nieraz zaszło też udźwięcznienie *k* w wyrazach obcych, np. w *boganęci* (9, 32a, z węg. *bakancs* 'buty'), *agac* 'akacja' (76, 80), *gurali* 'korale' (63). Dawne słowiańskie *k* udźwięcznione pod wpływem sąsiedniej spółgłoski dźwięcznej zachowało się lub przeszło w *h*. Tak w 72 mamy *dahde* 'gdzieś', ale w 75 i 80 *dagde*. Mossoczy podaje *nigde*, w 2 słyszałem *dagde*, gdy znów w 78 *desi*, *deski* etc.

Prasłowiańskie *g*

Prasl. *g* brzmi wszędzie jak dźwięczne *h*, jak mi się zdaje, krtaniowe. Przykładów było już w tekście tyle, że nie trzeba podawać więcej. Tylko w 40 słyszałem wymowę *złora* || *hora*, *użir* 'ugór' etc., co się tłumaczy tym, że była to wieś półpolska i sąsiadująca z trzech stron z miejscowościami polskimi. Przed nowym *e* bywa *h* zwykle twarde, nierzadki jest jednak wariant *h'* lub *h*. Tak np. zwykle mówi się *doroħe* (AŁ 413), *dłuħe* nom. sing.¹², ale w 24 słyszałem *doroħe*, w 71 *doroħ'e*, w 17 *douħe*. Podobnie obok zwykłych *ohen*, *ohyni* (*y* ≤ *e* przed miękką) zapisałem w 47 *uohin*.

¹² Na północnym wschodzie nom. sing. brzmi *doroħoię*, *velykoję* etc.

W 59 słyszałem *uhel* ale w 43–44 *uhel*. Forma *wuher* (-y-) 'węgorz' znana tylko na wschodzie ma w 43–44, 63, 67, 68, 69, 71 twarde *h*. Podobnie zachowuje się nowe *h* nie pochodzące z *g*. Na całym prawie obszarze występuje forma *heu* 'tu' (kierunkowe — AŁ 236), ale w 43, 67, 68 zapisałem *heŭ*. Zawsze twarde *h* słyszałem w *heŭ* 'tak' (AŁ 350)¹³ i *het* (w *id_het* 'idź precz').

Przed nowym *i* bywa *h* również miękkie. Tak jest przed *i* ≤ *u* w tych wsiach, w których panuje typ *sokira* (-ke- — AŁ 29). W 40 mówi się *douki* (-ži), *Zuki* (nazwa miejsc.) etc. Przed *i* ≤ *o* mamy *h* lub *k*. W 40 słyszałem *užir* (ž ≤ k), ale *pahirok*, *hirnyj* z palatalizacją chyba bardzo słaba.

W wielu wyrazach mamy jednak prasl. *g* zachowane. Są to oczywiście zapożyczenia z polskiego jak *gacok*, *gacko* (AŁ 152 — w 38, 40, 50, 63, 64, 67), *gadati* (AŁ 388 na północnym zachodzie po 6–7–13 — tu od młodego informatora — i 11 łącznie; Werchratski zapisał *gadati* z Čirča — na pd. od 10), *gažina* 'drób' (AŁ 122 — na północnym zachodzie po 23–18–20–14–13 łącznie), *gamba* (zapisałem tylko w 9), *gardlo*, *garuo* (6, 14, 80), *pidgarla* (AŁ 83 — w 2, 4, 6, 7), *pidgarlića* (4), *garlatati* 'krzyczeń głośno' (3), *garžauka* 'grdyka' (63), *glowaky* 'gatunek ryb' (14), *griby* 'grzyby „prawdziwe”' (AŁ 206 — 6, 13, 79 i dalej na zachód), *góizdy*¹⁴ || *žóizdy* (40), *gus* 'sęk bukowy' (78), *gnaty*, *gnatki* 'część sanek' (zapisałem w różnych wsiach w Polsce od 8 do 32), *driga* (*druga* — AŁ 211 — 2, 3, 80, podobno też Szczawnik i Andrzejówka koło Muszyny), *jegomošć* 'ksiądz' (AŁ 335 — na całym obszarze po polskiej stronie, jednak w wielu wsiach tego wyrazu brak), *ogin* 'ogon' (AŁ 118 — na północnym zachodzie w 2, 3, 5, 7, 9, 15, 16, 17, 23 i na północnym wschodzie po 38, 41, 51, 63, 65, 64 łącznie), *uđer* 'ugór' (AŁ 220 — w 38), *wengoš*, *wengor* (zob. ustęp o e), *w Wengrax* (-oz, 26, 44), *wilgotne* (AŁ 307 — częste po polskiej stronie od 28 i 30 na wschód; też w 17 i 23), *wilgot* (56, 69), *zgrubile* (23). Jeśli nie polskiego, to w każdym razie chyba słowiańskiego pochodzenia są *gačŭ* (-čŭ) 'spodnie płócienne' (2, 11, 41, 43, 70 — Cisna, 75 etc.). Z polskiego też może pochodzić *gubaŭa* (AŁ 41 — w 75, 76, od *gub* 'suknia z fałdami'). Mossoczy podaje ze Stawiszy (na pd.zach. od 15) formy *gačy*, *gadati*, *obgaduwati*, *gažina* 'drób', *gagati* 'gęgać', *gamba*, *ganiti*, *garnec*, *garwo*, *gural* 'góral', *nezgrabnyj* i *rogal* 'ostrowka do siana'.

Częste jest też *g* w wyrazach niesłowiańskiego pochodzenia. Z niemieckiego (nieraz za polskim lub słowackim pośrednictwem) przyszły tu *gruŭi* (7, 80), *ganjku* (79), *gwaŭty* (5), *grafa* 'naczynie' (15), *tragaŭi*, *trigaŭi* etc. 'belki pod sufitem' (w różnych wsiach na całym obszarze), *morguŭ* (np. *šizd_morgi* w 2). Wyraz *gmŭina* znany i dawniej, szerzył się przed wojną jeszcze bardziej skutkiem wprowadzenia „gmin zbiorowych” w polskiej

¹³ W 5, 7, 8, 10, 11, 13, 41, 75, 77, 78, 79, 80.

¹⁴ Kto wie zresztą, czy informator mówiący jak wszyscy w 40 dobrze po polsku, nie uformował tej formy ad hoc.

części Łemkowszczyzny. Węgierskiego pochodzenia są *gazda* i urobiona od niego *gazdŭŭa* (znane wszędzie) podobnie jak *šarguŭa* (nazwa krowy w 14 od węg. *sárğa* 'zółty'), rumuńskiego — *grunyk* (AŁ 266 — w 21, 26)¹⁵, *klak*, gen. *klagu* (wszędzie w górach; AŁ 112), *struyga* (AŁ 106 — 13, 14, 21, 22, 24, 53, 70 — Cisna, 73, 80; w innych badanych miejscowościach wyraz ten albo zaginął, albo zamienił się na *struŭka*), *geŭeta* (*geŭetka* etc. — AŁ 111; w 2, 3, 8, 10, 11, 79, 80 na zachodzie, a w 55, 59, 60, 63, 66, 70 — Cisna, 72, 73 na wschodzie), *rumegati* 'przeżuwać' (AŁ 387; *uca rumegat*, *korowa rumegat* znane wszędzie z wyjątkiem może wsi nad samym Popradem, gdzie przynajmniej o owcy mówi się *merizat* itd.), *nazdraguŭa* 'jakaś jagoda trująca' (w 18, z rum. *matrăguna* 'wileza jagoda' lub z węgierskiego *nadrágulya* 'ts.'), może też *grapa* (80). Niejasne etymologicznie *gonty* (32) przyszły tu zapewne za pośrednictwem polskim. Nie wiem jakiego pochodzenia są słowa *lęgiŭa* 'topola' (55, 56) i *glučŭ* 'jakiś gatunek ryb' (3). *Ĵorginŭ* w 79, to oczywiście georginie.

Czasem obce *g* przechodziło jednak na *h*. Tak np. obok rzadkiej formy *grunyk* (AŁ 226, zob. wyżej; mamy ją też w nazwach terenowych zachodniej części Łemkowszczyzny) mamy na wschodzie i w środku obszaru częste *hrunyk*, *hrunok* (43–44, 52, 58, 68, 69, 70 — Cisna, 71, 72, 73, 75, 76), rzadkie na zachodzie (77). Por. nazwy terenowe *Hrun* (53), *na Hruni* (43–44), *Hrunyk* (55). Jednak *g* powstawało na gruncie łemkowskim także w wyrazach rodzimych. O formach *gues* (AŁ 416), *gdowa* (AŁ 248), *gla*, *gu*, *dagde* (AŁ 237) etc. patrz ustępy o *d*, *w* i *k*. W formie *gyrgauka* 'grdyka' (43, 52) jest *g* chyba także rodzime, onmatopeiczne. Wreszcie w *mjuzga* (78), *drobizgu* (gen. od *drobisk* 78) mamy być może prasl. *g* zachowane w grupie *zg*, gdy znów *drobazgu* w 43–44 to chyba polonizm.

Prasl. *ǵ*₁ dało oczywiście zawsze *ž* identyczne z *ž* ≤ *zj*. Prasl. *ǵ*₂ brzmi dziś jak *ž* (*z*') w formie *piŭaz'i* (AŁ 34), powszechnej prawie wszędzie na południe od Beskidu, zaś na północy — na zachód od 21 i 23 (a także w 38, 40, 41). Powszechne są również miejscowniki typu *na dorozŭi* (w 11 *na draži*), *pri puŭzi* (78), *po bereži* 'po brzegu' (2), *po šniŭzi* (55), *barloži* (80). W ten sam sposób od późnego zapożyczenia (tureckiego, może poprzez węgierski) *cuha* urobiono *na cuži* (5).

Formy **konežb* nie słyszałem nigdzie. O **gvězda* (AŁ 297) patrz ustęp o *s*, *z*.

Prasl. słowiańskie *ž*

Prasl. *ž* w pozycji przed twardą zachowało się bez zmiany z tym, że przed nowymi samogłoskami przednimi mamy czasem wariant fonetyczny *ž* (*ž*'). Tak jest przed *i*, *ǵ*, *y* tam, gdzie panuje typ *ruki* etc. W 40 więc mówi się *muži*, ale w 65 *mužŭ* etc.

¹⁵ Por. też nazwy terenowe *Gruŭ* (5, 14, 15) i niespodziewanie za *Gruŭi* w 63.

Przed nowym *e* mamy często χ twarde. Tak np. w 5, 8, 16, 17, 23, 79 słyszałem *mīxerina*, *mexerina*, w 71 *xerbet*, w 8 *tixe*, *suxe* ale też *suže*. Przed *i* ≤ *ō* słyszy się χ , χ' lub $\check{\chi}$.

Na miejscu $\check{\chi}$ zmiękzonego w pierwszej palatalizacji mamy oczywiście zawsze $\check{s}$ identyczne z $\check{s} \leq sj$. Natomiast na miejscu $\check{\chi}_2$ mamy s' (*s*, *ś*) lub $\check{s}$. Pierwszy typ reprezentują formy typu *pastusi* (nom. plur.), oraz przysłowki *fse* (*φ*- etc. — AŁ 305), *zafse*, *fśadwi*, *fśo* (AŁ 410) itp. Pierwsza z tych form występuje po polskiej stronie już od 2 i 3 (włącznie) na zachód, gdy *zafse* słyszałem w kilku miejscowościach rozrzuconych po całym obszarze, *fśadwi* w 2 i 55¹⁶, *fśo* w 23, 40, 47. Jednak w 78, 79 i 80 mamy *fśe* 'zawsze', w 40, 56, 68, 70 (Cisna), 71 słyszałem *zafśe*, zaś formy (*f*)*śbitko*, (*f*)*śeliakwi* obejmują cały obszar po obu stronach. Ponadto w 1 (Lud Słowiański III, A. s. 210) mamy *fśadwi*.

Prasłowiańskie *j*

Prasl. *j* brzmi na całym obszarze w zasadzie jak *i*. Częste są wypadki zaniku *j interwokalicznego, połączone czasem ze ściągnięciem dwóch samogłosek w jedną. Ponieważ jednak są to fakty wybitnie zmorphologizowane (typy *dorohou*, *padat* ≤ *padajetb*, *me* ≤ *maie* etc.), zamierzałem przedstawić je w drugiej części tej pracy (w AŁ patrz mapy 283, 342, 362—365). Na północnym wschodzie mamy zresztą na odwrót *i* zachowane tam, gdzie zaginęło ono w olbrzymiej większości gwar ukraińskich (typ *suxoi* *śino* nom. sing. neutr., *lannoi* *dorohoi* AŁ 413).

Fonetyka międzywyrazowa

„Fonetyka międzywyrazowa” jest na całym obszarze taka, jak w Polsce południowo-zachodniej i we wszystkich gwarach słowackich. Mówi się więc *po*vi*żmu* (5), *carog* *na* *viuc*'i (w jednym z punktów), *syła* *waz* *ie* (64), a w związku z tym też *nuziem*, *robilizme* etc.

Systemy konsonantyczne gwar łemkowskich

Układanie na podstawie mego raczej szczupłego materiału systemu spółgłoskowego gwar, które na skutek przesiedleń w czystej postaci już nigdzie zapewne nie istnieją, sprawia pewną trudność, bo żadnej wątpliwości nie można już wyjaśnić przez rozmowę z autochtonami. Możliwość taka istnieje oczywiście w stosunku do terenów łemkowskich w Czechosłowacji, gdzie przesiedleń nie było. Zadania tego podejmie się zapewne

¹⁶ Mossočy podaje *fśadyi* ze Stawiszy (na pd. zach. od 15). Tamże *fśa* 'wszystka' i *fśytok* 'wszystek'.

chętnie ośrodek sławistyczny w Bratysławie, wnosząc na podstawie posiadanych materiałów poprawki do moich ujęć¹⁷.

Podług K. Dejny¹⁸ system fonemów spółgłoskowych w dialektach zachodnioukraińskich przedstawia się tak oto:

		<i>v</i>	<i>h</i>	<i>z</i>	<i>ž</i>	<i>ž'</i>
		<i>f</i>	χ	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>ś'</i>
<i>t</i>	<i>t'</i>	<i>p</i>	<i>k</i>	<i>c</i>	<i>č</i>	<i>č'</i>
<i>d</i>	<i>d'</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>ǰ</i>	<i>ǰ'</i>	<i>ǰ''</i>
<i>n</i>	<i>ń</i>	<i>m</i>				
<i>r</i>	<i>l</i>	<i>l'</i>				

składając się z 30 spółgłoskowych fonemów.

W gwarach łemkowskich, jakimi mówiono przed r. 1945 w Polsce na zachód od rzeki Solinki¹⁹ i jakimi mówi się i dziś w odpowiednim pasie gwar ukraińskich w Czechosłowacji (w dawnych komitatach Spisz, Szarysz i Zemplin), mogą jednak występować systemy nieco bogatsze.

System podany przez Dejnę (względnie bardzo do niego podobny) obejmował północny wschód oraz północny zachód obszaru łemkowskiego po polskiej stronie. Wszędzie tu występowała różnica fonologiczna między twardym *c* a miękkim *č*. Por. np. nom. pl. *kerc'i*, ale loc. sg. (*na*) *sonci* z twardym *c* albo w tej samej gwarze *uča* (*wiwča*), ale *placa*. Obok rzadko, ale na całym terenie występującego fonemu *ǰ* (*zecko* na zachodzie, *do kšenza* w różnych gwarach) istniał też fonem *ǰ'* niezależny od pozycji, bo mogący występować przed każdą samogłoską: *ǰup*, *gaǰina* itp. Również fonem *ǰ''* (jak w *saǰa*) różnił się tu od fonemu *ǰ'* (jak w *ǰup*). Różnica fonologiczna między χ i *h* występowała na całej łemkowszczyźnie. Tylko w mieszanej polsko-ukraińskiej wsi Besko (40) na zachód od Sanoka zaobserwowałem wypadki mieszania tych fonemów u miejscowej ludności ukraińskiej.

W większości dawnych gwar północno-zachodnio-łemkowskich na miejscu dawnego *l* (z psł. *l* przed prasłowiańskimi samogłoskami szeregu tylnego) mieliśmy dwuwargowe *w* lub *u* identyczne z takim samym dźwiękiem pochodzącym z prasłowiańskiego „*v*” (*howowa*, *pwuχ*), niemniej jednak i tam istniała opozycja fonologiczna między twardym (lub średnim) a miękkim *l* (*lis*, ale *lipa*, *lypa* itd., przy czym dźwięk *y* był w tych gwarach tylko wariantem fonemu *i*). Fakt, że na obszarze całej łemkowszczyzny występował zawsze dźwięk *w* (*u*) wraz z miękkim wariantem *w* przed *i*, nie stanowi chyba zasadniczej różnicy w porównaniu z systemem Dejny.

¹⁷ Por. B. Латта, Фонологические системы... (zob. przypis 4, s. 8)

¹⁸ K. Dejna, Fonologiczny system języka ukraińskiego, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego X (1950), s. 149—153.

¹⁹ Używam tu określenia „gwary łemkowskie” w jego najszerszym znaczeniu obejmującym też pas przejściowy do gwar bojkowskich i nadszańskich.

System bardzo podobny do systemu podanego przez Dejnę i mający taką postać:

		<i>w</i>	<i>h</i>	<i>z</i>	<i>ź</i>	<i>ż</i>
		<i>f</i>	<i>χ</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>
<i>t</i>	<i>ť</i>	<i>p</i>	<i>k</i>	<i>c</i>	<i>č</i>	
<i>d</i>	<i>ď</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>ɟ</i>	<i>ǰ</i>	
<i>n</i>	<i>ń</i>	<i>m</i>				
<i>r</i>	<i>ř</i>	<i>l</i>	<i>ľ</i>			

z dwuwargowym *w*, z miękkimi *ś*, *ź*, *č*, *ǰ*, takimi jak w języku polskim, wreszcie z twardymi *š*, *ž*, *č*, *ǰ*, panował na północnym zachodzie Łemkowszczyzny, np. w 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 13 (d. powiat Nowy Sącz), 15, 16, 17, 18, 20 (pow. Gorlice), 23 i 24 (pow. Jasło) oraz w 28 (pow. Krcsno). Na północnym wschodzie cmawianego obszaru miały go np. gwary w 38, 40, 41, 47, 52 (pow. Sanok) oraz 63, 67 i 68 (pow. Lesko)²⁰.

O ile fonem *ǰ* był w gwarach częstszy, znacznie częstszy niż w innych dialektach zachodnioukraińskich (bo na wymienionych obszarach Łemkowszczyzny kontynuował bezwyjątkowo psł. *dj*), o tyle fonemy *ɟ* i *ǰ* były tu dużo rzadsze. W niektórych wsiach w ogóle nie zapisałem jednego lub drugiego z nich, co jednak nie świadczy o ich braku wobec zanotowania ich w najbliższym sąsiedztwie i wobec szczupłości mojego kwestionariusza.

System przedstawiony wyżej, mający, jakżeśmy widzieli, trzydzieści fonemów spółgłoskowych, nazwijmy systemem A.

Istniały jednak, a na południu istnieją dziś jeszcze, systemy bogatsze. Tak np. we wsi Czeremcha (32) na południowym zachodzie powiatu sanockiego panował system B złożony z trzydziestu jeden fonemów i mający postać:

		<i>w</i>	<i>h</i>	<i>z</i>	<i>ź</i>	<i>ż</i>
		<i>f</i>	<i>χ</i>	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>
<i>t</i>	<i>ť</i>	<i>p</i>	<i>k</i>	<i>c</i>	<i>c'</i>	<i>č</i>
<i>d</i>	<i>ď</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>ɟ</i>	<i>ǰ'</i>	<i>ǰ</i>
<i>n</i>	<i>ń</i>	<i>m</i>				
<i>ř</i>	<i>r</i>	<i>l</i>	<i>ľ</i>			

System B różni się od A: 1) obecnością fonemu *ř*, 2) półmiękkimi *c'*, *ǰ'* na miejscu miękkich *č*, *ǰ* w pierwszym systemie, 3) miękkimi *č*, *ǰ* na miejscu twardych *č'*, *ǰ'* w systemie A. Dźwięk *č*, jeśli się tu zdarzał, był fakultatywnym wariantem fonemu *č'*, zaś dźwięk *ǰ* takimż wariantem fonemu *ǰ'* (z prasl. *dj*: *prjaža*, *saža*, *ružiki* lub też innego pochodzenia: *žobak*). Fonem *ǰ'* występował np. w *ǰ'aworonok*. System B stwierdziłem

²⁰ Trzeba by tu właściwie dodać też fonem *j* (*i*) jako paralelę do *w* (*u*). Nie robię tego, by nie stwarzać pozornej różnicy między systemami łemkowskimi a systemem Dejnę, który fonemu *j* nie uwzględnił.

także w pobliskiej Woli Niżnej (36), a także w 21 na południowym zachodzie powiatu gorlickiego. Jak wynika z zapisów P. Zwolińskiego, panował on też w 37, a także w 33 i 35 koło Jaślisk. Wreszcie materiał Atlasu językowego polskiego Podkarpacia zdaje się świadczyć, że miała go też gwara Królika Weleskiego koło Rymanowa (34).

W 14 w pow. gerlickim, 59 nad dolną Oskawą i 71 koło Baligrodu występowała odmiana systemu B, stanowiąca już rodzaj przejścia do systemu A panującego na północy od tych wsi. Odmianę tę cechowała zupełna miękkość fonemów *č*, *ǰ* i twardość fonemów *č'*, *ǰ'* odpowiadających fonemom *č*, *ǰ* w systemie Czeremchy (32). W 80 na Spiszu słowackim stwierdziłem w r. 1935 system B o takim systemie cząstkowym:

<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>
<i>z</i>	<i>ź</i>	<i>ž</i>
<i>c</i>	<i>c'</i>	<i>č</i>
<i>ɟ</i>	<i>ǰ'</i>	<i>ǰ</i>

różniącym się od odpowiedniego cząstkowego systemu w Czeremsku (32) tylko twardymi *č'*, *ǰ'* na miejscu czeremszańskich *č*, *ǰ*.

W 79 nad Popradem i w 78 na północny zachód od Bardiowa mamy system B w szczegółach pośredni między odmianą jarembińską (80) i czeremszańską (półmiękkie *c'*, *ǰ'*, półmiękkie *č* i półmiękkie *ǰ* z wariantem fakultatywnym *ǰ*). Taki sam stan w 75, na północny wschód od Stropkowa, z tym tylko, że fonemy *ś*, *ź* mają tam już także półmiękkie warianty fakultatywne *s'*, *z'* (*šino*, *wožat* lub *s'ino*, *wož'at*).

Na południe i południowy zachód od Dukli, w 25, 30, 31, a po stronie słowackiej w 77 i miasteczku Vyšňi Svidník (76) obserwowałem system podobny do czeremszańskiego (32), ale uboższy o jeden fonem. Na miejscu bowiem cząstkowego systemu gwary Czeremchy, przedstawionego wyżej, występował tam system cząstkowy:

<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>š</i>
<i>z</i>	<i>ź</i>	<i>ž</i>
<i>c</i>	<i>c'</i>	<i>č</i>
<i>z</i>	—	<i>ǰ</i>

Cały więc system 76 i 77 ma 30 fonemów spółgłoskowych, ale różni się wyraźnie od systemu A. Nazwijmy go więc systemem C.

W południowo-wschodniej części szeroko pojętej Łemkowszczyzny powstała na skutek zmiany grupy *šč* na *š* nowa opozycja fonologiczna *š* twardego do *š* miękkiego (to ostatnie np. w *šutka* lub *š'utka* ≤ *šč'utka* itd.). Ponieważ w gwarach południowo-zachodnich były, względnie są do dziś, dźwięki półmiękkie *s'*, *z'* na miejscu „normalnych” łemkowskich *ś*, *ź*, system tych gwar, złożony z trzydziestu dwóch fonemów, przedstawiał się tak oto:

	<i>w</i>	<i>h</i>	<i>z</i>	<i>z'</i>	<i>ž</i>
	<i>f</i>	<i>χ</i>	<i>s</i>	<i>s'</i>	<i>š</i> <i>š'</i>
<i>t</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>k</i>	<i>c</i>	<i>c'</i> <i>č</i>
<i>d</i>	<i>d</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>ɟ</i>	<i>ɟ'</i> <i>ǰ</i>
<i>n</i>	<i>n</i>	<i>m</i>			
<i>ř</i>	<i>r</i>	<i>l</i>	<i>l</i>		

Fonem *ž* miał i tu wariant fakultatywny *ž'*, zresztą raczej rzadki. System D najwyraźniej występował we wsi Cisna (70; południe powiatu leskiego), ale wyraźny był też dalej na zachód (55, 72), a po stronie czechosłowackiej w 73.

W Jaworkach (1) koło Szczawnicy (pow. Nowy Targ) panował ciekawy system, który możemy zrekonstruować na podstawie pracy Ziłyńskiego²¹.

System ten miał tylko 29 fonemów:

	<i>w</i>	<i>h</i>	<i>z</i>	<i>ž</i>	<i>ž'</i>
	<i>f</i>	<i>χ</i>	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>š'</i>
<i>t</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>k</i>	<i>c</i>	— <i>č</i>
<i>d</i>	<i>d</i>	<i>b</i>	<i>g</i>	<i>ɟ</i>	— <i>ǰ</i>
<i>n</i>	<i>n</i>	<i>m</i>			
<i>ř</i>	<i>r</i>	<i>l</i>	<i>l</i>		

Fonemy *t* i *d* miały tu warianty fakultatywne *é*, *ǰ* (*tahne* || *čahne*, *w hornátu* || *hornáču*, *dyti* || *žyčym* dat. pl. itd.). Jednak warianty afrykacyjne były tu o tyle częstsze od zwartych, że może słuszniej by było w podanym wyżej systemie skreślić fonemy *t*, *d*, a za to wprowadzić fonemy *é*, *ǰ*, zaznaczając, że mogły one mieć też fakultatywne warianty zwarte.

W systemie Jaworek, który nazwijmy systemem E, fonem *ř* był bardzo rzadki (*weřχ*, *na ceřkwi*). Fonemy *š*, *ž* były tu całkiem miękkie jak w języku polskim, zaś fonemy *š'*, *ž'*, *č*, *ǰ* były całkiem twarde.

Muszę tu zaznaczyć, że w wyspie językowej, jaką stanowi wieś Osturnia wśród polskich językowo wsi słowackiego Spisza, panuje znów inny system, cechujący się np. istnieniem fonemu *ř*. System ten można odtworzyć na podstawie niedostępnej mi obecnie pracy Víry²². Po stronie czesko-słowackiej obszaru łemkowskiego występują też, być może, jeszcze inne systemy, z którymi się nie zetknąłem.

Ubogi był też system wsi Leluchów (10) i Dubne (11) na samym południu powiatu nowosądeckiego. Nie było tu fonemu *ř*, zaś cząstkowy system spirantów i afrykat przednio- i środkowojęzykowych miał tylko dziewięć fonemów:

<i>z</i>	<i>ž</i>	<i>ž'</i>
<i>s</i>	<i>š</i>	<i>š'</i>
<i>c</i>	—	<i>č</i>
<i>z</i>	—	<i>ǰ</i>

²¹ I. Зілинський, Лемківська говірка села Яворок, *Lud Słowiański* III, A (1934), s. 178—212.

²² J. Víra, Hláskosloví osturnského hovoru, *Sborník Matice Slovenskej* VIII (1930), s. 69—124.

Dźwięki *c'*, *z'* były tu tylko wariantami pozycyjnymi fonemów *c*, *z* (*uca*, gen. *uc'i*). Dźwięk *é* był wariantem fakultatywnym fonemu *č*. Fonemy *š*, *ž* były zawsze twarde, fonemy *š'*, *ž'* równe polskim. Muszę jednak podkreślić, że z obu tych wsi zebrałem dość szczupły materiał (w Dubnem zapisałem około 270 form z nazwami terenowymi).

Z kolei trzeba omówić cztery jeszcze problemy dotyczące systemów fonologicznych łemkowskich.

1. Charakterystyczne dla okolicy Łupkowa, przede wszystkim dla 55 i 72, było występowanie długiego *l* w formie *l̄*: *e* ≤ *lijet̄*. To *l̄*: nie da się podzielić między dwa morfemy, należałoby więc je traktować jako pojedynczy fonem różny od *l*. Na przeszkodzie stoi tu tylko występowanie długiego *l*, o ile mi wiadomo, tylko w jednym wyrazie.

2. Dźwięk *é* występuje także w południowej części obszaru łemkowskiego (gdzie mówi się *uc'a* lub *wiwc'a* albo *uca* lub *wiwca*). Ten dźwięk występuje w gwarach tych okolic tylko w grupie *śé* pochodzącej z *st* (*śčina*, *ščeśća*). Ponieważ w tych gwarach *śé* może się swobodnie wymieniać ze *s't* (*śčina* || *s'tina* w 80 na Spiszu), trzeba tu *é* uważać za wariant pozycyjno-fakultatywny fonemu *t*. Zresztą większość gwar południowego pasa zachowała stale grupę *st* lub sporadycznie zamieniła ją na *sk* (*skina*).

3. W dolinie środkowej Oslawy lub na zachód od niej zapisałem w 43—44, 51, 53, 56, 58 miękkie wargowe w pozycji przed *e* pochodzącym z przegłosu ukraińskiego *a*, najczęściej w liczebniku *pet*, *pet*. Ponieważ w tej samej pozycji w innych wyrazach mamy twarde *p* (*p̄ero*), wypadłoby różnicę między miękkimi i twardymi wargowymi uznać za fonologiczną. Ponieważ jednak najczęściej takie nowe *P* mogło alternować z *Pj* (zwykle *dewjet*, *zawjēzaty* itd.), trzeba je chyba uznać za wariant pozycyjno-fakultatywny grupy *Pj*.

4. Trzeba też wspomnieć o występowaniu spółgłosek półmiękkich przed dawnym ukraińskim *e*, a więc w pozycji, w której w języku ogólnoukraińskim występują tylko spółgłoski twarde²³. Są to dźwięki *p'*, *m'*, *w'*, *t'*, *d'*, *n'*, *s'*, *z'*, *c'*, *r'*, *l'*. Dźwięku *b'* przed dawnym *e* nie zanotowałem nigdy, zapewne przez prosty przypadek. Najwięcej form z takimi spółgłoskami zapisałem w 79 w Szaryszu: *p'es*, *prip'ecck*, *p'ec*, *s'ewo*, *z'erno*, *t'eras*, *m'eža*, *l'en*, *swpan'ec*, w 66 na południowy zachód od Leska: *t'ep'yr*, *ut'ec*, *z'erno*, *s'eredyna*, *s'erna*, *s'erńuk*, *iječ'e*, *n'ed'e*, w 50 na południe od Sancka: *p'es*, *p'ekar*, *st'eška*, *p'ec*, *z'erno*, *z'emla*, *s'elo*, w 55 u źródeł Oslawy: *wm'er* || *wmer*, *zm'yrkat s'a*, *p'ěrstin'*, *z'emla*, *r'ebra*, *s'erna* || *serńuk*. Rzadziej notowałem tego rodzaju formy (najczęściej z *s'* i *z'*) w 3, 8, 31, 32, 38, 49 i 53 w Polsce oraz w 73, 75, 76, 80 w Czechosłowacji.

Dźwięki *s'*, *z'*, *c'* przed *e* należy w tych gwarach, gdzie istnieją fonemy *s'*, *z'*, *c'* (*s'ino*, *woz'at*, *wiwc'a*), uważać oczywiście za „przynależne” do tych właśnie fonemów. W gwarach, w których występują miękkie *š*, *ž*,

²³ Chodzi tu oczywiście też o *e* w dawnych zapożyczeniach.

é jako przeciwieństwo twardych *s, z, c*, trzeba półmiękkie *s', z', c'* traktować jako pozycyjno-fakultatywne warianty fonemów twardych. Także półmiękkie *p', m', w', t', d', n', r', l'* należy uważać na całym obszarze łemkowskim za pozycyjno-fakultatywne warianty odpowiednich fonemów twardych. Świadczy o tym oboczne występowanie form jak *wm'er* || *wmer*, *s'erno* || *serńuk* itd. w wymowie tego samego człowieka.

Nie fonologii, ale już tylko fonetyki dotyczy fakt regularnego występowania na całym dawnym obszarze łemkowskim dźwięku *ŋ* przed *k* (*san-ku*) i ewentualnie przed *g* jako wariantu kombinatorycznego fonemu *n*. Cecha ta łączy łemkowszczyznę z całym obszarem słowackim i sąsiednimi gwarami polskimi.

Usuwalność opozycji między spółgłoskami fonologicznie dźwięcznymi i bezdźwięcznymi występuje na całym obszarze gwar łemkowskich. W wygłosie absolutnym panowały tu wszędzie wyłącznie bezdźwięczne (*riχ, wis, bereχ, došć* lub *doč* itp.). Przed samogłoską lub spółgłoską spółotwartą w nagłosie następnego wyrazu występuje w wygłosie poprzedniego tzw. udźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa (*carog₋na wiw₋ci, χoχ₋jem buw, id₋ottal*), podobnie jak w Polsce południowo-zachodniej i w całej Słowacji.

Tak zwana łemkowska dyspalatalizacja spółgłosek *t, n, s, c* w wygłosie (*žolut, it 'idź', kin, gnes* ≤ *dnnsť, vos 'weź', χlopec, mišac*) objęła cały obszar po polskiej stronie od wsi Wisłok (43–44) i pasma górskiego Bukowicy (w Sanockiem — pomiędzy 43 i 42) na zachód. Nie była ona jednak nigdzie konsekwentna. Zapewne skutkiem działania analogii wszędzie można też było usłyszeć formy z wygłosem miękkim lub półmiękkim (*kiń, kin'* etc.).

IV. INDEKS ZAGADNIENI

(opracował Janusz Rieger)

Układ indeksu dostosowany jest do toku wykładu, przyjętego w pracy. W zasadzie nie uwzględniono tu uwag zawartych w opisie systemu fonologicznego gwar łemkowskich.

Kolejność liter alfabetu: *a b b c c' c' c' d d' ɟ ɟ' ʒ ʒ' e e' e' f φ g g' h h' χ χ' i i' j k k l l' l' l' l' m n n' η n' ŋ o p p' r r' r' r' s s' ś š t t' u ü y v w z z' z' z' z'*

a prarus. — pochodzenie, kontynuanty 16–18; *a* ≤ *e* 16–17 ('*a* ≥ *i* 16, '*a* ≥ *e*, *á, é* 16–17); *ay* ≥ *oy* 17–18; nieake. *a* po twardej ≥ *á* 18

a nowe — *ča, ža* ≤ *če, že* 25–26; *ja-* ≤ *e-* 27–28, *a* ≤ *e* (*na* 'nein') 28; *a* ≤ *ě* (w zapożyczeniach) 30; *a* ≤ *o* (np. *nahawky*) 40, *a, am, an* ≤ *o, e* (w zapożyczeniach) 43; *ar-, jar-zar-* ≤ *rž* 50; *la* ≤ *l_o* 51

an ≤ *o* zob. *a* nowe

älT-, ärt- prasl. — kontynuanty 59

ay ≥ *oy* 17–18

akcent 14–15; nieake. *e* ≥ *y, ý* 27, (w grupie *Těrt*) 56; nieake. *o* ≥ *ó, u* 38; nieake.

a ≥ *á* (?) 50; nieake. *a* po spółgłosce twardej ≥ *á* 18

analogia morfologiczna 91, 102

q ≤ *o* (w zapożyczeniach) 42

b prasl. — kontynuanty 64–66; *b* przed samogłoską tylną 64; *b* i *b* przed *i* ≤ *ō* 64, przed *i* ≤ *ě* 64, przed *i, ĩ, y* ≤ *i* prasl. 64, przed *e* ≤ *e, ě* prasl. 64

bj prasl. — kontynuanty 65; *b_i* (nowe) — kontynuanty 65–66

c, c', c' ≤ k prasl. w 2 i 3 palatalizacji — kontynuanty 90–93; przed *e* 90, przed *o* 91, przed *u* 91, przed *a* 91–92, przed *i* ≤ *ě* 92, przed *i, y* ≤ *i* 92, w wygłosie 92–93, w śródgłosie przed spółgłoską (w tym w przyrostku *-ekyj*) 93

c w zapożyczeniach — *c* ≤ *kt'* 24, 79; *c* ≤ *t'* 71, *c* ≤ *tj* 78–79

ck ≤ *st'* 70

cw ≤ *sw* 84

C ≥ *C'* zob. palatalizacja

C' ≥ *C* zob. dyspalatalizacja

C bezdźwięczne ≥ *C* dźwięczne zob. udźwięcznienie i fonetyka międzywyrazowa
-*C* dźwięczne ≥ -*C* bezdźwięczne zob. ubezdźwięcznienie

c' ≤ *tj* prasl. 78–79; *c'* ≤ *t'* (w zapożyczeniach) 71; *c'* ≤ *k* prasl. w 2 i 3 palatalizacji 90–93 (zob. *c*)

$\acute{c} \leq tj$ prasl. 78–79; $\acute{c} \leq kt'$ prasl. 79; $\acute{c} \leq k$ prasl. w 2. i 3. palatalizacji 90–93 (zob. e); $\acute{c}$ w grupie $\acute{s}\acute{c} \leq \acute{s}\acute{c}$ 90

$\check{c}, \check{c}', \acute{c} \leq tj$ prasl. 78–79; $\check{c}, \check{c}', \acute{c} \leq kt'$ prasl. 24, 79; $\check{c}, \check{c}', \acute{c} \leq k$ prasl. w 1. palatalizacji (i z tj prasl.) 89–90; $\check{c}k-$ $\leq \acute{s}k-$ 84. Kontynuanty przed i prasl. 31–32, przed $\check{c}$ prasl. 29, przed e prasl. niewzdłużonym 24–26, przed $i \leq \bar{e}$ 89, przed e i nowymi a, o, u , w wygłosie i przed spółgłoską 89–90

$\check{c} \geq \acute{s}$ 90; $\check{c}' \geq \acute{c}$ 90; $\check{c} \geq \acute{i}\acute{c}$ 90; $\acute{s}\acute{c} \geq \acute{s}, \acute{s}\acute{c}, \acute{s}k$ 90

$\check{c}$ zob. $\check{c}$

d prasl. – kontynuanty 67–77; d i d' przed $i \leq \bar{o}$ 67–68, przed prasl. $e, i, \bar{y}$ 68; d i d' (też $\acute{z}, d'^{\check{z}}$) przed $i \leq \check{e}$, przed $\bar{e}$ oraz przed $a \leq \bar{e}$ 68; d przed $\bar{b}$ w śródgłosie 73. Zob. też dj, dl, dn, d'

$d\acute{i}$ nowe 81

dj prasl. – kontynuanty 79–81, w tym w wyrazie **dzzdjb* w N sg i G sg 81

dl – dl i tl prasl. $\geq l$ 73; dl nowe $\leq dbl$ 73; dl w zapożyczeniach 73; nowe $dl \geq gl$ 74

dn – stare i nowe $dn \geq nn$ 74; $dn \geq gn$ (hn) 74

$do-$ (przedrostek) – kontynuans o 35

$d' \leq d$ prasl. 67–68 – zob. d prasl.; $d' \geq \acute{z}$ 68; $d' \geq \acute{z}, \acute{z}', \acute{z}$ w zapożyczeniach 71
 $d' \geq d$ przed zanikłym $\bar{b}$ w śródgłosie 73; $-d' \geq -d$ przed zanikłym $\bar{b}$ lub i 71–72; $d' \geq \acute{g}$ 68–69

dyspalatalizacja $e: \bar{e}C \geq 'u$ ($\acute{o}, 'ü$)C 18–23

dyspalatalizacja spółgłosek w wygłosie i w śródgłosie przed prasl. $e, i, \bar{y}$ a także przed spółgłoską twardą – zob. uwagi o poszczególnych spółgłoskach; dyspalatalizacja $\acute{r} \leq r$ przed $a, e \leq \bar{e}$ prasl. 87–88

dysymilacja $-p \geq f$ 67, $\acute{r} \geq l$ 88, $w \geq g$ 67

$\acute{z} \leq dj$ prasl. 79–80; $\leq d\acute{i}$ nowego (w zapożyczeniach) 81; $\leq d'$ (w zapożyczeniach) 71

$\acute{z}' \leq d'$ (w zapożyczeniach) 71

$\acute{z} \leq dj$ prasl. 79–81; $\leq d'$ (rodzimego) 68; $\leq d'$ (w zapożyczeniach) 71

$\acute{z}, \acute{z}' \leq dj$ prasl. 79–81

e prasl. – kontynuanty 18–28; $e \leq \check{e}$ 29–30; $e \leq \bar{y}$ 45; $e \leq \bar{y}$ wtórnego 45; e wstawne 45; e w $le \leq l\bar{y}, l\bar{z}$ 51–52; $e, en \leq e, \rho$ (w zapożyczeniach) 16–17, 43.

$e-$ ($\geq o-, ja-$) 27–28; $-e \geq \bar{o}$ 28; $\check{e}e, \acute{z}e \geq \check{e}o, \acute{z}o$ 24–25; $\check{e}e, \acute{z}e \geq \check{e}a, \acute{z}a$ 25–26; $e \geq a$ ($\acute{i}a$ 'nein') 28; $eC' \geq \bar{e}C', e^{\check{u}}C', \acute{y}C', \acute{y}C', iC'$ 26–27; $e\acute{r}$ ($\leq \acute{f}$) $\geq yr$ 45–49; $eC' \geq \acute{y}C$ 39; nieakc. $e \geq y, \acute{y}$ 27

$\bar{e} \geq 'i, 'y$ 18–24; $\bar{e}C \geq 'u$ ($\acute{o}, 'ü$)C 18–23

$\bar{e}$ prasl. $\geq 'a$ 16–17 ($\geq i$ 16, $\geq e$ 16–17); $\bar{e}$ prasl. $\geq en, yn, e, a$ (w zapożyczeniach) 43

$\check{e}$ prasl. – kontynuanty 28–30; $\check{e} \geq 'i, 'y$ 28–30; $\check{e} \geq ji, j\check{i}, jy$ 28–30; $\check{e} \geq e$ (przeważnie w zapożyczeniach) 29–30; $\check{e} \geq a$ (w zapożyczeniach) 30; $\check{e}-$ ($\geq ji-, i-$) 30; $\check{e}, \acute{z}, \acute{s} + i \leq \check{e}$ ($\geq \check{e}, \acute{z}, \acute{s} + i, y, \bar{u}$) 29

$f \leq \chi v$ 67; $f-$ $\leq v-$ (w przedrostku i przyimku) 67

fonetyka między wyrazowa 93, 96 fonologiczne systemy łemkowskie: wokalizm 59–62, konsonantyzm 96–102

φ (f dwuwargowe) 67

g prasl. – kontynuanty 93–95; $g \geq h$ 93–94 – zob. h ; g w zapożyczeniach (g, h) 94–95; g w $gn \leq dn$ 74; g w $g, gu \leq k, ku$ 93; $ng \geq \eta g$ 102. Zob. też $\acute{g}$ g, gu (przyimek) $\leq k, ku$ 93

grupy spółgłoskowe – $d\acute{i}$ (nowe) 89; dj prasl. 79–81; tj prasl. 78–79, 89–90, kt' prasl. 79; pj, bj, mj prasl. 65; $p\acute{i}, b\acute{i}, m\acute{i}, w\acute{i}$ (nowe) 65–66; $rja, rzja$ prasl. 87, tl, dl prasl. 73, dl nowe 73–74; $dn \geq nn$ 74; $dn \geq gn$ (hn) 74; $\chi v \geq f$ 67; $k\acute{v}$ prasl. 93; $nk, ng \geq \eta k, \eta g$ 102; $nk \geq ik, ik$ 77; $nn \geq ln, rn$ 77; $sk \geq \acute{s}k$ 84; $st' \geq \check{c}k$ 70; $sw \geq cw$ 84; $\acute{s}k- \geq \check{c}k-$ 84; $\acute{s}\acute{c} \geq \acute{s}, \acute{s}\acute{c}, \acute{s}k$ 90; $wn \geq mn$ 67

$\acute{g} - \acute{g}$ prasl. $\geq \acute{s}$ w 1. palatalizacji 95; $\acute{g}$ prasl. $\geq \acute{z}, \acute{z}', \acute{z}$ 82, 95; $\acute{g} \leq d'$ 68–69

h 93–95 – $h \leq g$ prasl. 93–94; h nie pochodzące z g (w zapożyczeniach) 94–95; h w $har-$ $\leq r\bar{z}-$ 50; $h-$ $\leq u-$ 40–41; h w $hn \leq gn \leq dn$ 74; wymowa h 93; $h \parallel \chi$ 93; h i h' przed nowym e 93–94, przed $i \leq u$ 94, przed $i \leq \bar{o}$ 94

harmonia wokaliczna 40

hiperstaranność $-l \geq \eta, \eta \geq l$ 85; $o \geq a$ (?) 40; u nieakc. $\geq o, \acute{o}$ 42, 67; $vo-$ w zgłosce otwartej $\geq o-$ 41

χ prasl. – kontynuanty 95–96; χ przed nowym e ($\chi, \acute{z}$) 96; χ przed $i \leq \bar{o}$ ($\chi, \acute{z}$) 96; $\chi\bar{o} \geq f$ 67. Zob. też $\acute{z}$

$\acute{z}$ (χ') 95–96; $\acute{z}$ prasl. $\geq \acute{s}$ w 1. palatalizacji 96; $\acute{z}$ prasl. w 2. i 3. palatalizacji $\geq \acute{e}, \acute{s}'$, s 96 oraz $\acute{s}$ (w zapożyczeniach) 96

i prasl. – kontynuanty 30–32; wymowa 30–32; $i \geq i, y$ 30–31, $-i \geq -y\acute{i}$ 31; $i \geq u$ po $\check{c}, \acute{z}, \acute{s}$ 31–32; $i-$ $\geq i-, i-, y-, \acute{i}i-, \acute{i}y-$ 32

$i \leq 'a$ 16; $'i \leq \bar{e}$ 18–24; $i \leq e + C'$ 26; $i \leq \check{e}$ 28–30; i w $\acute{i}i \leq \check{e}$ 28–30; $i-$ $\leq \check{e}-$ 30; i w $\acute{i}i-$ $\leq \check{e}-$ 30; $i \leq y$ prasl. 33; $i \leq y$ w $ky, gy, \chi y$ ($kw, gw, \chi w$) 33; $i \leq \bar{o}$ 33–36; $i \leq \bar{o}$ w zapożyczeniach 35, 50 (*vilhit* itp.), 52 (*driga*), 53 (*kril*); $i \leq 'u, u + C'$, C 41–42; $i \bar{z} \leq$ w zgłosce zamkniętej 44 (w tym w przedrostku 44); i w $il \leq l\bar{o}$ 51; i w $ir \bar{z} \leq r$ 50; i w $-ni \leq -n$ 75, 76

$-i \leq -n$ 77; $\acute{i} \leq n$ 74; $ik \leq nk$ 77

$\acute{i} \leq j$ prasl. 96; $\acute{i}$ w $\acute{i}\acute{c} \leq \check{e}$ 90; $\acute{i}$ w $-i\check{c} \leq -\acute{s}\check{e}$ 80–81; $\acute{i}$ w $\acute{i}\acute{z} \leq \acute{z}\acute{z}$ 81; $\acute{i} \leq n$ 74, 76; $\acute{i}$ w $ik \leq nk$ 77; $\acute{i}$ w $\acute{i}i, \acute{i}i, \acute{i}y \leq \check{e}$ po wargowej 28; $\acute{i}$ w $\acute{i}i-$ $\leq \check{e}-$ 30; $\acute{i}$ w $\acute{i}e-, \acute{i}y-$ $\leq e-$ (w zapożyczeniach) 28; $\acute{i}$ w $\acute{i}a-$ $\leq e-$ 27; $\acute{i}$ w $\acute{i}i-, \acute{i}y-$ $\leq i-$ 32; $\acute{i}$ w $\acute{i}u-$ $\leq u-$ 40–41; $\acute{i}$ w $-y\acute{i} \leq -i$ 31; $\acute{i}$ w $m\acute{i}, w\acute{i} + V$ ($\leq n, \acute{u} + V$) 65; $\acute{i}$ w $b\acute{i}, p\acute{i}, m\acute{i}, w\acute{i} + a$ ($\leq vja, \acute{e}$) 65–66, w tym w ind. praes. i w part. 66; $\acute{i}$ w $r\acute{i}a \leq ra$ 87; $\acute{i}$ w $r\acute{i}a \leq rja$ (*rzja*) 87; $\acute{i}$ w $r\acute{i}e \leq re$ 87; $\acute{i}$ w $-r\acute{i} \leq \acute{r}$ 88; $\acute{i}$ w $\acute{i}ar-$ $\leq r\bar{z}$ 50; kontynuanty nowego $d\acute{i}$ (w zapożyczeniu) 81

j prasl. – kontynuanty 96; j prasl. $\geq i$ 90; zanik interwokalicznego j 96; dj prasl. – kontynuanty 78–79; tj prasl. – kontynuanty 78–79 i 89–90; bj, pj, mj, wj prasl. – kontynuanty 65; $b + j \geq \acute{i}i, \acute{i}$ 45

k prasl. – kontynuanty 88–93; k i k' przed prasl. $a, u, \rho, \bar{z}$, niewzdłuż. o 88, przed $i \leq u$ prasl. 88, przed y prasl. 88–89, przed $y, \bar{u} \leq \bar{o}$ 89, przed $i \leq \bar{o}$ 89, przed $\bar{u} \leq \bar{o}$ 89, przed nowym e różnego pochodzenia 89; kt' prasl. – kontynuanty 79; $k\acute{v}$ prasl. – kontynuanty 93; k, ku (przyimek) $\geq g, gu$ 93; $nk \geq \eta k$ 77, 102, $\acute{i}k$ 77, $\acute{i}k$ 77; $\acute{s}k-$ $\geq \acute{s}k-$ 84; $\acute{s}k-$ $\geq \check{c}k-$ 84. Zob. też k

kt' prasl. – kontynuanty 79

*k*ó prasl. — kontynuanty 93

kontrakcja samogłosek wskutek zaniku *j* prasl. interwokalicznego 96

k prasl. $\cong$ *č* w 1. palatalizacji 89–90 (zob. *č*); *k* prasl. $\cong$ *é*, *e'*, *e* w 2. i 3. palatalizacji 90–93 (zob. *e*)

k $\leq$ *k* prasl. zob. *k*; *k* w *sk* $\leq$ *st* 70; *k* w *šk* $\leq$ *šč* 90; *k* $\leq$ *t'* 68–69; *k* χ *t'* 89

l prasłow. — kontynuanty (*l'*, *l*, *l̃*, *l̄*, *u*, *w*) 84–87; przed *a*, *u*, *y*, *z*, *o* prasl. i niewzdłużonym *o* 84–85, przed *i*, *y*, *u* $\leq$ *ō* 85–86, przed *e* $\leq$ *e*, *o* oraz przed *i*, *y* $\leq$ *i* 86, przed *y* $\leq$ *č* 86, przed *i* $\leq$ *č*, *ē* 86, przed *a* $\leq$ *e* 86; kontynuanty *l* prasl. w połączeniach *l̃*, *l̄* 51–52

l $\leq$ *l* prasl. przed prasl. *a*, *u*, *y*, *z* oraz niewzdłuż. *o* 84–85 przed *i*, *y*, *u* $\leq$ *ō* 85–86; *l* w *ln* $\leq$ *nn* 77

ln $\leq$ *nn* 77

l ($\leq$ *l'* oraz *l'* w śródgłosie na końcu zgłoski) $\cong$ *u* 86–87

l epentetyczne zob. *l'* epentetyczne

l̃, *l̄* prasl. — kontynuanty 51–52; *l̃* $\cong$ *l* + *o*

51; *l̃* w zapożyczeniu 51; *l̃* $\cong$ *ul*, *lu*, *lo*, *u* 52; *l̄* $\cong$ *ul*, *lu*, *le*, *lo* 51–52; *l̄* $\cong$ *il*, *yl*, *l*, *le* (*ly*), *la* 51

l̃ $\leq$ *l* prasl. przed prasl. *a*, *u*, *y*, *z*, *o* i niewzdłuż. *o* 84–85, przed *e* $\leq$ *e*, *o* oraz przed *i*, *y* $\leq$ *i* 86

l' $\leq$ *l* prasl. przed *i* $\leq$ *ō* 85–86, przed prasl. *i*, *e* 86, przed *i* $\leq$ *č*, *ē* 86, przed *a* $\leq$ *e* 86; *l'* w śródgłosie na końcu zgłoski oraz *l'* $\cong$ *l* ($\cong$ *u*) 86–87

l': (długie *l'*) — fonem 101

l' epentetyczne 65, 66 (?); nowe *l'* epentetyczne 65–66

l̃ $\leq$ *l* prasl. 84–87; *l̃* w kontyuantach prasl. połączeń *l̃*, *l̄* 51–52; *l̃* w kontyuantach prasl. *l*, *l'* (w tym w zapożyczeniach) 49–50; *l̃* $\leq$ *u* (hiperstaryność) 85

l̃ przed *o*, *u* $\cong$ *u* $\cong$ *ō* 85; *l̃* w **l̃ožica* $\cong$ *o* 85; *l̃* ($\cong$ *u*) $\cong$ *o* w kontyuantach prasl. *l*, *l'* 49–50; *l̃* $\cong$ *u* (hiperstaryność) 85; wpływ *l̃* na poprzedzające *o* ($\cong$ *ō*, *ū*) 38

l̃, *l'* prasl. — kontynuanty 49–50; w zapożyczeniach 49–50

m prasl. — kontynuanty 64–66; *m* przed samogłoską tylną 64, *m* i *m̃* przed *i* $\leq$ *ō* 64, przed *i* $\leq$ *č* 64, przed *i*, *i*, *y* $\leq$ *i* prasl. 64, przed *e* $\leq$ *e*, *o* prasl. 64; *m* prasl. przed *j* prasl. 65, przed *i* 65–66; *m* w *mn* $\leq$ *un* 67

m̃ (nowe) — kontynuanty 65–66

m̃j prasl. — kontynuanty 65

mn $\leq$ *un* 67

m̃ $\leq$ *m̃* 65

międzywyrazowa fonetyka zob. fonetyka międzywyrazowa

miękkosć spółgłosek: oddziedziczona, przed kontyuantami prasl. samogłosek przednich i przed nowymi *i*, *e* — zob. uwagi o poszczególnych spółgłoskach

n prasl. — kontynuanty 67–77; *n* przed prasl. samogłoskami tylnymi 67; *n*, *n'*, *ñ* przed *i* $\leq$ *ō* 67–68, przed kontyuantami prasl. *e*, *i*, *o* 68, przed *i* $\leq$ *č*, *ē* 68, przed *a* $\leq$ *e* 68, przed *o* 74–77 (w tym: $\cong$ *i* 76; $\cong$ *ñ*, *n*, *i*, *i* w suf. *-nsk-* 74; $\cong$ *ñ* w suf. *-bstvo* 74–75); *ñ*, *n*, *-i* przed *-b* i *j* 75–77 (w tym *-ñ* $\cong$ *-ñi* 75, 76)

nk $\cong$ *ŋk*, *ik*, *ik* 77

nk, *ng* $\cong$ *ŋk*, *ŋg* 77, 102

nn $\cong$ *ln*, *rn* 77

ŋ — w grupach *ŋk*, *ŋg* $\leq$ *nk*, *ng* 77, 102

n' $\leq$ *n* — zob. *n* prasl.

ñ $\leq$ *n* prasl. 67–77 (zob. *n* prasl.); *ñ* w *m̃* $\leq$ *m̃* 65

o prasl. — kontynuanty 33–40

ō $\cong$ *i*, *i*, *y*, *u*, *ū* 33–36; *o* $\cong$ *i*, *u*, *ū* w przedrostkach **do-*, **po-* 35; *ō* $\cong$ *i*, *u* w zapożyczeniach 35, 50, 52, 53; *ō* w zgłosce zamkniętej $\cong$ *o-*, *vi-*, *wu-*, *wü-* itp. 35–36; *ō* w przedrostku **ot* $\cong$ *o-*, *vi-*, *wy-* itd. 35

o $\cong$ *u* w śródgłosie 36; *o-* $\cong$ *wo-*, *u-* w zgłosce otwartej 36–38 (hiperstaryność *vo-* $\cong$ *o-* 41)

o przed *w*, *u*, *l* $\cong$ *ō*, *ū* 38; *o* przed *o'* $\cong$ *ō* 38–39; *o* nieakc. $\cong$ *ō*, *u* 38; *o* przed *ō*, *u* w następnej zgłosce $\cong$ *ō* (harmonia wokaliczna) 40; *o* $\cong$ *a* (*nahawky* itp.) 40

o nowe — w *čo*, *žo* $\leq$ *čē*, *žē* 24–25; *o-* $\leq$ *e-* 27–28; *o* (*ō*) $\leq$ *u* nieakc. (hiperstaryność) 42, 67; w *ou* $\leq$ *au* 17–18; *o* $\leq$ *o* 43–44 (w tym przyrostek *ok* w zapożyczeniach 44); *o* $\leq$ *o* (przyrostek *-okž*, *šow*, *lozki*) 45; *o* wstawne 45; *o* w kontyuantach *i*, *l'* prasl. 49–50; *o* w kontyuantach połączeń *l̃*, *l̄* 51–52

-ok (przyrostek) w zapożyczeniach 44

on $\leq$ *o* (w zapożyczeniach) 42–43

*ot- (przedrostek i przyimek) — kontynuanty *o* 35

g $\cong$ *an*, *am*, *a*, *u*, *on*, *un*, *en*, *yn* (w zapożyczeniach) 42–43

p prasl. — kontynuanty 64–66; *p* przed samogłoską tylną 64; *p* i *p̃* przed *i* $\leq$ *ō* 64, przed *i* $\leq$ *č* 64, przed *e* $\leq$ *e*, *o* prasl. 64; *p* przed *i*, *i*, *y* $\leq$ *i* prasl. 64; *p̃* przed *er* $\leq$ *r'* 65

pj prasl. — kontynuanty 65; *p̃j* (nowe) — kontynuanty 65–66

p w *pr* $\leq$ *t* 67

*o- — *o* w przedrostku *po-* 35

palatalizacje prasl. — zob. *dj*, *tj*, *kt'*; *k*, *k'v*, *g*, *χ*

palatalizacje spółgłosek przed kontyuantami prasl. samogłosek przednich oraz przed nowymi *i*, *e*, *i* — zob. uwagi o poszczególnych spółgłoskach
pełnogłos — brak pełnogłosu 52–59 (zob. *TālT*, *TārT*, *TēlT*, *TērT*)
polskie kontynuanty *ç* 16–17, 43, *o* 42–43

r prasl. — kontynuanty 87–88; *r* przed *a*, *u*, *u*, *z*, *o* i przed niewzdłużonym *o* prasl. 87; *r* przed *e*, *o*, *i* prasl. 87; *r'* przed *e* prasl. 88; *r'*, *r̃j* przed *i* $\leq$ *č* 87; *r*, *r'* przed *i* $\leq$ 87; *r'*, *r̃j*, *r* przed *e* prasl. 87

-r $\cong$ *r'* (wtórnice) 88; *-r* $\leq$ *-r'* ($\leq$ *-rj*) 88; *r* w *pr* $\leq$ *t* 67

ra $\cong$ *rja* 87

rj $\cong$ *r'* 88

*rja (*roja*) $\cong$ *ra*, *rja*, *ra* 87

rn $\leq$ *nn* 77

r̃, *r̃j* prasl. — kontynuanty 50–51; *r̃* $\cong$ *ar-*, *har-*, *iur-*, *zar-*, *ur-*, *yr-*, *ir-* 50; *r̃*, *r̃j* $\cong$ *ur*, *ry*, *re*, *er*, *ar*, *ár*, *ýr*, *yr* 50–51 (w zapożyczeniach 51)

r' — *r'* $\leq$ *r* przed *i* $\leq$ *č* 87, przed *a* $\leq$ *e* 87, przed *i* $\leq$ *ō* 87, przed *e* prasl. 88; *r'* $\leq$ *rj*, *r̃* w śródgłosie 88; *-r'* $\leq$ *-r* (wtórnice) 88

r' — *Cr'C* $\cong$ *CriC* (*caristwo*) 88; *-r'* $\cong$ *-r̃* 88; *r'* $\cong$ *l* (dysymilacja) 88

r, r' prasl. — kontynuanty 45–49; w zapożyczeniach 45–49

s prasl. — kontynuanty 81–84; *ś, ś, s', s* przed *č, č* prasl. i przed *i* $\leq \bar{e}$ 81; *ś, ś, s', s* przed spółgłoską miękką 82; *s, s'* przed spółgłoską (miękką) przed *i* $\leq \bar{o}$ 83; *-s* $\leq -\acute{s}, s'$ 82–83; *s* w połączeniach *s + ɔC* i w suf. *-ɔsk-* 83; *ś, s', s* przed *i* $\leq \bar{o}$ 83; *ś, s'* przed *i, e* prasl. 83

sC' — kontynuanty zob. *s* prasl.

sk- $\geq \acute{s}k-$ 84

st przed samogłoską przednią prasl. $\geq st', st', \acute{s}t'$ (*słk*) 69–71

-st 70–71

st' $\geq \acute{s}k, \acute{c}k$ 70

sw $\geq \acute{c}w$ 84

sonanty prasl. *l, l', r, r'* — kontynuanty 45–50 (w zapożyczeniach 49–50)

s' $\leq s$ prasl. 81–83 (zob. *s* prasl.)

s' $\geq -s$ 82–83

s $\leq s$ prasl. 81–83 (zob. *s* prasl.); *ś* w zapożyczeniach (?) 83; *ś* $\leq \acute{s}$ 84; *ś* w *śc* $\leq \acute{s}c$ 90
-ś $\geq -s$ 83

š, š, ś — *š* prasl. ($\leq sj, ž$ w 1 palatalizacji) — kontynuanty 84; *š* $\leq s$ prasl. przed *č, č* prasl. i przed *i* $\leq \bar{e}$ 81; *š* $\leq \acute{c}$ 90; *š* $\leq \acute{s}c$ 90; *š, š, ś* w *šk-* $\leq sk-$ 84, *šk* $\leq st'$ 70, *šk* $\leq \acute{s}c$ 90, *šm* $\leq \acute{c}m$ 90

š $\geq \acute{s}c$ 84

š $\geq \acute{s}$ 84

šc $\geq \acute{s}c$ 90

šc $\geq \acute{s}k$ 90

šk- $\geq \acute{c}k$ 84

šm $\leq \acute{c}m$ 90

szumiące spółgłoski — zob. *č, č, š, š*; samogłoski po spółgłoskach szumiących: kontynuanty *i* $\leq \bar{e}$ 29, *e* 24–26, *i* $\leq i$ 31–32

š Zob. *š*

t prasl. — kontynuanty 67–77; *t i t'* przed *i* $\leq \bar{o}$ 67–68, przed prasl. *e, i, ɔ* 68, przed *i* $\leq \bar{e}$, przed *e* oraz przed *a* $\leq e$ (tu też *é*) 68; *t* w *st* przed *i* $\leq \bar{o}$ 68; *t* przed *ɔ* w śródgłosie 73; *t* $\geq pr$ 67. Zob. też *kt', st, tj*

TālT, TārT ... prasl. — kontynuanty: *TālT* 54–56; *TārT* 52–54; *TēlT* 58–59; *TērT* 56–58 — formy ruskie z pełnogłosem i zapożyczenia *z TlaT, TliT* ($\leq TlōT$), *TleT, TliT* ($\leq TlēT$), *TreT* itp.

tj prasl. — kontynuanty 78–79, 89–90

tl — *dl* i *tl* prasl. $\geq l$ 73

t' $\leq t$ prasl. zob. *t* prasl.; *t'* w zapożyczeniach $\geq \acute{e}, c'$, *c* 71

t' $\geq t$ przed zanikłym *ɔ* w śródgłosie 73; *-t'* $\geq -t$ przed zanikłym *-ɔ* lub *-i* 71–72; *-t'* $\geq -t$ w 3 sg i pl praes. 72–73; *-t'* $\geq -t$ w 2 pl imperat. (*itte* itp.) 73; *t'* $\geq k$ 68–69; *st'* $\geq sk$ 70; *t' ɔ k* 89

u prarus. ($\leq u, ɔ$) — kontynuanty 40–42; *u* $\leq o$ nie akcent. 38; *u* $\leq l_2$ 52; *u* $\leq o$ przed *w, ɥ, l* 38; *'u* $\leq \bar{e} + C$ 18–23

u- $\geq uu-$, *wu-*, *ju-*, *h-* 40–41; *u* $\geq uu$ w śródgłosie 41; *u* $\geq \bar{o}$, *u* (hiperstaranność) 42; *u* $\geq \bar{u}$ 42; *'u, u + C'*, *C* $\geq i$ (*y*) 41–42

u przyimek i przedrostek *+ C* $\geq h$ (*χ*), *f* 41, *ǰ *vɔ* 41

un $\leq ɔ$ (w zapożyczeniach) 43

ubezdźwięcznienie spółgłosek w wygłosie 64

udźwięcznienie spółgłosek 93 (*k* $\geq g$), zob. też fonetyka międzywyrazowa

ü $\leq \bar{o}$ 34–35; *ü* $\leq u$ 42

ɥ $\leq ɔ$ (w zapożyczeniach) 42

ɥ $\leq l$ prasl. przed prasl. *a, u, y, ɔ, ɔ* i niewzdłuż. *ō* 84–85; *ɥ* $\leq l$ prasl. przed *i, y*,

ɥ $\leq \bar{o}$ 85–86; *ɥ* w śródgłosie na końcu zgłoski $\leq l$ ($\leq l'$) 86–87

ɥ w *ɥo* $\leq \bar{o}$ (w śródgłosie) 36; w *ɥo-* $\leq o-$ (w zgłosce otwartej) 36–38; w *ɥu-* $\leq u-$

40–41; w *ɥu* $\leq u$ w śródgłosie 41; w *oɥ* (*iɥ*) $\leq l, l'$ 44–50

ɥ $\geq l$ (hiperstaranność) 85; *ɥ* przed *o, u* $\geq o$ 85

„*v*” prasl. — kontynuanty 64–67; artykulacja *ɥ, w* 64, *ú* (*ú*) 65; *ú, v* przed *i* $\leq \bar{o}$ 65;

v', w' przed *e* $\leq e, ɔ$ 65; *w'* przed *er* $\leq f'$ 65

v- 66–67; w **vɔ* (przyimek i przedrostek) $\geq u-, ɥ-, v-, h-$ (*χ*), *f-* 66–67, w **vɔdova* $\geq g-, h-$ 67, w **właky* $\geq h$ 67

úi-, wú-, wú- itd. $\leq \bar{o}$ - (w zgłosce zamkniętej) 35–36

vo- $\geq o-$ (hiperstaranność) 41

*vɔ (przyimek i przedrostek) zob. *v-*; **vɔ ɥ u* 41

V + C' zob. *e + C'* (26–27, 58), *o + C'* (38–39), *'u + C'* (41–42)

w $\leq l$ prasl. przed prasl. *a, u, y, ɔ, ɔ* i niewzdłuż. *o* 84–85; *w* $\leq l$ prasl. przed *i, y*,

ɥ $\leq \bar{o}$ 85–86; *w* $\leq$ „*v*” prasl. zob. „*v*” prasl.

wi (nowe) — kontynuanty 65–66

wu $\geq mu$ 67

wo-, ɥo $\leq o-$ (w zgłosce otwartej) 36–38

wu- $\leq u-$ 40–41

wú, wú $\leq \bar{o}$ (w zgłosce zamkniętej) 35–36

wargowe spółgłoski — zob. *b, m, p, w*

wpływ polski, słowacki — zob. zapożyczenia

wstawne *e, o* 45

ɔ prasl. — kontynuanty 43–45; *ɔ* $\geq o$ 43–44; przyrostek *-ok* w zapożyczeniach 44;

ɔ $\geq i$ (także w przedrostku) 44; *ɔ* $\geq e$ (w większości w zapożyczeniach) 44; *ɔ* wtórny $\geq e$ 45

y prasl. — kontynuanty 32–33 (po *p, b, m, w* 33, po *k, g, ɥ* 33); *ky, hy, ɥy* (*ku, hu, ɥu*) $\geq ki, hi, ɥi$ 33

y $\leq y$ prasl. 32–33; *'y* $\leq \bar{e}$ 18; *y* $\leq e + C'$ 26–27, 39; *y* $\leq e$ nieakcent. 27; *'y* $\leq \bar{e}$ 28–30; *y* $\leq i$ 30–31; *y-* $\leq i-$ 32; *y* $\leq \bar{o}$ 33–36; *y* $\leq u + C'$ 42; *y* w *-yɥ* $\leq -i$ 31; *y* w *yí, yr* $\leq eí$ $\leq f'$ 45–49; *y* w *yl, yr i ly, ry* $\leq l_2, l_2, r_2, r_2$ 50–51

-yɥ $\leq -i$ 31

yn $\leq c, ɔ$ (w zapożyczeniach) 43

u $\leq prasl. y$ 32–33 (zob. też *y*); *u* $\leq \bar{e}$ 29; *u* $\leq i$ (po *č, š, ś, ž*) 31–32; *u* $\leq \bar{o}$ 33, 35, 52 (w zapożyczeniu *druga*); *u* w *ul, ur, lu, ru* $\leq l_2, l_2, r_2, r_2$ 50–52

ɔ prasl. — kontynuanty 45; *ɔ* $\geq e$ 45; *ɔ* $\geq o$ 45; *ɔj* $\geq j, ij$ 45

-okɔ (przyrostek) 45

-ɔskɔ (przyrostek) 74

-ɔstro (przyrostek) 74–75

z prasl. — kontynuanty 81–84; *ž, ž', z* przed *ě, e* prasl. i przed *i ≤ ē* 81; *z'*, *z* przed spółgłoską miękką 82; *ž, z'*, *z* przed prasl. *i, e* 83; *ž, z'*, *z* przed *i ≤ ē ≤ ̄* 83; *ž, z'*, *z* przed *i ≤ ̄* 83; *z* przed spółgłoską przed *i ≤ ̄* 83

z w *zar-* ≤ *r̄*₂-50

zapóżyżenia: *z a ≤ ě* 30; *z c ≤ kt'* 24, 79; *z c ≤ tj* 78–79; *z é, ě, e', ě', e, ě ≤ t', d'* (pol., slc.) 71; *z ě ≤ dj* prasl. 79–80; *z ě ≤ dj* nowego 81; *z ž ≤ dj* nowego 81; *z* grupą prasl. *dl* (pol., slc.) 73; *z* nowym *f* 67; *z g* (pol., slc., rum., węg., niem., niejasne) 94–95; *z š ≤ ž₂* prasl. (pol., slc.) 96; *z ś ≤ s + e (?)* 83; *z i, u ≤ ̄* (pol.) 33, 35, 50, 52, 53; *z e ≤ ̄* (pol., slc.) 44; *z* pol. kontynuantami *l̄, r̄* 51; *z* pol. i slc. kontynuantami *l, l', r, r* 45–50; *z* pol. i slc. kontynuantami grup *TārT* 52–54, *TālT* 54–56, *TērT* 56–58, *TēlT* 58–59; przyrostek *-ok* w zapóżyżeniach pol. i rum. 44

zweżenie *e* nieake. 27; *e* przed spółgłoską miękką 26–27 i 45–49; *o* nieake. 38; *o* przed spółgłoską miękką 38–39; *o* przed *w, u, l* 38; *o* przed *ó, u* w następnej zgłosce (harmonia wokaliczna) 40

z' ≤ *z* prasl. 81–83 (zob. *z* prasl.); *z'* ≤ *g₂* prasl. 95

ž ≤ *z* prasl. 81–83 (zob. *z* prasl.); *ž* ≤ *dj* prasl. 80; *ž* ≤ *ž* 84

ž, ž, ž' — *ž* prasl. ≤ *zj, g₁* — kontynuanty 84; *ž* ≤ *dj* prasl. 79–81; *ž* ≤ *z* prasl. przed *ě, e* prasl. i przed *i ≤ ē* 81

ž || *z* w *želizo*

žž w **d̄szdj̄b* 80–81

ž zob. *ž*; *ž* ⇒ *ž* 84

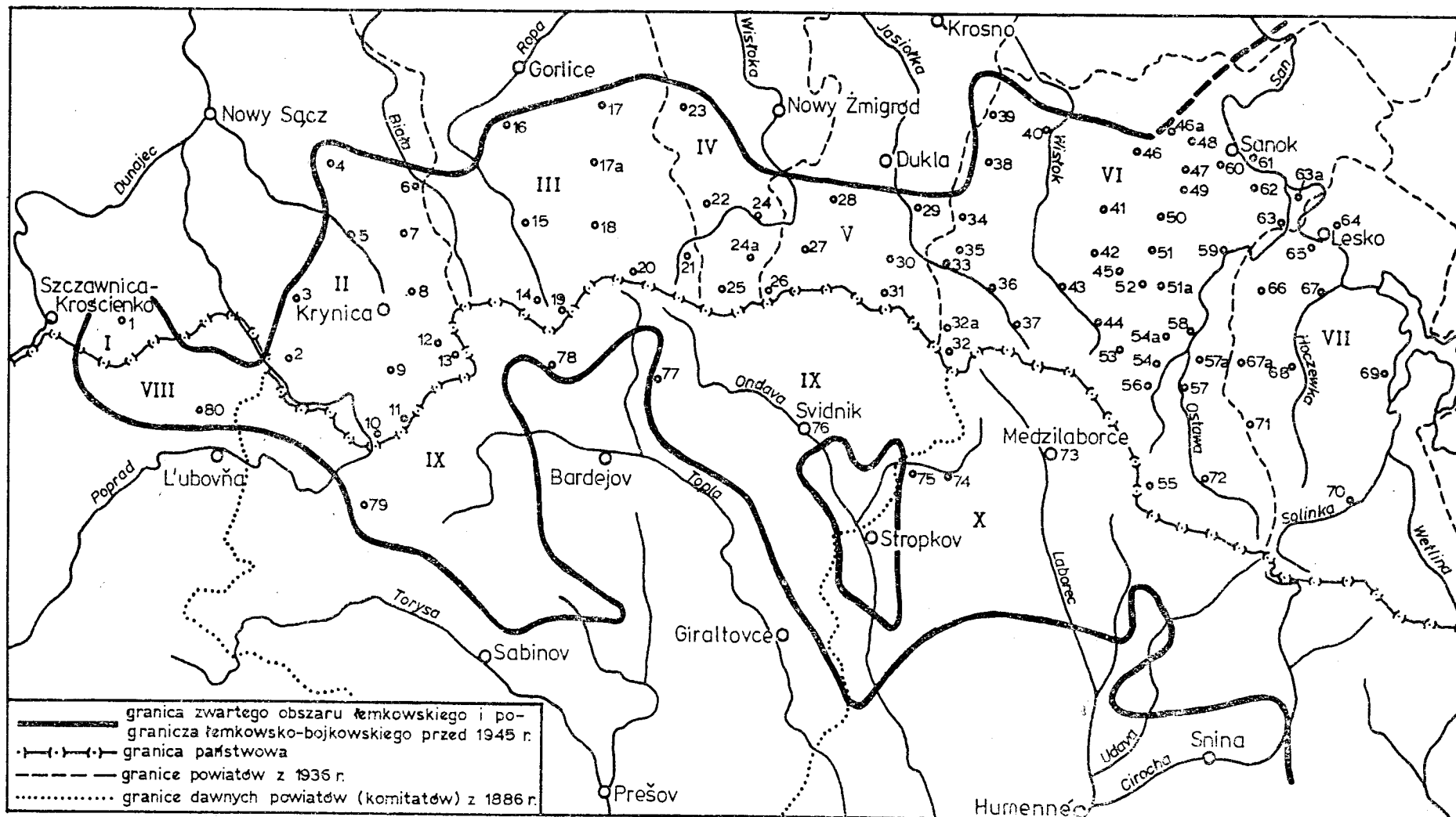
SPIS RZECZY

I. WSTĘP	5
Wykaz skrótów	11
Wykaz miejscowości	12
II. WOKALIZM	14
Akcent	14
Praruskie <i>a</i>	16
Prasłowiańskie <i>e</i>	18
Prasłowiańskie <i>ě</i>	28
Prasłowiańskie <i>i</i>	30
Prasłowiańskie <i>y</i>	32
Prasłowiańskie <i>o</i>	33
Praruskie <i>u</i>	40
Polskie kontynuanty <i>e</i> i <i>o</i>	42
Prasłowiańskie <i>ɛ</i> i <i>ɔ</i>	43
Prasłowiańskie <i>r</i> i <i>l</i>	45
Prasłowiańskie <i>r̄, r̄, l̄, l̄</i>	50
Prasłowiańskie <i>tārt, tālt, tert, telt, ārt-, ālt-</i>	52
Systemy wokaliczne gwar lemkowych	59
III. KONSONANTYZM	64
Spółgłoski dźwięczne w wygłosie	64
Wargowe	64
Prasłowiańskie <i>t, d, n</i>	67
Prasłowiańskie <i>tj, dj</i> i <i>kt'</i>	78
Prasłowiańskie <i>s, z</i>	81
Prasłowiańskie <i>š, ž</i>	84
Prasłowiańskie <i>l</i>	84
Prasłowiańskie <i>r</i>	87
Prasłowiańskie <i>k</i>	88
Prasłowiańskie <i>g</i>	93
Prasłowiańskie <i>χ</i>	95
Prasłowiańskie <i>j</i>	96
Fonetyka międzywyrazowa	96
Systemy konsonantyczne gwar lemkowych	96
IV. Indeks zagadnień	103
Mapka (na wklejce)	

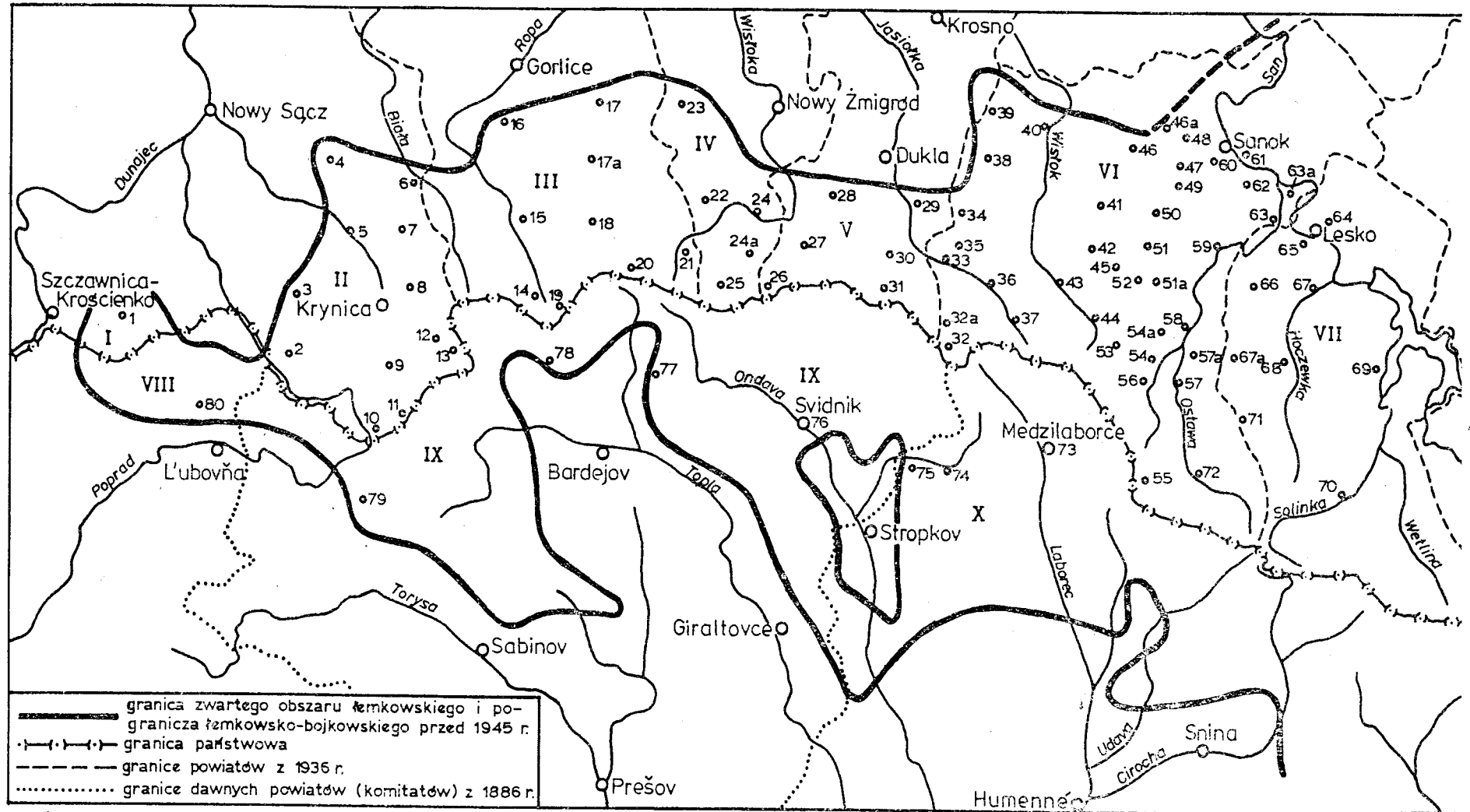

Seria
Prace Językoznawcze
(Zestawienie obejmuje tytuły od 1975 r.)

- Nr 75. Moszyńska D., Morfologia zapożyczeń łacińskich i greckich w staropolszczyźnie, 1975.
- Nr 76. Saloni Z., Cechy składniowe polskiego czasownika, 1976.
- Nr 77. Grzegorzczkowska R., Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków, 1975.
- Nr 78. Wiśniewska H., Polszczyzna przemyska wieków XVII–XVIII, 1975.
- Nr 79. Malec T., Budowa słowotwórcza wyrazów w gwarze wsi Rachonie pod Tomaszowem Lubelskim, 1976.
- Nr 80. Rzepka W., Dopelniaacz w funkeji biernika męskich form osobowych w polszczyźnie XVI wieku, 1975.
- Nr 81. Handke K., Budowa morfologiczna i funkeje compositów polskich, 1976.
- Nr 82. Kania K., Dezintegracja systemu fonologicznego w afazji, 1976.
- Nr 83. Kuryłowicz J., Metrik und Sprachgeschichte, 1975.
- Nr 83a. Zarębina M., Wyrazy obce w „Panu Tadeuszu”, 1976.
- Nr 84. Pason A., Syntaktyczne sposoby wyrażania przyczyny w historii języka polskiego, 1976.
- Nr 85. Studia językoznawcze, I, 1976.
- Nr 86. Szymański T., Derywacja czasowników onomastycznych i ekspresywnych w języku bułgarskim, 1977.
- Nr 87. Rubach J., Changes of Consonants in English and Polish. A generative Account, 1977.
- Nr 88. Studia językoznawcze, II, 1977.
- Nr 89. Studia językoznawcze, III, 1978.
- Nr 90. Kuryłowicz J., Problèmes de linguistique indoeuropéene, 1977.
- Nr 91. Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego. Pod red. M. Szymczaka, 1979.
- Nr 92. Studia językoznawcze, IV, 1979.
- Nr 93. Studia językoznawcze, V, 1980.
- Nr 94. Studia językoznawcze, VI, 1980.
- Nr 95. Studia językoznawcze, VII, 1981.
- Nr 96. Studia językoznawcze, VIII, 1981.

powiaty: I - nowotarski; II - nowosądecki; III - gorlicki; IV - jasielski; V - krośniński; VI - sanocki; VII - leski; komitaty: VIII - Spisz; IX - Szarysz; X - Zemplin

powiaty: I - nowotarski; II - nowosądecki; III - gorlicki; IV - jasielski; V - krosniński; VI - sanocki; VII - leski; komitaty: VIII - Spisz; IX - Szarysz; X - Zemplin